

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra psychologie

**Posuzování osobnostních charakteristik ve vztahu k
rizikovému chování u žáků 2. stupně ZŠ**

Magisterská diplomová práce

Bc. Markéta Komárková

Vedoucí práce: Mgr. Miroslav Charvát, Ph.D.

Olomouc

2013

Prohlašuji, že jsem práci na téma „Posuzování osobnostních charakteristik ve vztahu k rizikovému chování u žáků 2. stupně ZŠ“ vypracovala samostatně a všechny použité informační zdroje jsem řádně citovala a uvedla v seznamu literatury.

V Olomouci 28. 3. 2013

.....
podpis

Ráda bych poděkovala Mgr. Miroslavu Charvátovi, Ph.D. za odborné vedení práce, cenné připomínky a vstřícnost. Můj dík patří ředitelům škol, žákům a týmu, který se podílel na české adaptaci dotazníku, díky nimž jsem mohla uskutečnit svůj výzkum. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat všem blízkým za podporu při mém studiu. Tuto práci bych ráda věnovala ing. Václavu Kinskému, in memoriam.

„Kdyby lidé v dospělosti byli těmi, kým toužili být ve čtrnácti, byl by svět zcela jiný.“

A. Schweitzer (in Plachetka, 2001, s. 73)

OBSAH

1. Úvod.....	str. 9
2. Charakteristika období pubescence	str. 10
2.1. Biologické změny v pubescenci	str. 11
2.2. Psychické změny v pubescenci	str. 12
2.3. Emocionalita v pubescenci	str. 12
2.4. Kognitivní změny v pubescenci	str. 14
2.5. Rozvoj identity pubescenta	str. 15
3. Rizikové chování	str. 17
3.1. Charakteristika pojmů	str. 17
3.2. Rizikové chování	str. 18
3. 2. 1. Antisociální chování	str. 22
3. 2. 2. Agresivní chování	str. 22
3.3. Užívání návykových látek	str. 24
3. 3. 1. Alkohol	str. 24
3. 3. 2. Kouření	str. 27
3. 3. 2. Drogy	str. 28
3. 4. Sexuálně – rizikové chování	str. 31
4. Teorie vzniku rizikového chování	str. 33

4. 1. Biologicko – psychologické teorie	str. 33
4. 1. 1. Teorie rozeného zločince	str. 33
4. 1. 2. Oligofrenie jako příčina delikvence	str. 33
4. 1. 3. Genetické a adopční studie	str. 34
4. 2. Sociálně psychologické teorie	str. 34
4. 2. 1. Teorie sociálního učení	str. 34
4. 2. 2. Teorie temperamentu a charakteru	str. 34
4. 2. 3. Teorie odlišného kognitivního stylu	str. 35
4. 3. Sociologické teorie	str. 36
4. 3. 1. Teorie kulturního přenosu	str. 36
4. 3. 2. Teorie diferencované asociace	str. 36
4. 3. 3. Teorie anomie	str. 37
4. 3. 4. Teorie subkultur	str. 37
4. 3. 5. Teorie etiketizace	str. 38
5. Faktory podmiňující rizikové chování	str. 39
5. 1. Rodina	str. 40
5. 2. Škola	str. 41

5. 3. Vrstevníci	str. 42
5. 4. Osobnost	str. 43
5. 5. Pohlaví	str. 45

II. EMPIRICKÁ ČÁST

1. Cíle výzkumu	str. 46
2. Design výzkumu	str. 47
3. Výběrový soubor	str. 49
3. 1. Postup při výběru respondentů	str. 49
3. 2. Charakteristika výběrového souboru	str. 52
4. Metody zisku dat	str. 54
4. 1. Dotazník SURPS	str. 54
4. 2. Dotazník POSIT	str. 57
4. 3. Narativní rozhovor	str. 60
5. Metody zpracování a analýzy dat	str. 62
5. 1. Vyhodnocení dotazníku SURPS	str. 62

5. 2. Vyhodnocení dotazníku POSIT	str. 64
5. 3. Narativní rozhovor	str. 66
6. Popis a interpretace dat	str. 70
6. 1. Impulzivita – agresivní a delikventní jednání	str. 72
6. 2. Vyhledávání vzrušujících zážitků - užívání návykových látek	str. 79
6. 3. Beznadějnost – duševní zdraví	str. 85
6. 4. Přecitlivělost – sociální dovednosti	str. 91
7. Diskuze	str. 97
8. Závěr	str. 103
9. Souhrn	str. 105
Použité zdroje a literatury	str. 107

Seznam tabulek, grafů a schémat

Abstrakt diplomové práce

Přílohy

1. ÚVOD

Puberta neboli dospívání, je jedním z vývojových období, kterým jsme si prošli všichni. Mnozí z nás si možná vzpomenou na dobu, kdy pozorovali, že se jejich tělo mění – někteří s radostí, jiní možná s obavami. Na dobu, kdy sám sobě člověk nerozuměl, nechápal proč nekontrolovatelné záchvaty smíchu (leckdy bezdůvodné) střídá pochmurná nálada často provázená slzami.

Jedince rovná se individualita. Každé vývojové období, pubertu nevyjímaje, jímž si člověk během života projde, se projevuje u každého odlišně. U někoho jsou projevy, typické pro vývojovou fázi, velmi výrazné u někoho méně. V některých případech mohou být dokonce potlačeny. Jako by ona bouřlivá doba kolem jedince prošla oklikou.

S individualitou úzce souvisí osobnostní nastavení jedince. U každého z nás, bez výjimky, se vyskytují tzv. osobnostní rizikové faktory, jejichž míra projevů je ovlivněna právě osobnostním nastavením. Tyto rizikové faktory pak mohou být spouštěčem tzv. rizikového chování (především pak zneužívání návykových látek, kouření, záškoláctví, šikana...). Právě v pubertě, kdy dochází k dalšímu vývoji kognitivnímu, emocionálnímu a především k formování vlastní identity, dochází ke zvýraznění těchto rizikových faktorů. Potažmo k jejich projevům v podobě rizikového chování.

Téma mé diplomové práce *Posuzování osobnostních charakteristik ve vztahu k rizikovému chování u žáků 2. stupně ZŠ* propojuje oba výše zmíněné prvky – osobnostní rizikové charakteristiky a rizikové chování. Právě případové studie žáků 8. a 9. tříd demonstrují projevy osobnostních rizikových faktorů v běžném životě pubescenta.

Téma své práce jsem si nevybrala náhodou. Již ve své postupové práci z roku 2011 jsem se věnovala tomuto tématu, proto jsem se rozhodla navázat na něj. Problematika je mi tedy blízká a do budoucna jsem rozhodnuta se o tuto oblast více zajímat.

2. CHARAKTERISTIKA OBDOBÍ PUBESCENCE

Pubescence neboli také puberta spadá do období středního a staršího školního věku, popřípadě věku mládí. Předcházejícím vývojovým obdobím je prepuberta, následujícím je pak adolescence. Pubescenci můžeme označit také jako první fázi dospívání. Fáze vlastní puberty nastupuje zhruba mezi 13. a 15. rokem. Samotný nástup je však individuální a jedním z důležitých faktorů je pohlaví. Z mnohých studií vyplývá, že u dívek fáze puberty přichází zhruba okolo 13. let, u chlapců přibližně o rok později. Podle Vágnerové (2000) je období dospívání přechodnou dobou mezi dětstvím a dospělostí.

Období puberty spadá dle vývojových stádií E. H. Eriksona do stádia pátého – Identita proti konfuzi rolí. V období, které je charakteristické bouřlivými změnami v životě dospívajícího, si mladiství hledají svůj způsob života a vztahy ke svému okolí a ke světu všeobecně. Charakteristické jsou otázky typu „Kdo vlastně jsem?“, „Čeho mám v životě dosáhnout?“, „Jak se na mě dívají druzí?“ apod. V případě příznivého vývoje nacházejí na tyto otázky odpověď a vývojový úkol je tedy splněn. V opačném případě však podléhají vlivu vůdčích osobností různých sociálních skupin. Vliv těchto skupin na jedince může mít v krajním případě za následek úplnou ztrátu vlastní identity.

Podle koncepce stadií ve vývoji intelektu, švýcarského psychologa Jeana Piageta spadá puberta do stádia formálních operací. S. Freud nazval toto období genitálním stádiem. Podle jeho názoru je typickým novým oživením sexuálního pudu na jiné úrovni než dříve. Anna Freudová (1946) považovala dobu dospívání za významnější než její otec. Dospívání je podle jejího názoru charakteristické růstem pudových tendencí a následným narušením osobnostní rovnováhy (tj. rovnováhy mezi id a egem).

Puberta je obdobím pohlavního dospívání a nového začleňování osobnosti do společnosti. Je to období pronikavých změn ve vývoji osobnosti a značných problémů v rodinné i školní výchově (Čáp, Mareš, 2007, s. 232).

Období pubescence P. Říčan (1989) nazval jako období nejdramatičtější a biodromálně nejzajímavější. Tělesná proměna, jejíž nejdůležitější součástí je pohlavní dozrávání, by již

sama o sobě stačila vychýlit psychickou rovnováhu a vynutit si novou integraci osobnosti, novou syntézu. Pubes znamená latinsky chmýří, vousy, přeneseně ohanbí, vnější pohlavní orgány. Pubescence pak znamená doslova získávání dospělého typu ochlupení, přeneseně tělesné dospívání vůbec. Do jaké míry při tom člověk dospěje i psychicky a do jaké míry daná společnost uznává jeho dospělost, je věc jiná (Vašutová, 2005, s. 57).

2.1. Biologické změny v pubescenci

Z hlediska biologického můžeme pubertu vymezit jako období, kdy se objevují první známky pohlavního zrání (zejména první sekundární pohlavní znaky), dochází k více či méně vyznačené akceleraci růstu a v neposlední řadě dochází k dovršení plné pohlavní zralosti (plné reprodukční schopnosti). V tomto období je dokončen tělesný růst (Langmeier, Krejčířová, 2006).

„Změny spojené s pohlavním zráním mohou působit nejen přímým vlivem výrazných hormonálních pochodů na nervový systém, ale nepřímo tím, že mladistvý pozoruje změny na svém těle i změny v přístupu dospělých k němu a reaguje na to touhou po dospělejším postavení, ale i nejistotou, popř. úzkostí“ (Langmeier, Krejčířová, 2006, s. 142).

Mnoho pubescentních jedinců, patrnější je to u dívek, se zabývá svým zevnějškem v určitém období více než čímkoli jiným. Právě dívky v některých případech reagují na předčasné dospívání, především když jim přineslo nepříznivou odezvu, zásadnějším způsobem. Může mít dokonce charakter odchylky v podobě například mentální anorexie. K tomuto radikálnímu způsobu se děvčata uchylují z toho důvodu, že sekundární pohlavní znaky se v rámci hubnutí ztrácejí. Tím pádem je jejich problém vyřešen (Vágnerová, 2000).

Existuje však i varianta druhá – opačná. Časné dozrávání dívek může být spojeno s větší oblíbeností v kolektivu. Avšak k tomu dochází v případě, že jsou vnímány jako sexuálně vyspělejší než spolužačky (Atkinson, 2003). Dříve dospívající děvčata mívají častěji konflikty s rodiči, chodí za školu a mívají emocionální a behaviorální problémy (Caspi a Moffitt ; Stattin a Magnusson in Atkinson, 2003).

Je velmi patrné, že tělesná atraktivita má svou sociální hodnotu. Konvenční atraktivní dospívající získávají lepší sociální status, bývají snáze přijímáni i vrstevnickou skupinou.

Jestliže se pubertální jedinec za atraktivního nepovažuje, může to pak ovlivnit jeho další směřování či hierarchii hodnot. (Vágnerová, 2000).

2.2. Psychické změny v pubescenci

S výše uvedeným biologickým zráním, dochází současně také ke změnám psychickým. Můžeme je charakterizovat jako ohlášení nových pudových tendencí a hledání způsobu jejich uspokojování a kontroly, emoční labilitou a nástupem vyspělého způsobu myšlení (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Tělesné, psychické a sociální změny probíhají do jisté míry souběžně a jsou na sobě vzájemně závislé. Není zde však přímá příčinná podmíněnost. Je mnoho dalších faktorů, které působí jako zprostředkující proměnné. Jsou to například faktory ekonomické, sociokulturní a působení výchovných osob, které dospívající považuje za významné (Vašutová, 2005).

V tomto období dochází k novému sociálnímu začlenění do společnosti, mění se původní pojetí vlastní role a sebepojetí. Dospívání jako takové má významné místo ve vývoji člověka a na jeho průběhu pak záleží další vývoj a utváření osobnosti. Dle studie Petersena (1989 in Atkinson, 2003) bylo zjištěno, že většina sledovaných adolescentů (celkový počet probandů 300) překonala toto období bez větších obtíží a chaosu. Na základě výsledků studie můžeme také konstatovat, že puberta má významný vliv na vnímání vlastního těla, sebevědomí a na vztahy s rodiči a příslušníky opačného pohlaví.

2. 3. Emocionalita v pubescenci

Já brečím často a někdy ani nevím proč. Naposledy jsem brečela, když jsme se pohádali s bráchou...Kolikrát se mi chce brečet i při filmu nebo nad knížkou, ale snažím se to potlačit.

(Zuzana in Vágnerová, 2000)

Na pubescenci se dá největší měrou stáhnout starší názor, že se jedná o období zvýšené emoční lability, posunů nálad k negativním rozladům, období krizí a pocitových zvrátů (Příhoda in Macek, 1999).

Citové projevy bývají velmi silné a tak nápadné, že daly podnět k označení období dospívání jako období „bouří a krizí“ (Langmeier, Krejčířová, 2006). „Emoční reakce pubescenta jsou ve srovnání s minulým obdobím nápadnější a zdají se být ve vztahu k vyvolávajícím podnětům méně přiměřené. I když mohou být dost intenzivní, jsou spíše krátkodobé a navíc proměnlivé. Vzhledem k tomu lze jen velmi těžko předvídat, jakým způsobem zareaguje příště. Výkyvy v emocích bývají spojovány s kolísáním aktivační úrovně. Intenzivní aktivitu snadno vystřídá apatie a nechuť k jakékoli činnosti. Změna emočního prožívání se navenek projevuje větší impulzivitou a nedostatkem sebeovládání. Nízká frustrační tolerance, přecitlivělost a proměnlivost nálad dospívajícího se stává rušivým faktorem v mezilidských vztazích a přispívá ke vzniku konfliktů. Pubescent se stává méně přijatelným, a tudíž i hůře akceptovaným. Větší četnost negativních reakcí a pocit odmítání posiluje nejistotu dospívajícího.“ (Vágnerová, 2000, s. 214 – 215)

Často také dochází k výkyvům ve školním prospěchu, a to důsledkem obtíží při koncentraci pozornosti, které jsou způsobené právě emoční nestálostí jedince (Langmeier, Krejčířová, 2006). Další změnou, která nastává v pubertě je zvýšení uzavřenosti, konkrétně nechuť projevovat svoje city navenek. Ubývá bezprostřednosti a otevřenosti. V mnoha případech není dospívající ochoten dávat svoje city najevo z několika důvodů, jelikož v nich sám nemá jasno, neumí je popsat nebo se obává nepochopení, výsměchu či se pouze stydí (Vágnerová, 2000).

Velkého významu v pubertě a později i v adolescenci nabývá tzv. ideální já, které má v sobě prvky chtěného já (tj. odpověď na otázku „Jaký bych chtěl být?“) i požadovaného já („Jaký bych měl být podle druhých?“). Toto ideální já nabývá postupně většího významu díky zvnitřňování norem, ujasňování hodnotové preference a představám o vlastní budoucnosti (Macek, 1999). Bylo zjištěno, že dívky, které dozrávají předčasně, mají potíže se sebehodnocením, častěji se u nich objevují deprese a úzkosti (Brooks – Gunn a Ruble, 1983, in Atkinson, 2003). Zvýšená celková nejistota pubescenta vyvolává obranné reakce bez závislosti na pohlaví. „Ne vždy je však průběh puberty emocionálně bouřlivý a dramatický. Jednak je nutno vzít v úvahu individuální typologické rozdíly, které téměř vždy převládají nad věkovými.“ (Macek, 1999, s. 59).

2.4. Kognitivní změny v pubescenci

Vím, že lidi nejsou takový, jaký se na první pohled zdají. Chtěl bych všechno poznat líp, než se dá vidět na první pohled.

(Zdeněk in Vágnerová, 2000)

Pubescenci můžeme charakterizovat jako období utváření formálních operací. Vývoj poznávacích procesů se projevuje dalším uvolněním vázanosti na konkrétní realitu. Pubescent je v této vývojové fázi schopen uvažovat i hypoteticky, nezávisle na konkrétním vymezení problému. Je schopen uvažovat o různých možnostech a variantách, i takových, které reálně neexistují. Dospívání je charakteristické schopností, ale také potřebou uvažovat o tom, jaký by svět mohl, resp. měl, být (Vágnerová, 2000). Souhrnně tedy můžeme konstatovat, že nadále dochází k vývoji rozumových a duševních schopností. Tento vývoj je podporován rozvojem specifických klíčových poznávacích procesů, jako je například rychlost zpracování informací či pracovní paměť (Luna, Garver, Urban, Lazar, & Sweeney, 2004).

Dle Langmeiera a Krejčířové (2006) myšlení v pubescenci přináší tyto pokroky:

- schopnost pracovat s pojmy, které jsou vzdáleny od bezprostřední smyslové zkušenosti
- jedinec se při řešení problému nespokojuje jen s jedním řešením
- schopnost vytvářet domněnky, které nejsou opřeny o reálnou zkušenost
- aplikace logických operací nezávisle na obsahu soudů
- schopnost myslet o myšlení

Pro dospívajícího je významná budoucnost. Svou současnou existenci, své já, vnímají pubescenti pouze jako „zálohu budoucnosti“. Změna v hodnocení časové dimenze se

odráží v přístupu ke světu a k sobě samému a přirozeně také ovlivňuje základní psychické potřeby (potřeba jistoty a bezpečí, potřeba seberealizace, potřeba otevřené budoucnosti) (Vágnerová, 2000).

Změnou pohledu na svět dochází k posílení určitého egocentrismu. Ten se projevuje posuzováním čehokoli i sebe sama. Vágnerová (2000) uvádí několik variant projevů takového egocentrismu podle D. Elkinda:

- hyperkritičnost
- sklon polemizovat
- osobní myšlenky, pocity a zkušenosti pubescenta jsou výjimečné
- vztahovačnost

Pubescent je nyní schopen dívat se sám na sebe i pohledem druhé osoby (Langmeier, Krejčířová, 2006). Dospívající je již také schopen pochopit logické důsledky konkrétního jednání či chování. Zdokonaluje se také pochopení abstraktních záležitostí a abstraktní uvažování jako takové. Během tohoto vývojového období se zdokonaluje multidimenzionalita, tj. jsou schopni zaměřit se na více, než jeden jediný problém (Steinberg, 2005). Individuální rozdíly jsou v tomto období velmi evidentní. V téže školní třídě například jsou žáci jak nadprůměrně, tak podprůměrně vyspělí, někteří z nich dosahují stadia formálních operací a abstraktního myšlení, jiní jsou stále ještě v etapě předcházející - v etapě konkrétních operací, někteří jsou vysoce labilní, jiní již stabilnější, někteří se dobře začlení do skupiny vrstevníků, jiní jsou skupinou odmítáni atd. Záleží na interakci mnoha podmínek, která varianta vývoje nastává. Přitom vývoj je často nerovnoměrný- vyspělost v jednom aspektu nemusí být nutně spjata s vyspělostí v ostatních aspektech (Čáp, Mareš, 2007).

2. 5. Rozvoj identity pubescenta

Tenhle rok je divnej, špatně se učím a myslím na blbosti. Nevím, co si mám o sobě myslet.

(Michal, 15 let in Vágnerová, 2000)

Již na začátku jsem zmínila E. H. Eriksona a jeho vývojové úkoly v jednotlivých vývojových etapách. Pro stádium pubescence je to hledání a rozvoj vlastní identity. V tomto období pubescent hledá nový smysl vlastního sebepojetí a jeho kontinuity. Jedinec si v tomto období osvojuje nové kompetence a získává nové role, s nimiž se musí nějak vyrovnat a zaujmout k nim nějaký postoj – hodnotí jejich význam pro jiné i sebe sama. Proces vytváření nové identity se uskutečňuje na základě představ o tom, jaký by chtěl člověk být (Vágnerová, 2000).

Nejběžněji rozlišujeme osobní a sociální aspekt identity. Osobní aspekt čerpá především z intimní sebereflexe a sebehodnocení, úhel nasvícení vlastního já je však trochu odlišný, než je tomu v případě sebepojetí a sebehodnocení. Podstatné je vědomí vlastní jedinečnosti, neopakovatelnosti a ohraničenosti vůči druhým. Spojuje se se zážitkem „já jsem já“ a odpovídá zároveň na otázku „kdo jsem“. Sociální aspekt je pocit začlenění, kontinuity a spolupatříčnosti ve vztazích a čase. Tento aspekt odpovídá na otázky typu „kam patřím“, „čeho jsem součástí“, „odkud pocházím“ a „kam směřuji“ (Macek, 1999). Vlastní proměna logicky upoutává pozornost dospívajícího. Průměrný pubescent se sám sebou zabývá ve zvýšené míře. (Vágnerová, 2000).

V pubertě začíná tzv. psychologická diferenciací. Při ní si jedince uvědomuje odlišnost své osobnosti od ostatních – jak od vrstevníků, tak od rodičů. Intelektuální potenciál a schopnosti jako by předbíhaly emocionální vyrovnání se s novými zkušenostmi a poznatky- to, co je poznáváno ve vztahu k důležitým osobám, není tak snadné pochopit a akceptovat. Pro pubescenci je charakteristická varianta tzv. rozptýlené identity – tj. bez výraznější potřeby aktivního hledání a bez přijímání závazků ve vztahu k budoucnosti (Macek, 1999).

Podle Vágnerové pubescent překračuje hranici aktuální reality a usiluje o sebeurčení i hypoteticky. V procesu rozvoje individuální identity hraje výraznou roli přechodné stádium tzv. skupinové identity. A právě v této době nabývá na významu ideál, který si vytvoří. Významnou součástí identity se později stane i profesní role, k níž dospívající svou volbou směřuje. Zde se projev i míra jeho identifikace s rodinou a jejími hodnotami (Vágnerová, 2000).

3. RIZIKOVÉ CHOVÁNÍ

V posledních letech se pojem rizikové chování skloňuje v mnoha oborech, ať v oblasti psychologické, pedagogické či zdravotnické. Tento trend jsem mohla pozorovat i já osobně. Mohu konstatovat, že za uplynulé dva roky, které oddělují tvorbu mé postupové práce, a práce diplomové jsem se s problematikou rizikového chování setkala častěji, než tomu bylo v letech minulých a myslím, že i ze strany škol a jiných institucí je tomuto jevu věnována větší pozornost, než tomu bylo dříve.

V literatuře se můžeme setkat s celou řadou definic tzv. rizikového chování, ale především také se vzájemně propojenými pojmy, které vymezují formy chování adolescentů, které nejsou společností či kulturou akceptovány a často bývají i zakázány (Dolejš, 2010). Dle Labátha (2001) může mít pojem rizikový více významů. Všeobecně jej můžeme chápat jako různé druhy ohrožení (Johnson in Labáth, 2001).

3.1. Charakteristika pojmů

Společensky nepřijatelné chování je označováno různými názvy. Například: abnormální chování, agresivní chování, maladaptivní chování, problémové chování apod. V odborné oblasti se tedy můžeme setkat s poměrně pestrým výčtem pojmových označení. Důležité je uvědomit si, že všechna tyto označení se v určité části obsahově překrývají, avšak někdy mohou být dokonce i sobě navzájem synonymy (Dolejš, 2010). Dolejš (2010) ve své publikaci uvádí následující charakteristiku několika často využívaných pojmů:

- *problémové chování* – Jessor & Jessor jej definuje: „jako chování, které je sociálně definováno jako problém, jako zdroj obav nebo jako nepřijatelné vzhledem k normám obecné společnosti“ (1997, s. 33, in Širůček a kolektiv, 2007). Setkáváme se s různými druhy problémového chování – od rušivého chování po zapomínání pomůcek (Vágnerová in Dolejš, 2010).
- *disociální chování* – tento pojem zahrnuje neškodné krátkodobé projevy chování, které překračuje hranici normy. Na rozdíl od ostatních typů chování je možno eliminovat je běžnými pedagogicko - psychologickými postupy. Řadíme sem např. lživost, neposlušnost, zlozvyky či vzdorovitost a negativismus.

- *asociální chování*- tento typ chování způsobuje problémy nejen jeho aktérovi, ale také okolí, ve kterém se odehrává. Dle Hartla a Hartlové (2000) o něm hovoříme jako o nespolečenském chování, které neodpovídá normám dané společnosti. Není však u něj dosaženo úrovně ničení společenských hodnot.
- *antisociální chování* – toto chování je nejvýraznějším projevem patologie ve vztahu k vrstevníkům, dále také k okolí a celé společnosti. Všeobecně jej můžeme klasifikovat jako uvědomované protispolečenské chování (Hartl, Hartlová, 2000). Švarcová (in Dolejš, 2010) řadí pod tento druh chování kriminalitu, agresivitu, šikanu a vandalizmus.
- *delikventní chování* - Matoušek a Kroftová (2003) zahrnují pod tento pojem veškeré typy aktivit, které nějakým způsobem překračují hranice sociálních a morálních norem, které jsou chráněny předpisy a zákony. Toto chování se může objevit jednorázově, příležitostně či opakovaně.
- *sociální deviace (deviantní chování)* – „sociální deviace je definována jako způsob jednání, které není konformní vůči společenské normě, jež je akceptována většinou populací“ (Fischer, Škoda, s. 14, 2009). Deviace je pojem, který je hodnotově a emocionálně neutrální. Ve výše zmiňovaném kontextu však převládá negativní slova smysl. Lze rozlišit několik typů deviace a každou deviaci můžeme rozčlenit dle základních částí její vnitřní struktury (Dolejš, 2010).

3.2. Rizikové chování

Na úvod této kapitoly bych se nejprve zmínila o významu slov rizikový a chování, která jsou ústředním tématem mé práce. Rizikový je logicky odvozeno od slova riziko. Encyklopedie Wikipedie definuje riziko jako „původně cizí slovo, znamenající určité nebezpečí a vysokou pravděpodobnost nezdaru“. Dolejš (2010) nabízí další definici tohoto slova: „Riziko pochází údajně z italského výrazu „risico“, který ve svém slangu používali mořeplavci pro označení úskalí během plavby“. Schraggeová a Rošková (2000, in Dolejš, 2010) uvádějí, rozlišení rizik dle Thompsona (1994):

- reálné riziko = vzájemný vztah možností a důsledků v reálném světě
- vnímané riziko = předpokládané výhody a zisky bez použití fyzikálních modelů

- pozorované riziko = analyzování možností a důsledků s využitím fyzikálního modelu

Obecná definice chování dle encyklopedie Wikipedie (2013) zní: „Chování je soubor vnějších (pozorovatelných) projevů člověka, živočichů a jiných organismů. Slovo může označovat nejrůznější změny, postoje, pohyby, gesta a další projevy, ale také jejich celek. V přeneseném smyslu lze hovořit i o chování neživých předmětů a látek, pokud jsou vystaveny působení svého okolí (například o chování magnetické střelky v určitém místě). Studium chování se zabývá řada věd, které se liší jak svým předmětem, tak také metodou“.

Obecná psychologická definice dle téhož zdroje (Wikipedie, 2013) zní: „Chování znamená pozorovatelné projevy prožívání (v protikladu k nepozorovatelným vnitřním stavům). Tyto projevy lze dělit na instinktivní, návykové a rozumové“.

Všeobecné pojetí chování podal E. R. Hilgard (1957, in Nakonečný, 1997, s. 250): „Chováním rozumíme takové aktivity organismu, které mohou být pozorovány jinou osobou nebo experimentátorovými přístroji.“ Chování je projevem prožívání. Na pojem můžeme nahlížet jak v užším, tak v širším významu. Pro naši potřebu bude výstižnější širší pojetí dle K. U. Smith a W. M. Smith: „Chování je odpovědí organismu na změny v jeho okolí“ (1958 in Nakonečný, 1997, s. 250).

Pubescence a celkově komplexně období dospívání je charakteristické zvýšeným výskytem rizikového chování. Každý dospívající se setká s projevy rizikového chování, u některých dojde k potlačení těchto projevů, u jiných dojde naplno k rozvoji tohoto způsobu chování. Dospívající jedinec je velmi citlivý, zranitelný a především ovlivnitelný. I tyto skutečnosti přispívají k rozvoji rizikového chování. Další proměnnou je například rodinné zázemí a velmi důležití jsou i vrstevníci, kteří hrají v tomto vývojovém období důležitou roli. Podle Matouška (1998) tráví mladí lidé čím dál více času ve formálních skupinách v kolektivních zařízeních (např. škola) i v neformálních skupinách v místě svého bydliště. Vrstevnická skupina zastihuje svým vlivem všechny ostatní skupiny, včetně původní rodiny (Matoušek, 1998). Labáth (2001) označuje za rizikové dospívající, u kterých je, následkem spolupůsobení více faktorů, zvýšená pravděpodobnost selhání v sociální a psychické oblasti.

Právě výběr vrstevnické skupiny je klíčový. Například pro rizikovou mládež z dysfunkční rodiny je vrstevnická skupina důležitější než pro mladé lidi vyrůstající v rodinách, které dětem poskytují podporu, ale vedle toho jim vytyčují meze dovoleného chování (Matoušek, 1998).

Podle výzkumu prováděného Širůčkovou (2009) na populaci brněnské mládeže, narůstá rizikové chování s věkem mládeže. V pubescenci (zhruba kolem 13 let) je ještě spíše jevem marginálním, zatímco mezi 15. – 17. rokem dochází k prudkému nárůstu.

Miovský a Zapletalová na portálu Pražského centra primární prevence (získáno 20. 3. 2013, dostupné z: <http://www.prevence-praha.cz/rizikove-chovani-charakteristiky>) uvádějí, že rizikové chování je definováno jako chování, v jehož důsledku dochází k prokazatelnému nárůstu zdravotních, sociálních, výchovných a dalších rizik pro jedince nebo společnost.

Vzorce rizikového chování přitom považujeme za soubor fenoménů, jejichž existenci a důsledky je možné podrobit vědeckému zkoumání a které lze ovlivňovat preventivními a léčebnými intervencemi (získáno 20. 3. 2013 dostupné z: <http://www.prevence-praha.cz/rizikove-chovani-charakteristiky>).

Téma rizikového chování je poměrně obsáhlé a pod tento pojem můžeme zahrnout bezpočet typů chování. Do rizikového chování můžeme zahrnout antisociální chování, užívání návykových látek, sexuální rizikové chování, nezdravé stravovací návyky, záškoláctví atd. V literatuře se setkáme s různorodým dělením. Dle Širůčkové (2010) je rizikové chování pojmem odkazujícím ke komplexní kategorii chování, jímž se zabývají sociální a medicínské vědní obory a který obvykle zahrnuje:

- interpersonální agresivní chování (např. násilné chování, šikanu, rasovou nesnášenlivost)
- delikventní chování ve vztahu k hmotnému majetku (např. vandalismus, sprejerství)
- rizikové zdravotní návyky (pití alkoholu, kouření, užívání drog, nezdravé stravovací návyky, nedostatečnou či nadměrnou pohybovou aktivitu)
- sexuální chování (např. předčasné zahájení pohlavního života)
- rizikové chování ve vztahu ke společenským institucím (např. záškoláctví, nedokončení školní docházky)

- prepatologické hráčství
- rizikové sportovní aktivity (např. provozování adrenalinových a extrémních sportů)

Existuje celá řada rizikových oblastí chování, můžeme pro zajímavost zmínit např. rizikové řízení motorových vozidel či rizikové stravovací návyky. „Konkrétní forma rizikového chování může být prostředkem ke zvládnání problémů, což je vzhledem k možnosti vytvoření stabilnějších vzorců chování nebezpečné. Podle Hurrelmann a Richtera pak funguje rizikové chování jako maladaptivní copingová strategie, která má tři formy - externalizující, internalizující a vyhýbavou (2006, in Mioviský, 2010).

Podle Širůčka, Širůčkové a Macka (2007) nalezneme pod pojmem rizikové chování jednak takové projevy, které jsou ve společnosti běžné (např. adrenalinové sporty, experimentování s alkoholem) a odrážejí typické potřeby adolescentů jako je hledání a experimentování, ale také projevy neobvyklé až sebepoškozující (např. zneužívání návykových látek, sebevražedné pokusy).

Světová zdravotnická organizace (WHO) rozděluje mládež jako rizikovou ve třech formách (Labáth, 2001) :

- pasivní forma – do této formy patří: vyhýbavé chování, záškoláctví, vyhýbání se povinnostem, extrémní podobou je sebevražedné chování
- agresivní forma – zařazujeme sem: delikvenci, násilí v jakékoli podobě, extrémem je terorismus
- kompromisní forma – projevy instability, výkyvy v práci a v sociálním životě obecně

Syndrom problémového chování

„V souvislosti s rizikovým chováním se můžeme v literatuře setkat s pojmem syndrom problémového chování. Princip syndromu problémového chování je jednoduchý, člověk, který se chová rizikově jedním způsobem, má tendenci chovat se rizikově i v jiných oblastech. Můžeme tedy konstatovat, že jde o jakýsi životní styl, ve kterém jsou propojeny jednotlivé projevy rizikového chování. Nejčastěji se tímto způsobem propojují konzumace alkoholu, kouření cigaret, užívání marihuany, delikventní jednání a předčasné zahájení

pohlavního života“ (Širůčková, 2010, s. 31). Podle Jassora (1988, in Širůčková, 2010) tvoří tyto projevy syndrom problémového chování. Z hlediska sociokulturního je potřeba brát ohledy na specifčnost podoby a struktury syndromu problémového chování. Jako příklad můžeme uvést země, ve kterých je omezená dostupnost alkoholu a drog. V současné době je pravděpodobnost ohrožení mladého člověka rizikovými jevy vyšší, než byla kdykoli před tím (Labáth, 2001).

Ve zkratce bych se v další kapitole zmínila o typech chování, se kterými se u pubescentů můžeme setkat nejčastěji. Uvedu zde typy chování, které se nejčastěji vyskytovaly u respondentů mé postupové práce v roce 2011. Jelikož věková skupina zůstává i nyní stejná, předpokládám, že se nesetkám s odlišnými typy rizikového chování. Především účastníci výzkumu vypovídali ve svých příbězích o situacích a událostech, které spadaly do tří typů rizikového chování - antisociální chování, užívání návykových látek a sexuálně – rizikové chování.

3. 2. 1. Antisociální chování

V psychologii se pojmem antisociální chování označuje takové chování, které je namířené proti normám společnosti. Z hlediska dopadů na společnost máme jednu méně závažnou a druhou závažnější formu. Do první kategorie patří porušování pravidel, lhaní, přestupky vůči školnímu pořádku. A společensky závažnější formu antisociálního chování tvoří činy, které mohou naplnit právní podstatu trestného činu (Blatný a kol., 2006).

Antisociální chování je termín zahrnující rozmanité typy chování. Záškoláctvím počínaje lhaním konče. Toto chování je ovlivněno dvěma druhy činitelů - vnějšími a vnitřními. Mezi vnější činitele patří například: disociální rodinné prostředí, vzor antisociálních dospělých a nuda. Vnitřním činitelem jsou abnormální rysy osobnosti (Zášková, 1998). Důležitým faktem je, že antisociální chování je mnohoznačný termín, který je závislý na sociokulturním kontextu dané společnosti a neohraničuje jasně jeden okruh chování

3.2.2. Agresivní chování

Slovo agrese pochází z latinského slova *adgredior*, což v překladu znamená přistoupit blízko, napadnout.

Agrese je něco jako přírodní jev (nemáme však na mysli agresí mezi státy, národy, kmeny apod.), neboť má biologický i sociální význam. Teprve v závislosti na dalších okolnostech může nabývat pozitivního či negativního významu. Tzv. frustračně – agresivní hypotéza upozorňuje na skutečnost, že za mnohými projevy agresivity nacházíme určitou frustraci (neúspěch spojený se snahou dosáhnout nějakého cíle nebo překážka k uspokojení potřeby). Agresivní odpověď na takovou situaci nemusí směřovat k překážce samotné (či k nepříteli), ale může být zaměřena jiným směrem, na někoho nevinného, na věc, nebo i proti sobě samému (Vašutová, 2005).

Agrese se nemusí projevovat jen v podobě hrubého fyzického násilí nebo afektivních výbuchů vzteku. Dalšími projevy mohou být výhrůžky, nadávky, urážky (zde hovoříme o tzv. slovní agresii), jízlivost, ironie a v mírnější podobě i šikání. Agrese nemusí být jen vnější, ale může se obrátit proti vlastní osobě. Tento typ agrese se vyznačuje obviňováním sebe sama, nadáváním, fyzickým násilím na vlastní osobě atd. (Čáp, Mareš, 2007).

Dispozice k agresivnímu chování jsou vrozené, individuální je ovšem rozdílnost v míře. Dlouhodobými a četnými výzkumy bylo zjištěno, že agresivitu a její projevy lze stupňovat nebo naopak tlumit, a to skrze výchovné postupy a situační faktory (minimalizace frustrací). „Agresivní projevy podléhají osobnostní regulaci, jejíž selhání může být způsobeno psychickou poruchou, intoxikací apod.“ (Vašutová, 2005, s. 224).

Patrné je také vliv pohlaví na agresivitu. Podle Čápa a Mareše (2007) chlapci na rozdíl od dívek ventilují své problémy navenek, často přímo fyzickou agresí. Dívky agresí spíše potlačí a trpí úzkostí, což dospělé neobtěžuje tolik jako chlapecké konflikty s prostředím. Ke stejnému závěru dospěla i Širůčková (2009) ve svých výzkumech. Podle nich se stereotypně ukazuje vyšší míra zapojení chlapců do agresivního a delikventního chování.

Ke stejným výsledkům došla ve svém výzkumu Nováková – Fabiánová (2009). Výzkum probíhal v 5. a 9. třídách ZŠ, ve Frýdku Místku a Chropyni. Zkoumaný vzorek čítal 63 žáků 5. tříd a 96 žáků 9. tříd. Dle výzkumu se chlapci častěji napadají fyzicky, většinou žáci 5. tříd. Dívky častěji lhaly učitelům i rodičům. 7 žáků někdy kradlo, všichni z devátých tříd. Majetek ničili také jen žáci starší. Z pátých tříd se jak ke krádeži, k ničení cizích věcí, tak k tomu, že by zůstal celou noc venku, nepřiznal ani jeden.

Závažnou agresivní poruchou chování je šikana. Šikana je problém typický pro pubescentní a adolescentní období. Problém velmi závažný a častokrát obtížně řešitelný.

Častokrát je šikana zaměňována za škádlení a logicky se proto těmto problémům nepřikládá velkého významu. A situace, které by měly být brány v potaz, jsou přecházeny.

3.3. Užívání návykových látek

Užívání návykových látek provází lidstvo již od nepaměti. Otázkou je, zda se o tomto problému pouze více a otevřeněji, hovoří, než v dobách minulých či došlo k rapidnímu nárůstu uživatelů. Obě varianty jsou možné, avšak jisté je, že příležitosti a možnosti, které skýtá dnešní doba mladým lidem, v mnoha ohledech dostupnost návykových látek ulehčují.

Mezi nejčastěji zneužívané látky patří alkohol, cigarety a drogy.

„Existuje mnoho příčin, proč některé děti a dospívající propadnou tomuto sebezničujícímu vzorci chování. Obecně je můžeme pojmut jako tendenci dosáhnout „něčeho lepšího“. Návykové látky mohou dekompenzovat jiné problémy dětí a dospívajících, například hyperaktivitu s poruchami pozornosti.“ (Vašutová, 2005, s. 210)

Obecně můžeme rozlišit dva faktory mající vliv na užívání návykových látek (Vašutová, 2005):

- sociální faktory- vliv rodičů, sourozenců, kamarádů užívajících drogy
- psychologické faktory – nízké sebeocenění, malá sebedůvěra a asertivita atd.

Návykové problémy se u dospívajících často vyskytují v souvislosti s trestnou činností či při selhávání v životních rolích.

3.3.1. Alkohol

Vino povzbuzuje ducha, rozněcuje srdce, zbavuje neklidu, vyvolává veselí. Chudý se pokládá za bohatého, černé chmury a starosti se rozplývají a čelo se vyjasňuje.

Publius Ovidius Naso

Konzumace alkoholu v dětství a mládí bývá spojena s dalšími riziky. Ty spočívají v užívání drog, v agresivním chování a rizikovém sexu. Řehulková (2000, in Macek, 2003) uvádí zajímavé skutečnosti, a to sice, že více než polovina přátel pubescentů ve věku okolo čtrnácti let, má zkušenosti s alkoholem, s kouřením a měkkými drogami.

I přesto, že je v České republice v souvislosti s požíváním alkoholu, stanovena věková hranice osmnáct let, dle výzkumů mají první zkušenosti dospívající lidé již mezi devátým a jedenáctým rokem. Taubner (2001, in Macek, 2003) uvádí, že více jak 31% mladistvých mezi patnáctým a osmnáctým rokem pije alkohol alespoň jednou týdně. Důležitým činitelem je opět vrstevnická skupina, která je mladistvými upřednostňována v tomto období před rodinou. Přátelé, kteří nadměrně pijí alkohol nebo berou drogy, patří v dospívání k nejrizikovějším činitelům vůbec. Např. dospívající slečna, jež má chlapce závislého na drogách, se může sama lehce dostat do problému s drogami (Nešpor, 2001).

Někteří odborníci, kteří se zabývají problematikou drog a alkoholu, jsou tolerantnější k požívání alkoholu, jiní jsou oprávněně přesvědčeni, že každé užívání alkoholu u dětí a dospívajících je škodlivé (Vašutová, 2005).

V r. 2007 byla u nás podle studie ESPAD v souvislosti s konzumací alkoholu mezi 16letými osobami zaznamenána nejvyšší prevalence v rámci Evropy (48% mladých Čechů bylo v posledních 12 měsících opilých - evropský průměr činil 39%). Narůstajícím problémem dospívajících je excesivní pití ve snaze dosáhnout co nejdříve stavu opilosti. Obliba této „zábavy“ stoupá v posledních letech zejména u dívek. Důvodem je rychlé dosažení dobré nálady, řešení problémů nebo snaha se začlenit do vrstevnické skupiny (Pešek, Nečesaná, 2009).

Studie ESPAD z roku 2007, do které bylo zahrnuto, celkem 20 evropských zemí uvádí, že největší nárůst užívání návykových látek u mladistvých proběhl v letech 1995 – 2005. Od roku 2005 můžeme konstatovat, že se spotřeba snížila či alespoň došlo k její stagnaci. Stejný trend zaznamenala i švédská studie Švédské rady pro informace o alkoholu a jiných drogách z roku 2012. Zajímavým faktem je, že ve Švédsku, došlo od roku 2007 k poklesu užívání alkoholu mezi mladistvými, a to především mezi chlapci. Celková spotřeba alkoholu klesla během 12 měsíců roku 2007 o 27% ze 75 dl čistého alkoholu na 55 dl. Pro zajímavost u dívek byla průměrná spotřeba alkoholu v roce 2007 42 dl čistého alkoholu a v roce 2011 se snížila na 34 dl.(Gunnarsson, 2012). Otázkou zůstává, zda tento trend není

v severských zemích ovlivňován prohibicí a celkově záporným postojem vlád k alkoholu a jeho užívání.

Nezanedbatelný je v této problematice vliv rodiny, rodinného prostředí a dědičnosti. Bylo zjištěno, že velká část alkoholiků zřejmě trpí sníženým množstvím hormonů umožňujících pocity uvolnění a pohody. Nedostatek těchto hormonů podstatně zvyšuje pravděpodobnost konzumace alkoholu. Právě zde přichází na řadu dědičnost, podle výzkumů až 64% synů, jejichž otec je nebo byl alkoholik, má v dospělosti rovněž problémy s alkoholem.

Ve výsledcích svého výzkumu uvádí Širůčková (2009) varující a znepokojující údaje, a to, že již v 15 letech 39,9 % respondentů pravidelně pije pivo nebo víno a dokonce 16,2% požívá destiláty. Dále však uvádí, že tyto výsledky nejsou překvapující vzhledem k roli, kterou hraje konzumace alkoholu v české kultuře. A především také dostupnost alkoholických nápojů. I když je prodej alkoholu osobám mladším 18 let zakázán, je jasné, že se tento zákon nezřídka porušuje.

Podaná (2012) uvádí ve svém výzkumu, který proběhl za účasti 365 respondentů, žáků 6. – 9. tříd ZŠ zajímavé výsledky. Více jak polovina žáků z 9. tříd pije alkoholické nápoje na oslavách (60,47%) a vůbec nepije jen 16 z nich (18,60%). V 8. třídách respondenti nejčastěji uváděli, že nepiji vůbec (44,05%) anebo pouze na oslavách (42,86%). V 7. třídách je nejvíce jedinců, kteří nepijí vůbec (43,12%). Polovina žáků 6. tříd vůbec nepije (50,65%) a čtvrtina z nich jen na oslavách (24,68%).

Podle studie ESPAD z roku 2011 lze mezi jednotlivými evropskými zeměmi pozorovat výrazné rozdíly – na nejvyšší příčce na žebříčku v pití alkoholu byla Česká republika a Dánsko (více než 75 %), nejméně konzumovali alkohol studenti na Islandu (17%) a v Albánii (32%). Studenti z České republiky se také umístili na jedné z nejvyšších p

Nezanedbatelná jsou také zdravotní rizika související s užíváním či nadužíváním alkoholu. Alkohol jako takový oslabuje imunitní systém člověka, což vede k větší náchylnosti k infekčním onemocněním včetně HIV/ AIDS. Oslabení imunitního systému souvisí se stresem, špatnými stravovacími návyky apod. Senzitivní oblastí je i poškození centrálního nervového systému (tzv. „odumírání mozkových buněk“) v důsledku aplikace alkoholu a jiných návykových látek. Zde je vhodné zdůraznit, že moderní vyšetření (CT) prokázala při abstinenci zlepšení nálezu (což patrně odpovídá zmnožení podpůrné tkáně a spoju mezi

neurony), že mozek má velkou funkční rezervu a že při abstinenci se u naprosté většiny pacientů zlepšuje paměť a další duševní funkce (Nešpor, 2000). Dalšími následky požití většího množství alkoholu mohou být úrazy (pády, poranění hlavy, zlomeniny atd.), hypovitaminózy, deprese, úzkost, snaha o samotu.

3.3.2. Kouření

Stanovil jsem si jako pravidlo nekouřit nikdy víc než jeden doutník současně.

Mark Twain

Ročně stoupá spotřeba tabáku o 3%, a to především v rozvojových zemích. V západních zemích (rozvinutých), tedy i v České republice, kouření stagnuje či dochází k mírnému poklesu. Většinou kouří 25% populace nad 15 let. Králíková uvádí, že dle nejnovějších výzkumů u nás kouří 30 – 40% populace mezi 15. – 18. rokem (2003, in Kalina a kol., 2003). Tento celoevropský trend potvrzuje švédská studie z roku 2012, která uvádí, že v letech 2007 – 2011 došlo ke stagnaci či dokonce k mírnému poklesu kouření u žáků 2. Stupně ZŠ, středoškoláků a také u vysokoškolských studentů.

Nejčastěji se s kouřením začíná kolem 14 let, 80 – 90% kuřáků začne před svým 18. rokem (Králíková, Kozák in Kalina a kol., 2003). Podle materiálů PPP Bruntál se odhaduje, že každý den začne v České republice kouřit 120 dětí ve věku 12 – 18 let. Avšak jak již bylo zmíněno výše, cigareta může dát mladému člověku pocit sebevědomí, zařazení se mezi vrstevníky, ale riziko poškození organismu a přechodu k užívání dalších drog je v tomto věku nejvýraznější. Motivací pro kouření většinou není svobodná volba (zvažování pro a proti), ale spíše mikrosociální klima a jeho tlak (ADAM in Macek, 2003).

Dospívající děti si rády všechno vyzkoušejí a je pro ně malý rozdíl mezi jejich experimenty s drogami a mezi uklidňujícími prostředky, prášky na spaní, cigaretami a alkoholem, které jsou pro dospělé společensky přijatelnější. Většina dospívajících si však uvědomuje, že tyto „přijatelnější“, drogy jsou také návykové a případně i nebezpečné (Fenwicková, Smith, 1994). Dle výzkumu Novákové – Fabiánové (2009) nikdy nekouřilo

62 ze 163 respondentů 5. a 9. tříd. 25% žáků 5. tříd aspoň jednou kouřilo, a jen 15% z 9. tříd nekouřilo nikdy, 50% starších žáků kouří častěji.

Z výsledků staršího výzkumu Sedláčkové z roku 2007 vyplývá, že z celkového počtu 765 respondentů (378 chlapců, 387 dívek) první vykouřenou cigaretu z nudy vykouřilo 37 chlapců a 18 dívek. Ze zvědavosti pak 138 chlapců a 127 dívek. Pod vlivem kamarádů 44 chlapců a 40 dívek. Doposud žádnou zkušenost nemá 162 chlapců a 200 dívek.

Zmínila bych také výsledky výzkumu Gerži (2010, Podaná, 2012), který uvádí, že nejvíce nekuřáků je v 6. třídách (83,0 %) a nejméně jich je v 9. ročnících (49 %).

Na závěr bych uvedla také údaje z mezinárodní zprávy z Evropské školní studie o alkoholu a jiných drogách z roku 2011. Podle té alespoň jednou v životě kouřilo cigarety 54 % šestnáctiletých, v posledním měsíci pak 28 % studentů, a to nejčastěji v Bulharsku, Chorvatsku, České republice, Francii, Lotyšsku, Monaku a na Slovensku (okolo 40%). Mezi roky 1999 a 2007 byl ve většině zemí zaznamenán pokles kuřáctví mezi mladými lidmi, situace do roku 2011 se výrazně nezměnila.

3.3.3. Drogy

„Lumpenburžoazie vyrůstá ze stejných ‚kořenů‘, tj. planetární vykořeněnosti jako drogy, mafiánství, agresivita. Drogy – toť neuvědomělý výraz zoufalství mladých lidí z prázdnoty, kterou jim planetární systém vnucuje, servíruje, nabízí.

K. Kosík (in Plachetka, 2001, s. 74)

Pubescent či adolescent má potřebu vynikat, odlišovat se (není to však pravidlem, může dojít i k pravému opaku), svým způsobem vést věci až do krajností, být rebelem. A právě v tomto okamžiku je důležité kdo a co na jedince působí a zda tento vliv je pozitivní či negativní. Už jen na příkladu tohoto výroku jsem chtěla demonstrovat, jak je to zavádějící. Mladý člověk, který má potřebu odlišovat se od okolí, se k takovému typu výroku připojí,

ztotožní se s ním a svým způsobem bude pro něj potvrzením, že jeho chování je správné či při nejmenším akceptovatelné.

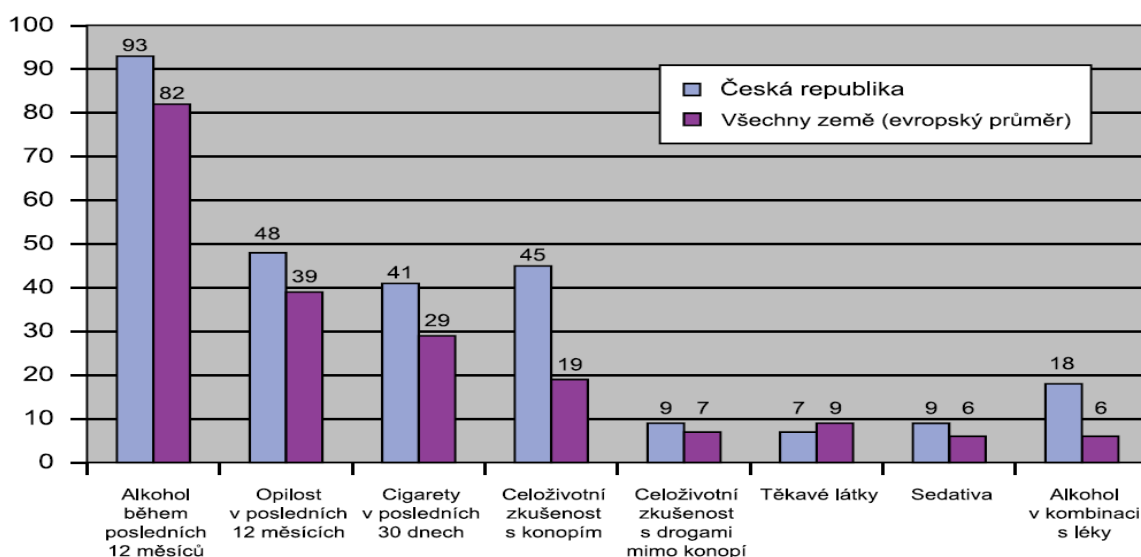
Závislost na drogách je spojena se společenským propadem, s pohybem v rizikovém prostředí a styky s rizikovými lidmi. Hovoříme o tzv. drogové subkultuře. Prostředky na zaplacení drogy si závislý opatřují žebráním, krádežemi, prostitucí a dealerstvím (Matoušek, Kroftová, 1998).

V roce 2008 proběhly v ČR 2 průzkumy o užívání drog v dospělé populaci. Jejich výsledky říkají, že podíl osob, které mají zkušenost s drogami, roste, a to hlavně co se týče konopných drog – např. v letech 2002 a 2004 uvedla alespoň jednu zkušenost s konopnými látkami 1/5 dospělých, v r. 2008 to byla už 1/3. Počet denních uživatelů konopných látek lze odhadnout na 57 tis. osob (odhaduje se, že cca 1/2 z těchto osob může být na konopí závislá). Počet osob, které užívají konopné drogy rizikově, se odhaduje na 150 tis., z toho 2/3 jsou muži ve věku 15-29 let (Pešek, Nečesaná, 2009).

Evropské školní studie o alkoholu a jiných drogách z roku 2007 (ESPAD – European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs). Do mezinárodního srovnání byla zahrnuta data o 3 901 českých 16tiletých studentech. Podle této studie (data byla sbírána v roce 2007) patříme v Evropě mezi země s nejvyššími prevalencemi užívání většiny sledovaných drog, a to i přesto, že oproti r. 2003 došlo k poklesu zkušeností prakticky se všemi nelegálními drogami (s výjimkou konopných drog). Nepříznivou zprávou je to, že přetrvává velmi časté užívání legálních drog (tabáku a alkoholu) a konopných drog – alespoň jednu zkušenost s užitím konopné látky má 45% českých 16tiletých teenagerů, což v evropském kontextu znamená nejvyšší prevalenci. Na dalších místech se u nás objevují zkušenosti s užíváním alkoholu, často v kombinaci s léky (18%) (Csémy, Chomnyová, Sadílek, 2007).

Podle téže studie z roku 2012 (data byla sbírána v r. 2011) patří Česká republika mezi země s vysokou prevalencí užití konopných látek v životě.

Graf č. 1: Srovnání českých a evropských hodnot v užívání návykových látek (Pešek, Nečesaná, 2009):

Nováková - Fabiánová (2009) ve svém výzkumu zjistila, že:

- 12 žáků z 9. tříd čichalo nebo šňupalo, aby se dostali do nálady (např. barvu)
- pervitin zkusily 3 žákyně z 9. tříd, a 3 (stejně dívky) vyzkoušely extázi
- lysohlávky užilo 9 žáků, všichni z deváté třídy
- žáci pátých tříd zkušenosti s drogou nemají žádné

Bylo také zjištěno, že možnost sehnat si drogu či alkohol a cigarety je snazší pro starší jedince (v tomto případě žáky 9. tříd), u mladších je to prakticky nemožné. Avšak je potvrzeno, že věk, ve kterém dospívající přichází do prvního kontaktu s drogou, alkoholem či cigaretami se neustále snižuje. Toto zjištění potvrzuje i Závěrečná zpráva Národního monitorovacího střediska pro drogy a drogové závislosti Úřadu vlády ČR z roku 2009. Doslovně citováno: „Kvantitativní data, jež v rámci standardního monitorování sbírají pracovníci nízko prahových služeb (dotazník IN - COME³), naznačují, že se průměrný věk klientů v jednotlivých regionech různí. Nejčastěji se pracovníci setkávají se dvěma skupinami uživatelů drog – relativně mladými (cca do 20 let) a relativně starými (kteří užívají drogy několik desítek let) (Radimecký, Jandíková, Zábranský, 2009).

3.4. Sexuálně – rizikové chování

Sex je něco, čemu nerozumím. Namouduši, vůbec tomu nerozumím.

J. D. Salinger, Kdo chytá v žitě (in Fenwicková, Smith, 1994)

Sexuálně rizikové chování je soubor projevů chování, které doprovázejí sexuální aktivity a současně vykazují rizika v oblasti zdravotní, sociální a dalších oblastech. Takové chování může být přitom ve společnosti relativně častým jevem (např. nechráněný pohlavní styk při náhodné známosti, promiskuitní chování nebo rizikové sexuální praktiky). Do této oblasti zařazujeme také kombinaci více typů rizikového chování (např. kombinaci užívání návykových látek a rizikového sexu) a také nové trendy zvyšující riziko především v oblasti sociální (např. zveřejnění intimních fotografií na internetu, jejich zasílání mobilním telefonem, či nahrávání na video). Takové aktivity totiž přinášejí vysoké riziko zneužití takového materiálu (získáno 20. 3. 2013 dostupné z: <http://www.prevence-praha.cz/sexualne-rizikove-chovani>).

Čeští adolescenti jsou ve srovnání s vrstevníky z jiných zemí výrazně promiskuitnější. Paradoxně jen malá část z nich, necelých 10% sexuálně aktivních, užívá při sexuálním styku kondom, téměř tři čtvrtiny jej neužívají nikdy (Macek, 1999).

Předčasné zahájení pohlavního života je součástí syndromu problémového chování nejen kvůli zdravotním rizikům, která jsou s ním spojena, ale také kvůli právním konsekvencím (Širůčková, 2009). Všechny výzkumy sexuálního chování dospívajících dětí naznačují téměř obecný trend k časnějšímu styku v Evropě a Americe. Pravděpodobně většina dospívajících toho ví o sexu víc a mají více zkušeností, než jejich rodiče ve stejném věku. Nováková – Fabiánová (2009) uvádí, že jedna třetina dotázaných si myslí, že je na ně okolím kladen velký tlak, aby měli pohlavní styk. Větší tlak pocítují žáci starší. Sexuální chování může mít souvislost s celkovým chováním, v němž se projevuje rozvrat nebo porucha. Dívky mají tendenci „používat“, nutkavého nebo nezodpovědného sexuálního chování stejným způsobem jako chlapci používají agresivitu a jiné formy deviantního chování: jako známku hluboké citové poruchy (Fenwicková, Smith, 1994). Jeden fakt

zůstává pevně dán, ani vyšší promiskuita by nemusela být problém, pokud by dospívající dodržovali zásady bezpečného sexu (Rabušic, Kepáková in Macek, 1999).

4. TEORIE VZNIKU RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ

Abychom pochopili rizikové chování a prvotní příčiny jeho vzniku, je důležité odpovědět si na otázky Proč? Jak vzniká? Co je podstatou těchto jevů?. Odpovědi na naše otázky nalezneme v teoriích, které se snaží objasnit kriminalitu obecně.

Teorií, které se snaží objasnit sociálně – patologické chování, potažmo rizikové chování je celá řada. Fischer a Škoda (2009) zmiňují tři základní přístupy:

- biologicko – psychologický
- sociálně psychologický
- sociologický

4.1. Biologicko – psychologické teorie

4.1.1. Teorie rozeného zločince

Autorem této teorie z 2. Poloviny 19. století je Lombroso. Na základě svých pokusů dospěl k závěru, že zločince lze identifikovat na základě měřitelných duševních, ale především tělesných znaků, konkrétně podle tvaru lebky. Podle něj tito jedinci byli degenerovaní. Později však připustil možnost psychosociálních vlivů (Fischer a Škoda, 2009).

4.1.2. Oligofrenie jako příčina delikvence

Oligofrenii neboli nízkou úroveň mentálních schopností, považoval tvůrce této teorie H.H. Goddard (Fischer a Škoda, 2009) za příčinu delikventního chování. I přesto, že provedl velké množství výzkumů, stejně tak jako později jeho následovníci, nepodařilo se mu přesně vymezit podíl sociálních a biologických faktorů na dědičné delikventní chování.

4.1.3. Genetické a adopční studie

Poslední teorií, spadající do této kategorie jsou genetické a adopční studie. Bylo jich realizováno mnoho, především na jednovaječných a dvojvaječných dvojčatech, avšak jakákoli genetická predispozice nebyla statisticky významně potvrzena (Matoušek, Kroftová, 2003).

4. 2. Sociálně psychologické teorie

4.2.1. Teorie sociálního učení

Na základě této teorie se předpokládá, že neurotičtí jedinci se silnou společenskou orientací mají nižší schopnost požadovaného sociálního učení. Na základě této skutečnosti může být jejich socializace nedostatečná. Projevy nedostatečné socializace spočívají v nerespektování obecně závazné normy (Fischer a Škoda, 2009).

4.2.2. Teorie temperamentu a charakteru

Teorie pracuje s vybranými rysy temperamentu a charakteru, u každého z nich charakterizujeme jedince s nízkou hodnotou rysu (Fischer a Škoda, 2009):

- vyhledávání nového (Novelty Seeking) – jedinec impulzivní, snadno vzrušivý, znuděný a neukázněný. Ve vztazích a v jednání je nevypočitatelný.
- vyhýbání se poškození (Harm Avoidance) – jedinec s nízkou mírou zodpovědnosti, osvojuje si riskantní formy chování, nedostatečná sebereflexe.
- vytrvalost (Persistence) – temperamentový rys, jedinec s nižší schopností plnit cíle, s nižším zájmem o práci
- sebeřízení (Self – directedness) – charakterový rys, člověk s nízkou hodnotou tohoto rysu je nevyzrálý, tendence k neustálému obviňování, destruktivité. Je nezodpovědný a nespolehlivý. Často jsou u nich přítomny poruchy osobnosti.

- spolupráce (Cooperativeness) - jedinci sebestřední, netolerantní a pomstychtiví, prospěchářští a bezohlední vůči svému okolí.
- sebepřesah (Self – Transcendence) – lidé pyšní, sebevědomí, charakterizuje je honba za majetkem a stálá nespokojenost.

Podle této teorie je delikventní jedinec lhostejný k reakcím okolí. Důležité je pro něj vlastní uspokojení a vlastní názor. Většinou jej neuspokojuje stereotypní život běžného jedince. Adekvátně nezvládá konkrétní situace.

4.2.3. Teorie odlišného kognitivního stylu

Vychází z modelu Walterse a Whiteho (1989, in Fischer a Škoda, 2009), jenž vychází z osmi primárních kognitivních charakteristik. Podle něj tedy lze u delikventních osob pozorovat tyto rysy:

- ospravedlňování svého kriminálního chování
- odblokování obran v minulém i v budoucí chování
- pocit privilegovanosti
- orientace na moc
- sentimentalitu
- nadměrný optimismus a extrémní sebedůvěru
- kognitivní indolenci a lenost uvažovat
- diskontinuitu uvažování, neschopnost trvalejšího názoru

Na závěr bych zmínila výsledky současného výzkumu, který potvrzuje propojení osobnostních rysů adolescentů s různými druhy rizikového chování (Conrod a kolektiv, 2006, 2009, 2000; Caspi a kolektiv, 1998 in Dolejš, 2010). Na základě výzkumu v mé postupové práci z roku 2011, který byl zaměřen na 8. a 9. třídy ZŠ metodou SURPS, jsem došla k podobným výsledkům. Jedinci, kteří vykazovali vysoké skóre na škále impulzivitu (Impulsivity), byli často účastníky bitek a konfliktů, dále častěji experimentovali s alkoholem a cigaretami. Jedinci, kteří vykazovali vysoký skóre na škále beznadějnosti (Hopelessness), stáli spíše na okraji třídního kolektivu, udávali výskyt tzv. černých myšlenek a celkově u nich převažovalo negativní a pesimistické ladění. U některých byly zjištěny tendence k sebepoškozujícímu chování. Třetí škálou byla škála přecitlivělosti (Anxiety Sensitivity), v souvislosti s tímto osobnostním rysem zmiňovali všichni

respondenti tendence k vyhýbavému chování a odsouvání povinností. Zatímco v předchozích škálách byla zastoupena obě pohlaví, ve škále přecitlivělosti byly pouze děvčata. U všech se shodně objevovaly pocity, že zklamou – sebe i okolí a pocity, že jsou k ničemu. Poslední škálou bylo vyhledávání vzrušení (Sensation Seeking), zde se opět potvrdil vztah mezi vysokým skórem na této škále a experimentováním s návykovými látkami. Pro všechny respondenty platilo shodně, že rádi zkouší nové věci, často dělají věci, aby byli první, jen pro ten pocit. Bezhlavě se pouští do aktivit, protože jsou nové a neotřelé.

4.3. Sociologické teorie

Tyto teorie jsou zaměřeny na souvislosti v různých společenských kontextech. Ve své podstatě se odvolává na existenci různých skupin a subkultur v soudobé společnosti jako příčinu delikventního chování.

4.3.1. Teorie kulturního přenosu

Podstata teorie tkví v přesvědčení, že deviantní chování je naučené v primárních skupinách a interakcích s druhými. V těchto malých a uzavřených skupinách bývá považováno za normální. Deviantní se pak ale stává ve vztahu k většinové společnosti.

4.3.2. Teorie diferenciální asociace

Nejvýznamnějším představitelem je E. H. Sutherland. Podle Sutherlanda se jedinec stane delikventem jediné tehdy, začne-li se sdružovat s jedinci, kteří jsou již delikventní. Delikventní jednání je tedy naučené.

4.3.3 Teorie anomie

Pojem anomie je známý především zásluhou E. Durkheima. Anomie neboli stav, kdy přestanou platit zákony – právní i morální. V tomto stavu nastává chaos a celkově vede tento stav k nejistotě a patologickému jednání (Fischer a Škoda, 2009). Dalším významným představitelem je R. Merton. Podle něj za delikvencí, potažmo za nonkonformním chováním stojí tlak struktury společnosti na jedince. Aktuální problém tedy spočívá v proklamaci ideálních společenských cílů a na druhé straně v podceňování způsobů a prostředků, jak těchto cílů dosáhnout.

Merton (in Fischer a Škoda, 2009) definoval škálu základních způsobů adaptace na konflikt mezi hodnotami, které prosazuje společnost a omezenými prostředky, k jejich dosažení. Jeho teorie patří k nejpropracovanějším a nejrozvinutějším:

- konformizmus – tzv. konformisté, většina soudobé společnosti, přijímají všeobecně uznávané cíle, ale také prostředky, kterými jich lze dosáhnout.
- inovace – tzv. inovátoři, taktéž uznávají cíle společnosti, ale používají své vlastní nekonvenční způsoby, kterými jich lze dosáhnout.
- ritualizmus – tzv. ritualisté, jedinci, kteří se podrobují společensky akceptovaným normám, ačkoli již neuznávají všeobecně dané hodnoty. Vše konají z prostého důvodu - existence pravidel a norem.
- únik – tzv. odpadlíci, odmítají společensky uznávané hodnoty a cíle a tím pádem i způsoby jejich dosažení.
- vzpoura – tzv. rebelové, konflikt mezi cíli a prostředky řeší dramaticky a aktivně. Většinou si normy a hodnoty, se kterými nesouhlasí a neuznávají je, nahradí vlastními.

4. 3. 4. Teorie subkultur

Navazuje na Mertonovo pojetí teorie anomie. Teorie se zabývá otázkou, na kterou Mertonova teorie není schopna odpovědět, a to sice, proč na anomický stav reagují delikventně pouze někteří jedinci a ostatní nikoli. Nejvýznamnějšími představiteli jsou A. Cohen, R. A. Cloward a L. E. Ohlin (Fischer a Škoda, 2009)

4. 3. 5. Teorie etiketizace (labelling theory)

Vychází z teze, že deviantní a kriminální chování vzniká až v sociálních procesech, ve kterých jsou jednotlivým vzorcům chování připisovány určité významy. Z této teorie tedy vyplývá, že se nelze zaměřit pouze na delikventního jedince, ale také na tvůrce norem a ty, kteří je porušují a jejich interakce. Teoretickým východiskem této teorie je Meadův symbolický interakcionismus.

E. Lemert (in Fischer a Škoda, 2009) rozpracoval teorii podrobněji. Definoval pojmy primární a sekundární deviace. Podle jeho teorie je kriminalita, potažmo delikventní chování pouze sociální etiketou, která vzniká až v interakci jedince s institucemi kontroly norem. Dva druhy deviace se od sebe liší právě procesem nálepkování (etiketizace). Pokud jedinec spáchá čin, který je v rozporu s normami společnosti bude trestně stíhán a automaticky získává nálepku devianta. Tato negativní etiketizace ovlivňuje nahlížení a chování okolí k jeho osobě. Tím snižuje okolí šanci jedince prokázat, že čin neprovedl, anebo byl čin pouze jednorázovou záležitostí. Jediným řešením situace pro již etiketizovaného člověka je přijmout etiketu, vyhovět sociálnímu tlaku a očekávání společnosti. Tím pádem se z něj stává recidivující delikvent.

5. FAKTORY PODMIŇUJÍCÍ RIZIKOVÉ

CHOVÁNÍ

Co člověk, to individualita. Rizikové chování může být způsobeno celou řadou faktorů, počínaje biologickými, konče faktory sociálními. V první řadě bych však hovořila o dvou typech faktorů - protektivních a rizikových. Protektivní faktory snižují pravděpodobnost výskytu rizikového chování. Rutter (1990, in Li, Martin, Armstrong & Walker, 2011) uvádí, že protektivní faktory působí doslova jako nárazník, který zmenšuje rizikovost a vůbec snižuje pravděpodobnost vzniku rizikové události, která předchází rizikovému chování. Z výzkumu Li, Martina, Armstronga a Walkera (2011) z Univerzity v Sydney vyplývá, že protektivní faktory jsou umístěny jednak uvnitř jednotlivce, ale také na mnoha úrovních sociálního prostředí jedince. Rizikové faktory zvyšují pravděpodobnost výskytu problémového chování. Ač se tyto faktory jeví jako protikladné, nemusí tomu tak vždy být. Je sice logické, že pokud bude zvýšená míra rizikových faktorů, bude méně protektivních faktorů.

V historii jedince a jeho sociálního prostředí můžeme detekovat i takové podmínky, kdy je vysoká míra rizikových faktorů doprovázena vysokou mírou protektivních faktorů, např. dospívající může trávit svůj volný čas mezi rizikovou mládeží, a přesto bude výborně prospívat ve škole a bude mít pozitivní vztah ke vzdělávání všeobecně (Jessor, Bos, Vanderyn, Costa & Turbin in Širůčková, 2010).

Jak u protektivních, tak u rizikových faktorů existují tři modality, které mají vliv na následný výskyt rizikového chování. U rizikových faktorů jsou to: rizikové chování vyskytující se v sociálním okolí pubescenta, příležitosti k rizikovému chování a příležitosti k rizikovým aktivitám (např. členství v antisociální partě). U protektivních faktorů: modely konvenčního chování u osob vyskytujících se v okolí pubescenta (religiozita rodičů, dobrovolnictví přátel), kontrola ve formě seberegulace (kladný postoj ke škole) a kontrola ve formě sociální kontroly (regulace chování ze strany vrstevníků) (Širůčková, 2010).

R. a S. Jessorovi (1975, in Macek, 1999) navrhli model vztahů mezi problémovým chováním a jeho determinanty. Je tvořen čtyřmi bloky faktorů, které ovlivňují chování a mají mezi sebou vzájemnou souvislost:

- demografické charakteristiky a charakteristiky sociální struktury
- socializační vlivy (tvorba hodnot)
- vnímané charakteristiky prostředí (škola, vrstevníci)
- osobnostní charakteristiky (sebepojetí)

5.1. Rodina

Langmeier a Krejčířová (2006) uvádí, že rodina by měla dítěti poskytovat základní citovou jistotu, bezpečí při všech událostech, útočiště, k němuž se může uchýlit v situacích ohrožení a bolesti.

Při predikci problémového chování je nejdůležitější rodina. Význam má vzdělání a zaměstnání obou rodičů, jejich začlenění do dalších sociálních struktur. Rodiče pro dítě fungují jako model a mají tedy velký vliv na chování svých dětí (Macek, 1999). Jaccard a Dittus (1991, in Macek, 1999) uvádějí, že výsledky mnoha studií ukazují, že sociálně deviantní chování dětí je analogické s chováním rodičů. Chování rodičů je tedy jedním z nejsilnějších prediktorů. Rodina je v tomto období důležitým činitelem při tvorbě hodnot a norem.

Jedním z možných zdrojů rizikového chování dítěte je vazba mezi rodičovstvím a partnerstvím, která v některých rodinách slábne. Podle mezinárodních srovnávacích studií děti vychovávané jen jedním z rodičů mají horší studijní výsledky, více zdravotních a psychických problémů a více střetů se zákonem, než děti ze stejné socioekonomické vrstvy, v jejichž rodině jsou přítomni oba rodiče. Přítomnost otce v rodině se jasně ukazuje faktorem, který brání delikvenci syna (Matoušek, Kroftová, 1998).

Když byla ve výzkumech zaměřena pozornost na závady ve výchovném prostředí, ukázalo se, že jasně vysledovatelné příčiny byly přítomny u 682 z 1000 respondentů. U 193 z nich byl piják v rodině, 482 prošlo výchovou, která se delší dobu odehrávala mimo domov, zemřel jim jeden nebo oba rodiče, rodiče se rozvedli nebo jeden z nich opustil

rodinu apod. (Jedlička, Kořa, 1998). Z. Matějček a kol. (1982, in Jedlička, Kořa, 1998) na vzorku 200 dětí z rodin alkoholiků demonstrovali, že alkohol působí nepříznivě tím, jak kvalitativně mění vnitřní emoční a sociální atmosféru v rodině. Autoři rovněž ve studii poukazují na skutečnost, že rodiny alkoholiků byly již do značné míry založeny jako „rizikové“ z hlediska primární osobnostní nevyváženosti budoucích rodičů.

Ochrannými činiteli, kteří snižují riziko problémů s návykovými látkami, jsou například přiměřená péče, dostatek času na dítě, pevné citové vazby dítěte, dobré vztahy mezi rodiči, dobré přizpůsobování rodičů ve společnosti, dostatečná péče a přiměřený dohled na dítě a výchova v úplné rodině (Nešpor, 2001). Ve svém výzkumu Nováková – Fabiánová (2009) uvádí, že zájem rodičů o jejich děti je poměrně vysoký, 77 % uvedlo, že rodiče se na jejich život ptají často nebo občas. Většina dotázaných uvedla, že rodiče je vedou k tomu, aby se zajímali o různé věci. Ale zájem o přátele, s kterými se dospívající stýkají, uvádějí poměrně nízký, jen 33 rodičů se o ně zajímá často a 56% se nezajímá nikdy, nebo málokdy. Také vysoké procento (61%) rodičů netráví se svými dětmi volný čas. To je vzhledem k věku respondentů pochopitelné, dospívající svůj volný čas čím dál častěji chtějí trávit se svými vrstevníky. Také rodiče jsou zaměstnaní, a nemusejí mít moc volného času.

5.2. Škola

Škola je prostředí, ve kterém dítě tráví nezanedbatelné množství času a logicky má na jeho vývoj a formování osobnosti markantní vliv. Avšak tlak učitele a často i rodičů dospívajících na úspěšný výkon vytváří ze školy značně zátěžové prostředí bohaté na frustrující situace (Macek, Lacinová, 2006). V pubescenci jedinec hledá své místo, skupinu, což je součástí budování jeho vlastní identity. Kromě rodiny touží patřit i do jiné sociální skupiny. Ve školní třídě se vytváří specifická subkultura, která se odlišuje jazykem, zvyklostmi a rituály. Tradiční je dělení do subkultur chlapci a dívky. Může se ale také stát, že dojde k vytvoření většího množství podskupinek, které mohou předcházet vzniku asociálních part. Pro dítě je velmi důležité jaké místo ve škole, ve své třídě zaujímá. Pokud vyčnívá, v jakémkoli ohledu, stává se snadným terčem posměchu, narážek anebo šikany. Ke vzniku šikany může přispět i učitelův nezájem a agresivita. Nejsou výjimečné

případy, ve kterých učitel sám svým chováním agresorům „označil“ jedince, který je v jakémkoli ohledu nedostatečný. Žáci pak mají pocit, že jej mohou beztestně perzekuovat (Matoušek, Kroftová, 1998). Tato situace poukazuje na to, jak důležitou roli hraje osobnost učitele a jeho chování ve škole. Pro samotný vývoj dítěte může být kritická schopnost učitele zvládat „neklid“, „nekázeň“ a „nezájem“ dětí takovým způsobem, aby nebyl poškozován dobrý vztah k učiteli ani jejich sebehodnocení. Vývoji směr k rizikovému chování může bránit či naopak napomáhat i reakce školy na zjištění asociálního chování jednoho či více dětí. Způsob vyšetřování a z něj vyplývající sankce jsou pro všechny děti významnou zprávou, jak škola dbá důstojnosti jednotlivce, která pravidla platí a která jsou deklarována, do jaké míry jsou dodržována, zda jsou všichni posuzováni stejně apod. (Matoušek, Kroftová, 1998) Můžeme se setkat i s názorem učitele, že výchovné problémy jej obtěžují a odvádějí od vlastní učitelské práce. Ve skutečnosti jsou nedílnou součástí jeho práce a života školy. Výzkumy ukazují, že přibližně třetina žáků v průběhu školní docházky na základní školu někdy potřebovala zvláštní pozornost a péči učitelů nebo dalších odborníků. Nikdy není jisté, že určitý žák v přítomnosti označovaný za „bezproblémového“, se v dalším průběhu života nestane „problémovým“. Úkolem učitele není podrobně analyzovat příčiny a vývoj problémového chování jednotlivých dětí. Ve složitějších případech vyhledává učitel pomoc psychologa, lékaře, speciálního pedagoga apod. I jen částečný vhled do psychologických mechanismů problémového chování a vývoje pomáhá učiteli porozumět takovému dítěti, vžít se do jeho nesnadné životní situace, místo toho, aby jej odsuzoval a zavrhoval, může mu pomáhat lidským vztahem a důvěrou v možnost dalšího příznivého vývoje. Každé dítě, i vysoce problémové, potřebuje a zasluhuje porozumění. Nikdy nemáme jistotu, jak bude další vývoj pokračovat. Mnoho jedinců bylo v dospívání problémových a v dospělosti se projevovali jako bezproblémoví a úspěšní lidé. Zanedbávání problémového dítěte může znamenat ztrátu nejen pro ně, ale i pro jeho okolí a pro společnost (Čáp, Mareš, 2007).

5.3. Vrstevníci

Významným činitelem socializace v období dospívání – pubescence jsou kromě rodiny a školy také vrstevníci. Vrstevnická skupina se v tomto období stává referenční skupinou, která svým vlivem zastihuje všechny ostatní, včetně vlastní rodiny. Pro dospívajícího je důležité, aby byl mezi svými vrstevníky přijímaný, oblíbený, aby si získal jejich pozornost. Zároveň je v tomto období normální vzdor vůči autoritám a společenským pravidlům. Pro takovou vývojovou „seberealizaci“ může být vhodným prostředkem právě užívání

alkoholu a jiných drog, zvláště pak, když je na úrovni vrstevníků, resp. konkrétní party užívání drog normou.

Česká verze studie ESPAD z roku 2011 uvádí, že studenti, kteří uvedli alespoň jednorázovou zkušenost s nelegální drogou v životě, 33% studentů drogu dostali od staršího či stejně starého kamaráda, 20% studentů uvedlo, že drogu opatřil mladší kamarád. Celkový počet respondentů, kteří byli zahrnuti do studie, byl 10 000 žáků a studentů.

Jakmile jednou užívání drog u dospívajícího začne, vrstevníci se stávají dominantním sociálním faktorem a rodiče se mohou snažit o vliv jenom nepřímo, např. kontrolou sociálních aktivit a dodržováním časového režimu dospívajícího (Pešek, Nečesaná, 2009).

Čím menší má vliv rodina, tím větší vliv má vrstevnická skupina. Vrstevníci v podstatě suplují pubescentovi rodinu. Příslušnost ke skupině, kamarádství a solidarita na jedné straně podporuje emoce pozitivní, sebeúctu, ale na straně druhé může vést k rizikovému chování (Macek, 1999). Pokud však nejsou patrné změny v chování pubescenta, i přesto, že si našel nové přátele, vyhledává nové zájmy apod. Neměl by být důvod k obavám. Ve fungující rodině si dítě osvojí hodnoty, normy a vzorce „zdravého chování“, které si v sobě chtě nechtě nese po celý život. Může pouze dojít k obměnám či „drobným úpravám“ těchto vzorců, princip však zůstává. Výzkum problémových mladistvých ukázal, že 98 % z nich mělo přátele stejné kategorie, zatímco pouze 7 % se přátelilo s devianty. Podle holandské studie Van der Lindenova (1991, in Matoušek, Kroftová, 1998), se hodnoty vrstevnických skupin se výrazněji neliší od hodnot, jež byly prioritami v primární rodině dospívajících.

5.4. Osobnost

Společnost si v průběhu svého vývoje vytvořila obraz typické osobnosti rizikového dospívajícího. Často je sestaven z předsudků, kterými trpí jak veřejnost, tak média a právě jimi je tento obraz posilován. Snad nejtypičtější představou je, že problémově chovající se člověk dosahuje nižších hodnot IQ. Opak je pravdou, jak uvádí Matoušek a Kroftová (1998), delikventní mládež má sice často horší školní prospěch, avšak v určitých sociálních situacích jsou „mistři ve svém oboru“. Například pokud mají přesvědčit během měsíce dvacet známých lidí, aby jim každý půjčil po tisícikoruně. A jsou úspěšní. Osobnost je jedním z hlavních činitelů v teorii problémového chování. Kromě osobnosti je velmi

významný také systém sociálního prostředí a biologický systém. Tyto dva systémy však lze jen těžko ovlivnit vzhledem k možnosti vzniku rizikového chování (Širůčková, 2010). Jak podle Caspiho a Shinera vyplývá z výsledků provedených výzkumů, osobnostní rysy jsou důležitým prediktorem dalšího osobnostního vývoje (2006, in Van den Akker, A. L., Deković, M., Asscher, J. J., Shiner, R. L., & Prinzie, P., 2012). Například výzkumy Kleina, Dysona, Kujawa, & Kotova z roku 2012 či Van Leeuwena, Mervieldeho, Braeta, & Bosmanse z roku 2004 zaměřené na způsoby vyrovnání se s problémy (externalizace či internalizace problému) potvrdily, že děti introvertní a emocionálně nevyrovnané jsou vystaveny do budoucna většímu riziku řešení problémů jeho internalizací (in Van den Akker, A. L., Deković, M., Asscher, J. J., Shiner, R. L., & Prinzie, P., 2012). Naopak u dětí, které skórovaly na škále přívětivosti a svědomitosti nízko, se potvrdilo, že mají tendenci k externalizaci problémů, tyto výsledky potvrdily výzkumy Lynama et al., Oзера & Benet-Martineze, dále Prinzieho et al. či Tacketta, Martela, & Kushnera (2005; 2006; 2003; 2012 in Van den Akker, A. L., Deković, M., Asscher, J. J., Shiner, R. L., & Prinzie, P., 2012).

Jedním z často zkoumaných znaků osobnosti je impulzivita. Neboli, opačně schopnost odložit uspokojení. Rizikové osoby tak dají přednost okamžitému uspokojení před uspokojením vzdáleným, a to i tehdy, pokud je odměna za oddálené uspokojení potřeby mnohokrát vyšší než zisk, který přinese okamžité uspokojení potřeby (Matoušek, Kroftová, 1998).

Další proměnnou je sebehodnocení (self –concept). Většina delikventně jednajících lidí si sama sebe neváží a mají obecně nízké mínění o své osobě. Můžeme však narazit i na opačný případ, a to, že naopak mají nerealisticky zvýšené sebehodnocení. Avšak tento typ sebehodnocení je méně častý. Někteří autoři považují rizikové – delikventní chování za způsob, jakým se snaží lidé s nízkým sebehodnocením zvýšit pocit vlastní hodnoty. Podle Širůčkové (2010) vnímání vlastní nehodnoty motivuje jedince k takovému jednání, které mu jeho sebehodnotu nenaruší. Pokud by byla jeho sebehodnota narušena či by k narušení mohlo dojít (například v důsledku trestu či ponížení), bude se snažit jedinec takovému chování vyhnout.

Mezi rizikové osobnostní psychologické charakteristiky, které mohou vést k rizikovému chování, patří mimo jiné nedostatek schopností a dovedností čelit tlaku vrstevníků; zdravotní handicap; poruchy chování, zejména pak agresivní a asociální chování, poruchy

soustředění; pozitivní očekávání efektu drogy; zvědavost a sklony experimentovat, dlouhodobě prožívané emoce úzkosti, strachu, hněvu a stresu (Pešek, Nečesaná, 2009).

5.5. Pohlaví

Pohlaví je další proměnná zapadající do mozaiky faktorů ovlivňující vznik rizikového chování. Bylo dokázáno, že muži mají větší sklon k rizikovému chování než ženy. Odpověď na tuto otázku je obtížná. Rozdílu je patrný již v raném dětství, zvýrazněn více je v pubescenci a adolescenci. Děvčata jsou rodinou více kontrolována v období dospívání a mají více domácích povinností, ale i více střetů s rodiči než chlapci. Chlapci mají tedy jen více prostoru pro styk s vrstevnickými skupinami. Jedlička a Kořa (1998) upozorňují například na odlišné projevy agresivity v závislosti na pohlaví. Chlapci projevují agresivitu otevřeně, dívky volí méně nápadné a otevřené strategie (např. pomluvy, lži apod.).

Pokud bychom teorii proměnné pohlaví chtěli demonstrovat v praxi, mohli bychom zmínit zjištění studie ESPAD z roku 2011. Výsledky potvrdily dřívější zjištění, že pro české dospívající neplatí, že by užívání nelegálních drog bylo obecně výrazně rozšířenější u chlapců, avšak významnější rozdíl mezi chlapci a dívkami je pouze ve zkušenostech s užitím konopných látek v životě (47 % mezi chlapci a 38 % mezi dívkami) a užitím halucinogenních hub (9 %, resp. 5%). V průběhu času došlo ke stírání rozdílů v prevalenci užití drog mezi pohlavími, což naznačuje, že ve vztahu k užívání nelegálních drog jsou postoje normy mladých chlapců a dívek shodné a subjektivní norma přípustnosti užívání drog není ovlivňována pohlavím. Určité rozdíly zůstávají pouze u užívání sedativ a analgetik, které bylo více rozšířené mezi dívkami, a u užívání anabolik, kde mají naopak výrazně vyšší hodnoty chlapci. Faktem zůstává, že podle téže studie (ESPAD 2011) zdravotně nežádoucí formy pití alkoholických nápojů jsou velmi rozšířené mezi chlapci, a stávají se stále více rozšířenější mezi dívkami (Csemy, Chomynová, 2012).

Je tedy diskutabilní, zda je opravdu pohlaví rozhodující proměnnou, která má vliv na budoucí rizikové chování jedince. Jisté však je, že je to opět individuální záležitost a také může být specifická pro jednotlivé oblasti rizikového chování.

II. Empirická část

1. CÍLE VÝZKUMU

Prvním cílem výzkumu bylo ověřit, zda existuje souvislost mezi výskytem rizikového chování a zvýšenými hodnotami na škálách 4 osobnostních rysů. Druhým cílem výzkumu bylo identifikovat jedince, kteří skórovali v jedné z deseti problémových oblastí, které byly přiřazeny na základě výzkumu z roku 2011 (Komárková, 2011) ke každé škále osobnostních rysů. Třetím cílem bylo zaměřit se u takto identifikovaných jedinců na výskyt charakteristických vzorců chování a postojů, které byly zjištěny na základě předchozích výzkumů. Výsledky výzkumu pak byly zpracovány formou případových studií vybraných respondentů.

2. DESIGN VÝZKUMU

Design výzkumu byl smíšený, byly použity jak techniky kvalitativní, tak kvantitativní. Výzkum byl rozdělen na dvě fáze. V první fázi probíhalo dotazníkové šetření, fáze druhá byla tvořena případovými studiemi.

Dotazníkové metody, tedy metody kvantitativní byly prostředkem, prostřednictvím kterého jsme se mohli posunout do druhé, stěžejní fáze, výzkumu. V této fázi bylo užito metod kvalitativních.

V první kvantitativní fázi byly použity screeningové metody:

- *Škála osobnostních rysů představujících riziko z hlediska užívání návykových látek* (SURPS; Conrod a Woicik, 2002; Dolejš, 2010)
- *Skrýningový dotazník pro dospívající zaměřený na problémové oblasti (POSIT; Rahdert, 1991; Charvát, Dolejš, Komárková, Skopal & Vavrysová, 2013)*

Druhá fáze výzkumu byla orientovaná kvalitativně. Pomocí dotazníků SURPS a POSIT jsem v krátkém čase získala výzkumný soubor – respondenty, jejichž hodnoty na jedné ze čtyř škál dosahovaly horního pásma a současně skórovali v rizikové oblasti, která byla k dané škále přiřazena. S těmi jsem poté vedla sérii narativních rozhovorů, díky nimž jsem mohla zaznamenat projevy rizikového chování v běžném životě pubescentů. Výsledky jsem zpracovala formou případových studií. Takovýto design výzkumu jsem zvolila cíleně na základě předchozí zkušenosti s výzkumem na stejné téma z roku 2011 (Komárková, 2011). Jelikož jsem se chtěla soustředit na konkrétního jedince a jeho komplexní popis, zvolila jsem právě výše uvedenou metodu případové studie. „V případové studii jde o detailní studium jednoho nebo několika málo případů. Zatímco ve statistickém šetření shromažďujeme relativně omezené množství dat od mnoha jedinců (nebo případů), v případové studii sbíráme velké množství dat od jednoho nebo několika málo jedinců“ (in Hendl, 2005, s. 104).

Případová studie musí splňovat tyto náležitosti (získáno 20. 3. 2013, dostupné z http://kisk.phil.muni.cz/wiki/P%C5%99%C3%ADpadov%C3%A1_studie):

- musí být stanoveny typy otázek, na něž budeme hledat odpověď pomocí zkoumání daného případu v terénu
- role výzkumníka musí být důkladně vymezena
- rozhodující je vymežit, zda budeme zkoumat současný stav či historii případu

Mezi nejvýznamnější zahraniční autory, věnující se případovým studiím patří R. E Stake a R. K. Yin. Zároveň jsou autory dvou hlavních pojetí případové studie, které jsou používány jako vzory pro kvalitativní výzkum. Stake definuje případovou studii jako úsilí o porozumění konkrétnímu sociálnímu objektu. Nahlížení na konkrétní objekt je podle něj jedinečné a komplexní (in Stake, 1995).

Yin (1994) definoval případovou studii jako: „strategii pro zkoumání předem určeného jevu v přítomnosti v rámci jeho reálného kontextu, zvláště, když hranice mezi fenoménem a kontextem nejsou zcela úplně jasné (in Yin, 1994, s. 108).

Výstupem námi realizovaného výzkumu budou deskriptivní případové studie (dělení dle Yina).

3. VÝBĚROVÝ SOUBOR

Obsahem této kapitoly bude jednak popis základního výzkumného souboru, ale především podrobnější charakteristika výběrového souboru respondentů, kteří se účastnili výzkumu. Dále se budeme věnovat postupu při výběru výzkumného souboru. Výzkum byl zaměřen na žáky a žákyně 8. a 9. tříd základních škol v Moravskoslezském kraji, konkrétně na území bývalého okresu Bruntál (Bruntál, Vrbno pod Pradědem, Karlovice ve Slezsku) a tercii a kvartu víceletého sportovního gymnázia (Vrbno pod Pradědem). V rámci výzkumu bylo osloveno celkem 215 žáků a žákyní, respektive jejich zákonných zástupců. Poměr počtu dívek a chlapců byl téměř vyrovnaný - 53% chlapců (114) a 47% dívek (101). Žáci 9. tříd základní školy a kvarty víceletého gymnázia tvořili 46,5%, žáci 8. tříd a tercií 53,5 %. Převážnou většinu respondentů tvořili žáci a žákyně základních škol (88,4%), minoritní skupinou byli studenti a studentky gymnázia (11,6 %).

3.1. Postup při výběru respondentů

V roce 2011 jsem při svém výzkumu (Komárková, 2011), který měl podobu tzv. pilotní studie, oslovili dvě základní školy a jedno gymnázium. Jelikož byli respondenti nezletilí, bylo potřeba informovaného souhlasu zákonných zástupců. Ten byl rozdělen celkem 90 žákům a žákyním 8. a 9. tříd a tercií a kvartu víceletého gymnázia. Návrhovatelnost informovaných souhlasů v této pilotní studii činila 55,5% (50 kladných informovaných souhlasů).

V aktuálně prováděném výzkumu jsem proto postupovala stejným způsobem jako v roce 2011. Žádost o spolupráci na výzkumném šetření jsem rozeslala formou e – mailu (viz. příloha 2) adresovaného řediteli školy. Oslovila jsem 10 základních škol a 1 gymnázium. 5 základních škol účast ve výzkumu ihned odmítla. Nejčastější příčinou negativního vyjádření byly časové důvody a také záporný postoj k těmto typům výzkumu. Ředitelé shodně uváděli, že v posledních letech jsou jejich žáci doslova zavaleni různými dotazníky a šetřeními, ať již ze strany budoucích absolventů či pedagogických institucí a Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Zbylé školy zaslaly kladné vyjádření, zhruba do 10 dnů.

Účast na výzkumu tedy potvrdilo 5 základních škol a 1 gymnázium. Z důvodu smíšeného designu výzkumu, ve kterém je důraz kladen na kvalitativní část, jsem proto vybrala 3 základní školy a 1 gymnázium, kde byly rozdány informované souhlasy. Bylo to především z důvodu větší časové náročnosti tohoto typu výzkumu. Celkem bylo rozdáno 215 informovaných souhlasů pro zákonné zástupce. V informovaném souhlasu (viz. příloha 3) byla podrobně popsána podstata výzkumu, postup a také způsob nakládání se získanými daty. Souhlas obsahoval návratku, do které rodiče vyplnili jméno žáka či žákyně a zaškrtnli buď souhlas či nesouhlas s účastí na výzkumném šetření. Souhlasy přinášeli třídním učitelům do tří dnů od rozdání. Ti je předali řediteli školy, u kterého jsem si je do 5 dnů (byla zvolena časová rezerva, počítáno s nedochvilností a zapomnětlivostí žáků a žákyně) vyzvedla.

Návratnost činila 71%, což bylo překvapivě více než ve výše zmiňované pilotní studii z roku 2011.

Na každé škole byly testovány všechny 8. a 9. třídy, na víceletém gymnáziu tercie a kvarta. Ve dvou základních školách byly tyto ročníky shodně po dvou třídách, v jedné základní škole a na gymnáziu po jedné.

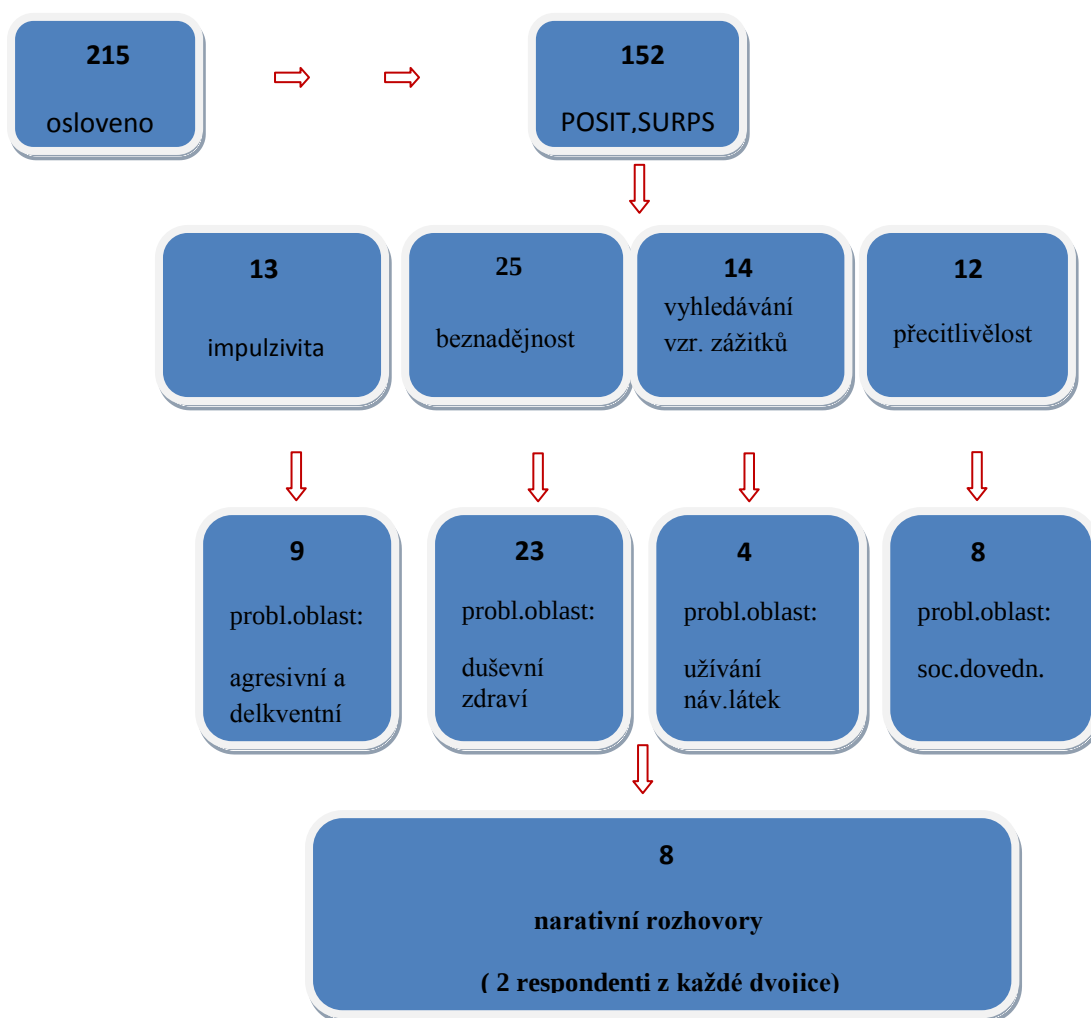
Do výzkumu byli respondenti vybráni příležitostným výběrem. Účastnili se ti, kteří byli ochotni a byli dostupní (možná absence ve škole v době administrace). Výzkum byl prováděn po domluvě s řediteli škol, ve třídě, bez přítomnosti učitele. 152 žáků a žákyně vyplnilo za zhruba 2 týdny od návratu informovaného souhlasu dotazníky SURPS a POSIT.

Administrace testu probíhala vždy v době vyučování, v hodinách, které mi určili ředitelé. Žáci dostali ústní instrukce k vyplnění testů, i přesto, že na testech byly instrukce k vyplnění v písemné podobě. Znovu jim byla zdůrazněna anonymita, která se na výzkum vztahuje. Uvedla jsem také, že s pár z nich, bych se po vyhodnocení dotazníku, sešla o samotě a povídala si s nimi o tom, co momentálně cítí, jaký mají pohled na svět, co je trápí či z čeho mají radost a hlavně zda jsou si vědomi charakteristik či vzorců chování, které vyplývají z jednotlivých osobnostních rysů (SURPS) a jak se odráží v problémové oblasti (POSIT), která byla vždy přiřazena ke každé škále osobnostních rysů.

Abych zabránila stigmatizaci, zdůraznila jsem, že ti, jež absolvují druhou fázi výzkumu (rozhovory – případové studie), nejsou nějakým způsobem zvláštní či jiní. Před samotným

vyplněním jsem jim objasnila významy cizích slov, která se vyskytla v dotazníku SURPS a také upozornila na možné otázky, které nejsou adekvátní jejich věku v dotazníku POSIT, z důvodu tvorby dotazníku v jiném prostředí s jinými zvyklostmi a zákony (USA). Vyplnění testů trvalo v průměru 45 minut, tedy jednu celou vyučovací hodinu. Po celou dobu jsem byla ve třídě přítomna a odpovídala jsem na dotazy (především jsem znovu opakovala významy slov impulzivní, manipulativní a nekonvenční v dotazníku SURPS). V době administrace testů jsem byla, s výjimkou 3 tříd, s žáky sama, učitelé nebyli přítomni.

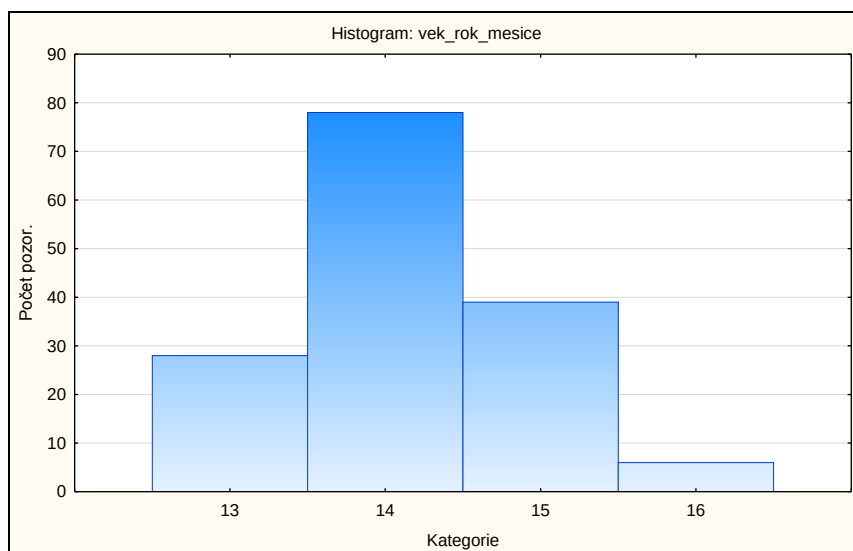
Schéma č. 1.: Počty žáků v dílčích krocích výzkumu

3. 2. Charakteristika výběrového souboru

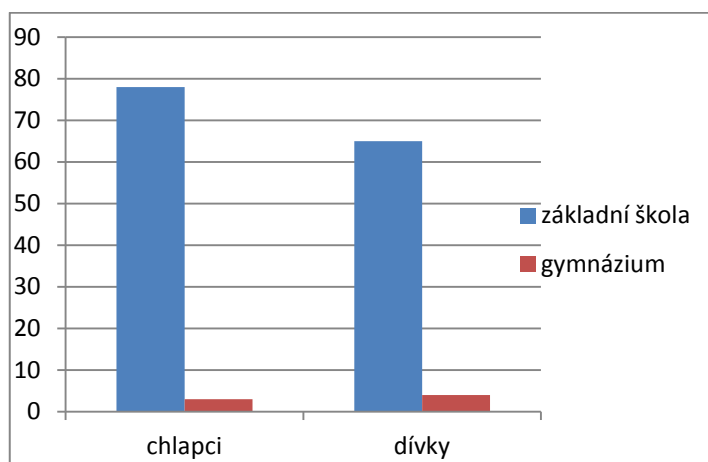
Otestováno bylo 151 respondentů, 81 chlapců (53,64%) a 70 dívek (46,36%). Věkové rozpětí bylo 13 – 16 let. Průměrný věk činil 15 let. Nejpočetnější věkovou skupinou byli, 14letí (78 respondentů, 52,7%), následují, 15letí (39 respondentů, 26%), 13letí (28 respondentů, 19,3%) a 16letí (6 respondentů, 4%).

Graf č. 2: Počet jedinců v jednotlivých věkových kohortách

152 respondentů vyplnilo oba dotazníky, jeden z respondentů musel být z výzkumu vyřazen, důvodem bylo neúplné vyplnění dotazníku.

Graf č. 3.: Poměr dívek a chlapců ZŠ/gymnázium

Tabulka č. 1: Celkový počet respondentů ZŠ, G

Kategorie	Tabulka četností: typ_skoly		
	Četnost	Kumulativní četnost	Rel. četnost
Z	144	144	95,3642%
G	7	151	4,63576%
ChD	0	151	0,00000%

4. METODY ZISKU DAT

4.1. Dotazník SURPS

Dotazník SURPS byl zkonstruován autorkami Conrod, Woicik a kolektivem v roce 2002. Je jedinou metodou, která umožňuje měřit čtyři osobnostní rysy – beznadějnost (Hopelessness), přecitlivělost (Anxiety Sensitivity), impulzivitu (Impulsivity) a vyhledávání vzrušení (Sensation Seeking). Mitchell (2007) považuje kazuální typologii osobnosti za podstatu tohoto dotazníku.

Výše uvedené osobnostní charakteristiky mohou sloužit jako prediktory rizikového chování u pubescentů a adolescentů. Metodu se řadí mezi metody, typu, tužka – papír. Její vyhodnocení je rychlé a poměrně jednoduché.

Dolejš (2010, s. 90) popisuje dotazník takto: „Dotazník vychází z teorie dvojího původu užívání a zneužívání legálních a nelegálních drog – pozitivní posílení ve formě požitkářských a hédonických účinků a negativní posílení ve formě odstranění negativních psychických, fyzických a sociálních problémů a stavů, které užívání a zneužívání drog přináší.“

Metoda je například také součástí preventivního programu „PREVenture“, jež je založen na principu krátké intervence odpovídající specifickým rizikovým osobnostním rysům (Charvát, 2010). Program spadá do oblasti indikované primární prevence a vznik ve Velké Británii. Dříve byla metoda součástí rozsáhlejších testových baterií.

Dotazník je tvořen 23 otázkami. Respondent má možnost volby odpovědi ze čtyřbodové stupnice:

- rozhodně nesouhlasím
- nesouhlasím
- souhlasím
- rozhodně souhlasím

Pomocí screeningové metody SURPS lze tedy identifikovat u jedince čtyři osobnostní rysy. Ke každému ze čtyř osobnostních rysů přísluší v dotazníku několik otázek. V následující části rozebereme podrobně každý z nich:

Negativní myšlen – Hopelessness – H

Charvát (2010) uvádí: „Bylo prokázáno, že mladí lidé zažívající pocit beznaděje, mají sklon k týmž negativním automatickým myšlenkám, které se vyskytují při depresi. Mají tendenci své negativní zážitky paušálně projektovat do situací různé povahy a vztahovat na sebe vinu za vznik nepříznivých situací“.

Dotazník SURPS obsahuje 7 otázek vztahujících se k tomuto osobnostnímu rysu. Podkladem pro tyto otázky byly metody: BHS (The Beck Hopelessness Scale, Beck, Weissmann, Lester & Trexler, 1974), SES (The Self- Esteem Scale; Rosenberg, 1965) a STAI-T (The Trait Subscale from The Trait State- Trait Anxiety Inventory; Spielberger, Gorusch, Lushene, Vagg & Jacobs, 1983) (in Conrod, Pihl et. al, 2000) .

Beznadějnost je škála, která vychází z negativního posílení projevujícího se snížením depresivních stavů a rysů osobnosti. Dále má vztah ke strategiím zvládání stresu a ke konformitě (Dolejš, 2010). Typické způsoby jednání jedinců s vysokým skórem u této škály jsou např. potřeba se neustále o něčem ujišťovat, pasivita, společenská izolovanost či nekontrolovatelný pláč.

Tato fakta potvrdil i můj vlastní výzkum k postupové práci z roku 2011, kdy jedinci, kteří skórovali v horním pásmu této škály, uváděli časté pocit vyloučení z kolektivu či minimální potřebu zapadat mezi spolužáky (i přesto, že v mnoha případech neexistuje pro tyto domněnky jasný fakt). Typické byly pocity, že jsou k ničemu a že zklamali. Často přemýšlí, sami o sobě, o okolí. Ve všech případech potvrzena přítomnost „černých myšlenek.“ Conrod, Comeau & Stewart (2004d) došli ke stejným závěrům – tendence sociálně se izolovat, trpí nedostatkem energie, často jsou unavení a ospalí.

Přecitlivělost- Anxiety Sensitivity – AS

Můžeme konstatovat, že respondent, který dosáhl vysokého skóru, bude reagovat na pocity úzkosti bázněji, na rozdíl od jedince, jež dosáhl skóru nízkého. Pokud budeme konkrétnější, bude to vypadat asi tak, že pubescent s vysokým skóre bude vnímat silné

bušení srdce jako znak nějakého zdravotního problému či jako blížící se chorobu. Pubescent s nízkým skóre bude tento tělesný jev považovat za nepříjemný (Dolejš, 2010). Typické způsoby jednání jedinců s vysokým skórem u této škály jsou např. rychlá mluva, panikaření či unikání z určitých situací. Tuto škálu sytí v dotazníku 5 položek. Při tvorbě položek autorky vycházeli z ASI (The Anxiety Sensitivity Index, Peterson & Reiss, 1992) a z CCL (The Cognition checklist, Beck, Brown, Steer, Eidelson & Riskind, 1987) (in Conrod, Pihl et. al, 2000).

Náš výzkum k postupové práci (Komárková, 2011) popisuje jedince, kteří skórovali na této škále jako ostýchavé, introvertní, „citlivější“, z ničeho nic je přepadnou pocity lítosti a smutku. Typickým jevem je také vracení se k situacím minulým, se silným emočním nábojem. Znovu rozebírání a přemýšlení nad průběhem a výsledkem události. Nejtypičtější reakci na napětí, smutek či nejistotu uvádí pláč. Zároveň jsou si vědomi, že se jim uleví.

Vyhledávání vzrušení – Sensation Seeking – SS

Škálu vyhledávání vzrušení můžeme chápat jako tendenci vyhledávat a zapojovat se do vzrušujících aktivit. Woicik, Conrod a kol. (2002, in Dolejš, 2010) se domnívají, že je tato škála například spojena s experimentálním, excesivním a nekontrolovatelným užíváním návykových látek.

Škálu sytí 6 položek. Předlohou byla SS Scale (SSS, Zuckerman, 1994) a The Impulsiveness and Venturesomeness Scale (S.B. Eysenck & Eysenck, 1978) (in Conrod, Pihl et. al, 2000)

Typické způsoby jednání jedinců s vysokým skórem u této škály jsou např. neposednost, snížená sebekontrola či pohlcenost okamžikem (Dolejš, 2010).

Pro srovnání opět uvádím výsledky našeho výzkumu (2011) obecně můžeme charakterizovat jako jedince živé, s mnoha zájmy, energické, optimistické. Jsou si vědomi toho, že mají rádi vzrušení. Často bývají středem pozornosti v kolektivu. Jejich touha po vzrušení způsobuje opakující se spory s rodiči. Typická je touha předvést se, dokázat, že má jedinec odvahu udělat něco, na co si ostatní netroufají.

Impulzivita – Impulsivity – IMP

Charvát ve své prezentaci (2010) uvádí, že: „Impulzivita je charakterizována nedostatečnou schopností oddálení behaviorální reakce v konfrontaci s možností okamžitého „posílení“ (Spoont, 1992). Z důvodu deficitu autoregulace představuje tato veličina individuálního rozdílu rizikový faktor z hlediska zneužívání drog, které jsou zdrojem okamžitého posílení (Pihl & Peterson, 1995)“.

V dotazníku sytí škálu impulzivity 5 otázek. Předlohu pro testové položky tvořila Škála impulzivity a The NEO – Five factor inventory (NEO- FFI, Costa & McCrae, 1992) (in Conrod, Pihl et. al, 2000).

Podle Woicik a kolektivu (2002, in Dolejš, 2010) můžeme chápat škálu IMP jako konstrukt, který měří pouze dílčí část impulzivity. Typické způsoby jednání jedinců s vysokým skórem u této škály jsou např. agresivita, spontánnost či podezíravost. Podle Conrod, Comeau & Stewart (2004b) jsou impulzivní lidé roztěkaní, neposední, mají tendenci rychle se vzdávat a svým způsobem utíkat od problémů. Pro porovnání opět uvádím výsledky svého výzkumu z roku 2011.

Podle něj se impulzivní lidé velmi často dostávají do situací, ve kterých jednají dříve, než myslí, mluví v nepravou chvíli, omylem poví to, co by neměli. To vše, aniž by si to uvědomili. U chlapců je patrný sklon k agresivnímu řešení situací. Často patří mezi účastníky či iniciátory rvaček, také nedotahují věci do konce. Dívky jsou spíše plačtivé se sklony k úzkosti. Mezi nejčastější udávané tělesné projevy patří: krev valící se do spánků, zrudnutí a pláč. Rázní, průbojní jedinci, velmi dominantní.

4.2. Dotazník POSIT

Dalším použitým dotazníkem – screeningovou metodou byl Skrýningový dotazník pro dospívající zaměřený na problémové oblasti (POSIT). Konkrétně jeho česká adaptace z roku 2013 (Charvát, Dolejš, Komárková, Skopal & Vavrysová), verze BASELINE 12 – 15 let.

POSIT v celém originálním znění Problem oriented screening instrument for teenagers byl vyvinut, National Institute on Drug Abuse (NIDA) a National Institutes of Health v USA v roce 1991. Odbornou editorkou byla Elizabeth Rahdert, Ph.D.

Originální verze obsahuje 139 položek, jež se vztahuje k 10 funkčním oblastem života dospívajícího.

Tyto oblasti jsou (v závorkách je uveden počet otázek sytících škálu):

1. A - užívání návykových látek (17)
2. B - fyzické zdraví (10)
3. C - duševní zdraví (22)
4. D - rodinné vztahy (11)
5. E - vztahy s vrstevníky (10)
6. F - školní úspěšnost (26)
7. G - pracovní zkušenosti (11)
8. H - sociální dovednosti (11)
9. I - trávení volného času (12)
10. J - agresivní a delikventní chování (16)

POSIT je součástí Systému hodnocení dospívajících (The Adolescent assessment system). Tato metoda pracuje s dospívajícími, kteří jsou identifikováni na základě problémů ve škole, rodině atd. Tito vybraní jedinci jsou diagnostikováni ve třech krocích, třemi na sebe navazujícími či doplňujícími se screeningovými metodami. První z nich je již zmíněný POSIT, který je předkládán spolu s Client personal history questionnaire (dotazník zaměřený na minulost respondenta, jeho osobní historii atd.), následuje podrobné posouzení respondenta na základě CAB (Comprehensive assessment battery), ve kterém se zaměřujeme na konkrétní problémovou oblast, kterou identifikuje POSIT (Rahdert, 1991). Na závěr dochází ke stanovení konkrétní diagnózy a vypracování plánu, který má za cíl pomoci dospívajícím řešit jejich problémy. Tzn. konkrétní kontakty na služby v jejich okolí atd.

Dotazník oficiálně existuje v anglické a španělské verzi.

Pojďme se konkrétně zaměřit na popis české, námi používané verze dotazníku POSIT.

Začneme od samotného procesu tvorby dotazníku. Do chvíle, kdy byl realizován náš výzkum, neexistovala česká verze, proto bylo důležité vytvořit kvalitní verzi, která by i přes překlad testových položek neměnila jejich význam.

Z minulosti, kdy se uvažovalo nad použitím této metody, byly k dispozici dva překlady položek z anglické verze. Abychom měli větší možnost porovnání, nechala jsem zhotovit ještě jeden překlad, taktéž z angličtiny. Na tvorbě české verze jsme pracovali v týmu. Procházeli jsme položku po položce, porovnávali překlady mezi sebou a přihlíželi při tom přirozeně k originální anglické verzi. Kontrolou pro nás byla i španělská verze dotazníku, podle které jsme se řídili, pokud jsme byli na vážkách a potřebovali potvrdit význam položky.

Neustále jsme kontrolovali, zda položka opravdu sytí škálu, ke které je přiřazena. Jelikož je verze BASELINE určena pro dospívající od 12 – 15 let, bylo nutné vypustit některé položky, které jsou vzhledem k věku nelogické. Česká adaptace čítá 132 položek. Následně byla provedena pravopisná korektura a poté byl dotazník předložen respondentům.

Metoda se řadí mezi metody tužka - papír. Dospívající mají na výběr ze dvou možných odpovědí (ANO, NE), které jsou označeny zkratkami (A, N) a jsou v kroužcích. Zvolenou odpověď vybarvili.

Vyhodnocení dotazníku probíhalo dle původních norem. Ke každé škále jsou uvedeny body, pokud respondent uvedený počet překročí, je identifikovaný jako problémový v dané oblasti. V dotazníku existují tzv. red flags otázky. Ty jsou označeny červenou vlajkou, pokud jedinec skóruje v této otázce, automaticky je daná oblast vyhodnocena jako problémová. Každá škála má určitý počet red flags.

V České republice existuje velmi podobný dotazník, Skríníngový dotazník pro dospívající identifikující rizikové oblasti (DUSI), jehož českou verzi v roce 1996 vytvořil Nešpor, Csémy a Müllerová. Autorem originální verze je R. E. Tarter. Dotazník byl vytvořen v roce 1990, tedy pouze o rok dříve než námi adaptovaný POSIT. Problémové oblasti jsou totožné, rozdíl je v počtu položek. DUSI obsahuje 168 položek. Tarter (1990) popisuje dotazník, jehož hodnocení je velice efektivní, jako metodu, která poskytuje komplexní řešení problémového chování. Administrace trvá poměrně krátkou dobu a také její vyhodnocení nevyžaduje žádné speciální školení.

4.3. Narativní rozhovor

„Podstatou příběhů je možnost předpovídat a předjímat, ale také nepředpověditelnost a narušování očekávání.“

V.Chrz

Ve své publikaci Hendl (2008) uvádí, že stěžejním bodem pro použití techniky narativního rozhovoru je jistá skepse vůči možnosti získat přístup ke zkušenosti jedince prostřednictvím schématu otázka – odpověď. Narativní rozhovor nám umožňuje poznat respondenta „do hloubky“ - zachytit jeho prožívání, uvažování, veškeré myšlenkové pochody, poznat jej komplexně. I když je často narativní rozhovor zaměřen na jednu konkrétní oblast života jedince. Rosenthalová (in Hendl, 2008) tvrdí, že z teoretického hlediska je důležité vyprávění o celém životě - bez ohledu na to, jak zní výzkumná otázka.

Chrz (2009) ve svém článku zmiňuje T. Sarbina, který uvádí, že vyprávění příběhů je organizujícím principem lidské psychiky. Přijmeme-li výzkumník vyprávění či příběh jako perspektivu pohledu, pak se nám v této perspektivě může člověk jevit jako bytost myslící, prožívající a jednající „z hlediska příběhů“. Narativní přístup tedy od samého počátku říká, že „realita“, se kterou na základě své perspektivy zachází, je „realitou“ konstruovanou, stejně tak jako „reality“ konstruované z jiných (často nereflektovaných) perspektiv. Příběh je v narativní psychologii centrálním pojmem, je prostředkem i cílem výzkumu (Čermák, 2002).

Techniky narativního rozhovoru se mi osvědčila i nyní, jelikož při výzkumu dochází k přímé konfrontaci výzkumníka a respondenta, musí být postupováno velmi citlivě a obezřetně. Pokud je zvolena správná strategie, lze od respondentů získat velké množství informací. Roli samozřejmě hraje prostředí, ve kterém rozhovor probíhá, samotná osoba výzkumníka, aktuální naladění respondenta atd. Zvolená věková skupina je v současné době, dle mého názoru, komunikačně zanedbávána. Jak ze strany rodičů a ostatních členů rodiny, tak i ze strany vrstevníků. Často je jejich jediným komunikačním prostředkem Facebook a jiné sociální sítě, avšak přímý kontakt chybí. Dle mých zkušeností nemají rodiče na své děti příliš mnoho času, logicky není ani mnoho času na běžné povídání doma, svěřování apod. Ač to tak mnohdy nevypadá, dospívající mají potřebu komunikovat s rodiči a staršími lidmi. Tento fakt jsem si ověřila opakovaně v narativních rozhovorech.

Zprvu bylo obtížnější, některé respondenty rozhovořit. Jednak se zdráhali hovořit se starším, cizím člověkem, a také si nebyli jistí, zda řečené informace nebudou postoupeny učitelům a rodičům. Ve všech případech se podařilo ony pomyslné „ledy“ prolomit a mnohdy respondenti řekli více, než na co jsme cílili, náš hovor. Měli jsme připraveny čtyři otázky, ve kterých jsme se ptali na jejich nejčastější nesnáze v dosavadním životě, na jejich příčiny, na to jak se cítí a zda se kvůli svému chování někdy v minulosti dostali do potíží. Několikrát se nám přihodilo, že po ukončení rozhovoru nám respondent sdělil, že takto si s nikým dlouho nepopovídal. Na otázku, zda to bylo nepříjemné, odpovídali, že nikoli, že by si to klidně zopakovali.

Závěrem bych citovala Chrze (2009), jež podstatu vyjádřil přesně: „Uchopení širšího diskurzivního kontextu naráží na potíž spočívající v tom, že problematika normativních diskurzů je vždy nutně a nevyhnutelně uchopována z hlediska nějakého normativního diskurzu, tj. z hlediska příběhů těch, kteří zkoumají. To by nás mělo vždy znovu přivádět k otázce: V jakém jsme to vlastně příběhu? V příběhu nás jakožto výzkumníků, či v příběhu těch, které zkoumáme? Jak již bylo řečeno, jedná se vždy o naši rekonstrukci, která začala jako dialog a která by se měla snažit setrvávat v prostoru dialogu, kterému však vždy hrozí, že se stane samomluvou.“

5. METODY ZPRACOVÁNÍ A ANALÝZY DAT

Data z obou dotazníků byla vyhodnocena v počítačovém programu Excel a programu STATISTICA. Respondentům byla ihned po vyplnění obou dotazníků přidělena identifikační čísla, čímž byla ošetřena anonymita. Identifikační čísla byla čtyřmístná. První číslo označovalo školu, na kterou respondent dochází, další pak pořadí ve výzkumu. Výsledná data byla vložena do jednoho souboru, na základě kterého jsme získali data pro druhou, stěžejní, fázi výzkumu. Tabulka obsahovala vždy identifikační číslo, pohlaví a typ školy. Veškerá data byla převedena do číselné podoby. Ve druhé fázi jsme získali podklady pro případové studie.

5. 1. Vyhodnocení dotazníku SURPS

Data z dotazníků byla vyhodnocena v programu Excel. Jelikož jednotlivé otázky patří vždy k jedné ze čtyř škál, po manuálním zadání do Excelu jsem získala hrubé skóre jednotlivých škál u každého z respondentů. Dle českých norem pro SURPS, které vytvořil M. Dolejš (2010) byli identifikováni ti, kteří spadají do horního pásma hrubých skóre. Hodnoty respondentů jsem srovnávala s normami pro dívky ZŠ, chlapce ZŠ, dívky gymnázium a chlapce gymnázium. Rozpětí horních pásem se u jednotlivých škál liší. Do horního pásma spadají jedinci, jejichž hrubé skóre vykazují jednu směrodatnou odchylku a více od hodnot středního pásma. Celkově můžeme konstatovat, že většina jedinců měla jednu či maximálně dvě směrodatné odchylky od hodnot středního pásma.

Tabulka č. 2: Hrubé skóry v horních pásmech SURPS dle škál, pohlaví a typu školy (Dolejš, 2010)

	dívky ZŠ	dívky G	chlapci ZŠ	chlapci G
beznadějnost (H)	18 - 28	18 - 28	18 - 28	18 - 28
Přecitlivělost (AS)	16 – 20	15 - 20	15 - 20	15 - 20
vyhl.vz. zážitků (SS)	20 - 24	19 - 24	21 - 24	21 - 24
Impulzivita (IMP)	16 - 20	16 - 20	16 - 20	16 - 20

Respondenti, jejichž hodnoty spadaly do horního pásma škál dle českých norem SURPS, byli označeni barevně. Po vyhodnocení dotazníku POSIT jsem právě mezi nimi hledala jedince, kteří skórují v horním pásmu SURPS a zároveň v horním pásmu jedné z problémových oblastí POSIT, které byly přiřazeny jednotlivým škálám. Celkem bylo vyhodnoceno 152 dotazníků. 1 dotazník byl vyřazen z důvodu neúplného vyplnění.

Tabulka č. 3: Četnosti skórujících respondentů v jednotlivých škálách SURPS

přecitlivělost	beznadějnost	vyhledávání vz.z.	impulzivita
12	25	14	13

Jak uvádí Čáblova & kol. (2011) na základě provedených výzkumů bylo zjištěno, že výše skóruje (1 SD nad průměrem) přibližně 10 – 15 % žáků z jedné třídy. Hodnoty v našem výzkumu tomuto zjištění odpovídají.

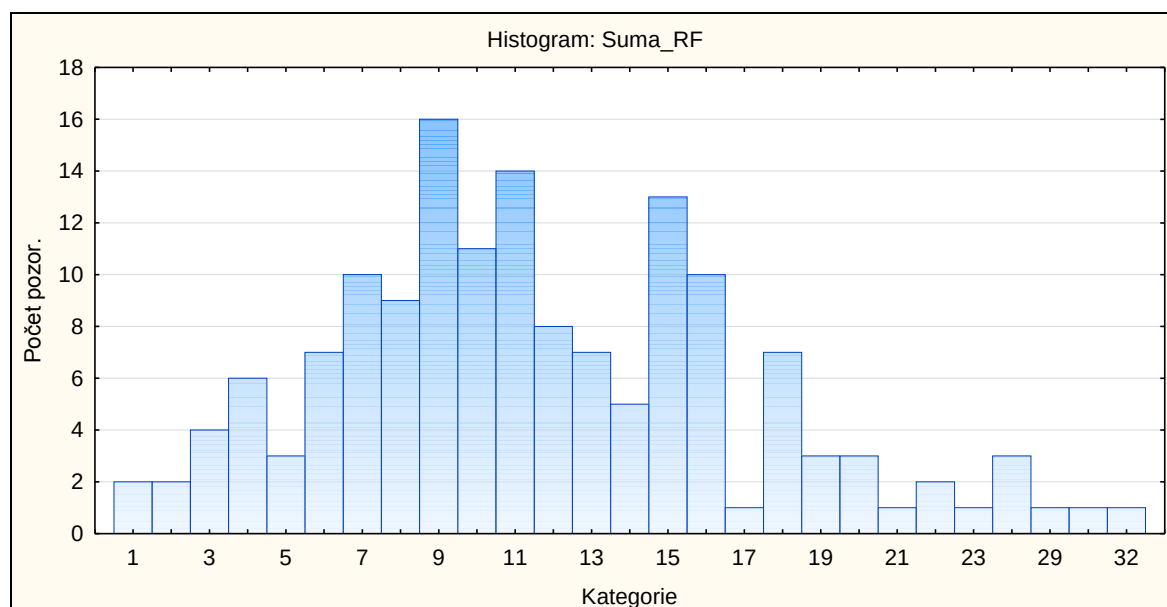
5. 2. Vyhodnocení dotazníku POSIT

Vyhodnocení dotazníku POSIT bylo provedeno automaticky přes počítačový program a scanner. Data byla zaznamenána v tabulce. U každé položky byla odpověď ve formátu písma.

V dalším kroku jsme převáděli všechny odpovědi do formátu čísel. Ano – 1, ne – 0. Jelikož byly některé položky z české adaptace vyřazeny, tím pádem čísla položek neodpovídala originálnímu číslování, bylo nutné projít originál šablonu pro vyhodnocování a souběžně českou šablonu a zkontrolovat, zda daná položka opravdu spadá ke správné problémové oblasti.

V souboru jsme přiřadili k číslům otázek písmeno, které označovalo problémovou oblast. Pokud daná položka byla v manuálu označena symbolem červené vlajky, tzn. výše zmíněná „red flag“, byl celý sloupec náležející této položce označen červeně (pro kontrolu a větší přehlednost). Nutno podotknout, že u všech respondentů se objevila minimálně 1 „red flag“, maximum „red flags“ u jednoho jedince bylo 32.

Graf č. 4: Rozložení počtu „red flags“ v rámci výzkumného souboru

V testu jsou některé položky tzv. reverzibilní. Posledním krokem tedy bylo vyhledat položky v manuálu a změnit hodnoty, které náleželi této otázce. Pro přesnější pochopení: Například u položky, na kterou respondent odpověděl ANO, byla automaticky přiřazena hodnota 1. Jelikož je to však položka tzv. reverzibilní hodnota se automaticky mění na 0. Prošli jsme tedy všechny položky tohoto typu a hodnoty změnili.

Po pečlivé kontrole jsme převedli data SURPS a POSIT do jednoho souboru, tím pádem jsme mohli přehledně vyselektovat jedince, kteří skórovali v jedné ze čtyř škál a jim přiřazených oblastech.

Jelikož byl tento dotazník použit v českém prostředí poprvé, není standardizován a tím pádem je jeho reliabilita a validita omezená. Výzkum je první, ve kterém je POSIT použit. Normy dotazníku zůstaly původní, cut – off skóre bylo stejné jako v USA (Rahdert, 1991). Při vyhodnocování jsme však došli k závěru, že normy jsou velmi citlivé. V našem vzorku by tedy každý skóroval ve více oblastech, než v jedné či dvou. Což se potvrdilo i ve výzkumech v USA. Jelikož byl dotazník použit jen jako nástroj k vyselektování potencionálně rizikových jedinců, se kterými byla vedena série narativních rozhovorů, rozhodli jsme se zaměřit na respondenty, jejichž cut – off skór byl vyšší než hranice stanovená v USA. U většiny škál to bylo o 2 – 3 body. Celkem bylo vyhodnoceno 152 dotazníků, 1 byl vyřazen z důvodu neúplného vyplnění. Tím pádem počet respondentů postupujících do výběru účastníků případových studií klesl na 151.

Tabulka č. 4: Srovnání hodnot cut – off skórů (Rahdert, 1991)

Problémová oblast	USA cut – off skór
Užívání náv. látek (A)	1
Fyzické zdraví (B)	3
Duševní zdraví (C)	4
Rodinné vztahy (D)	4

Vztahy s vrst. (E)	1
Školní úspěšnost (F)	6
Prac. zkušenosti (G)	5
Soc. dovednosti (H)	3
Trávení vol. času (I)	5
Ag. a děl. chování (J)	6

5. 3. Narativní rozhovor

Finálovou podobu dat jsme získali narativními rozhovory s vybranými žáky. V úvodu bych se zmínila o postupu, díky kterému jsme vybrali tyto účastníky. Již na začátku praktické části diplomové práce jsem uvedla, že podmínkou pro to, aby žáci byli účastníky případových studií, a byly s nimi provedeny série narativních rozhovorů, bylo skórování v určených škálách a problémových oblastech v obou dotaznících.

Nabízí se logicky otázka, jakým způsobem se volila dvojice škála – problémová oblast. Vycházeli jsme především z výsledků našeho výzkumu z roku 2011, a to především z charakteristik a typických vzorců chování jednotlivých respondentů, kteří skórovali v jedné ze čtyř osobnostních škál dotazníku SURPS. Byly vybrány tyto dvojice zaznačené v tabulce.

Tabulka č. 5: Dvojice osobnostních rizikových faktorů (SURPS) a problémových oblastí (POSIT)

SURPS	POSIT
beznadějnost (H)	duševní zdraví (C)
přecitlivělost (AS)	sociální dovednosti (H)
vyhledávání vzrušujících zážitků (SS)	užívání návykových látek (A)
impulzivita (IMP)	agresivní a delikventní chování (Jp)

Ze souhrnných výsledků obou dotazníků v excelovské tabulce byli vybráni respondenti, kteří skórovali v horním pásmu hodnot dotazníku SURPS a zároveň jejich cut – off skóre zvolené problémové oblasti v POSITu dosahovala námi zvolených hodnot. Z tohoto množství byli vybráni vždy dva reprezentanti zvolené dvojice osobnostní rizikový faktor – problémová oblast. Kritérium byla nejvyšší hodnota cut – off skóre v problémové oblasti.

Tabulka č. 6: Počty respondentů v jednotlivých krocích tvorby příp. studií

dvojice SURPS- POSIT:	počet respondentů:	z toho počet dívek:	z toho počet chlapců:	počet přímých účastníků příp.studií:	z toho počet dívek:	z toho počet chlapců:
beznadějnost – duš. zdraví	23	14	9	2	2	0
přecitlivělost – soc.doved.	8	5	3	2	2	0
vyhl.vz.záž.- užívání náv. látek	4	2	2	2	1	1
impulzivita- agr.a del.ch.	9	4	5	2	1	1

Případových studií se účastnilo 6 dívek a 2 chlapci. Pokud bychom se zaměřili na procentuelní podíl respondentů v rámci jednotlivých dvojic vůči celkovému počtu účastníků výzkumu (151 respondentů) dopadly by výsledky takto:

- *beznadějnost – duš. zdraví:* 15,2%
- *přecitlivělost – soc.doved.:* 5,3 %
- *vyhled.vz.záz. – užív.náv.l.:* 2,6 %
- *impulzivita - ag.a del.ch.:* 6 %

Z výsledků opět vyplývá, že převažuje počet respondentů ve dvojici beznadějnost – duševní zdraví, a to skoro o polovinu. Stejně tak i v samostatných vyhodnoceních SURPS a POSIT škála beznadějnosti a oblast duševního zdraví měli procentuelně nejvyšší hodnoty.

Zaměřme se nyní na 8 vybraných jedinců, kteří byli přímými účastníky případových studií. Jelikož jsem zvolila metodu deskriptivní případové studie (in Yin, 1994), pracoval jsem s každým respondentem odděleně a přistupovala k němu jako k individualitě. Vycházela jsem přitom ze zkušeností z našeho výzkumu z roku 2011 (Komárková, 2011), proto jsem se nesnažila o všeobecný popis osobnostních rizikových faktorů a jejich vlivu na chování (popsáno výše), ale snažila jsem se popsat konkrétní případy a projevy a také dopady těchto faktorů v souvislosti se zvolenou problémovou oblastí. Data jsem sbírala metodou narativního rozhovoru, skrz který jsem mohla nejlépe získat praktické příklady typického chování a prožívání respondentů.

Rozhovory probíhaly opět po domluvě s řediteli, vždy zpravidla v průběhu celého vyučování. Nebyly mi striktně určeny hodiny, ve kterých bych musela výzkum provádět. Do všech škol jsem opakovaně docházela dvakrát až třikrát za týden, po dobu tří týdnů.

Ve škole jsem měla vyhrazenou třídu či místnost v ústraní, kde jsem měla jistotu, že nás nebudou působit rušivé vlivy. K záznamu rozhovorů jsem použila diktafon a papír, na který jsem si zaznamenávala v průběhu vyprávění stěžejní body a poznámky.

Snažila jsem se žákům vytvořit bezpečné a přívětivé prostředí, ve kterém by se mi co nejvíce otevřeli. Proto měli nachystáno drobné občerstvení, které čítalo čaj a sladkost.

Věděl jsem, že to nebude lehký úkol, už jen proto, že období pubescence je velmi citlivá a nevyzpytatelná životní etapa a já jsem pro probandy zcela cizí člověk. Na druhou stranu jsem viděla svou výhodu ve zkušenosti s prací s touto věkovou skupinou (hlavně zkušenost z výzkumu v rámci postupové práce) a v relativně přijatelném věkovém rozdílu. Nespornou výhodou bylo to, že jsem nebyla v roli učitele, ale dalo by se říci, v roli někoho jim rovného.

Sezení s jednotlivými účastníky probíhaly vždy jednotlivě. I v tom jsem spatřovala větší šanci, že se rozpovídají a otevrou. Nejprve jsem jim znovu zopakovala, proč semnou sedí a co se po nich žádá. Musím konstatovat, že ani s jedním účastníkem nebyl problém a vždy mé instrukce pochopili. Nejprve jsme jim řekla, která ze škál je v jejich případě zvýšená a povídali jsme si o tom, co je charakteristické pro takové jedince (např. impulzivního člověka). Sami pak plynule přešli k vyprávění příběhů z jejich každodenního života. Po samotném vyprávění jsem se jich doptávala na to, co mi nebylo jasné či co mě v průběhu napadalo. Pokud ve svém vyprávění nenarazili na problémovou oblast, která se jich týkala dle výsledků, snažila jsem se k ní pomocí doptávání na základě dotazníkových otázek dostat. Nutno dodat, že tato situace nastala pouze u jednoho z 8 respondentů. Na závěr jsme se rozloučili a dohodli se na dalším setkání.

Výstupem tvorby dat byly přepisy jednotlivých rozhovorů, jakožto podklady pro případové studie. Dále jsem měla zaznamenány osobní údaje (věk, třída, rodinný stav, počet sourozenců, školní prospěch, vztahy se spolužáky a učiteli).

Poté jsem si každý příběh pozorně několikrát přečetla, abych si znovu vybavila respondenta i celý jeho příběh. Následně jsem vytvořila ucelený obecný popis a charakteristiku jedince. Jak jsem již uvedla výše, úvod případové studie tvořily osobní anamnestické údaje, které mohou dále sloužit pro dokreslení a pochopení chování a prožívání jedince. Snažila jsem se zachytit jeho prožívání, chování, uvažování, tělesné jevy, které se u něj v různých situacích objevují a typické situace, do nichž se dostává. Zkrátka vytvořit jednotnou linii, kterou jsem prokládala typickými výroky a argumenty.

6. POPIS A INTERPRETACE VÝSLEDKŮ

Výsledky vycházejí z předpokladu, že existuje souvislost osobnostních faktorů s výskytem rizikového chování u respondentů a toto chování se odráží v některé z námi zvolené problémové oblasti.

Cíl č. 1: *Ověřit, zda existuje souvislost mezi výskytem rizikového chování a zvýšenými hodnotami na škálách 4 osobnostních rysů.*

Následující tabulka vypovídá o korelacích jednotlivých škál SURPS a problémových oblastí POSIT.

Tabulka č. 7: Korelace SURPS a POSIT (nejvyšší hodnoty korelací vyznačeny modře)

Označené korelace jsou významné na hlad. $p < 0,05$ $N=150$				
	HS H	HS AS	HS IMP	HS SS
Suma_RF	0,356122	0,085922	0,429439	0,125225
škála A	0,175928	-0,011617	0,197952	0,184758
škála B	0,279961	0,086680	0,302199	-0,003112
škála C	0,438023	0,191183	0,444313	0,023884
škála D	0,282788	-0,063558	0,283496	-0,024703
škála E	0,122204	0,126449	0,300156	0,205949
škála F	0,423612	0,152429	0,417711	0,069900
škála G	0,391814	0,088552	0,183455	-0,103421
škála H	0,325236	0,052382	0,405361	0,078571
škála I	0,127625	-0,004656	0,136637	-0,067589
škála J	-0,010972	-0,078613	0,438478	0,229602

Z hodnot v tabulce vyplývá, že můžeme potvrdit souvislost mezi některými osobnostními rysy a problémovými oblastmi. Červená čísla označují pozitivní korelaci. Nemůžeme tedy tento výrok paušalizovat na všechny škály SURPS a všechny problémové oblasti POSIT, ovšem vždy jeden osobnostní faktor pozitivně koreluje s minimálně jednou, maximálně devíti problémovými oblastmi. Tučným písmem jsou označeny korelace s největší hodnotou. Nejvíce tedy koreluje škála C (duševní zdraví) s faktory beznaděje, přecitlivělosti a impulzivity.

Na základě těchto výsledků můžeme také rozebrat korelace jednotlivých námi zvolených dvojic. Kromě jedné dvojice můžeme u všech zbylých konstatovat pozitivní korelace.

Dvojice beznadějnost (H) – duševní zdraví (škála C) vykazuje nejvyšší pozitivní korelaci. Impulzivita (IMP) – agresivní a delikventní chování (škála J) vykazuje druhou nejvyšší míru korelace. U škály vyhledávání vzrušujících zážitků (SS) – užívání návykových látek (škála A) také zjišťujeme pozitivní korelaci, avšak „slabší“ než u dvojic ostatních. Dvojice, u které konstatujeme, jako u jediné negativní korelaci, je škála přecitlivělosti (AT) a sociální dovednosti (škála H).

Podařilo se nám tedy ověřit, že vztah mezi osobnostními faktory a rizikovým chováním (problémovými oblastmi) skutečně existuje. Tento fakt jistě skýtá možnosti pro další výzkumy v této oblasti a praktické využití výsledků například v oblasti primární prevence.

Cíl č. 2: Identifikovat jedince, kteří skórovali v jedné ze čtyř problémových oblastí (škála A, C, H a J), které byly přiřazeny na základě výzkumu z roku 2011 (Komárková, 2011) ke každé škále osobnostních rysů (H, AS, IMP, SS).

Na základě výsledků obou dotazníků jsme identifikovali respondenty, kteří skórovali v dotazníku SURPS a zároveň i v dotazníku POSIT. Tito respondenti postupovali do druhé fáze výzkumu – kvalitativní části. Jako reprezentanty každé „dvojice“ jsme vždy vybrali dva respondenty. Kritériem byly nejvyšší dosažené skóry v rámci výzkumného souboru v dané oblasti přiřazené ke škále SURPS. Dále jsme již postupovali při tvorbě dat metodou narativního rozhovoru.

Tabulka č. 8 a: Počty respondentů (červeně) skórujících na škálách POSIT a SURPS

Sloupec1	H 0	H 1	AS 0	AS 1	IMP 0	IMP 1	SS 0	SS 1
škála A: 0	74	16	83	7	83	7	80	10
škála A: 1	52	9	56	5	55	6	57	4
škála B: 0	71	8	74	5	75	4	69	10
škála B: 1	55	17	65	7	63	9	68	4
škála C: 0	23	2	100	1	25	0	23	2
škála C: 1	103	23	39	11	113	13	114	12
škála D: 0	82	11	85	8	89	4	85	8
škála D: 1	44	14	54	4	49	9	52	6
škála E: 0	12	0	12	0	12	0	12	0
škála E: 1	114	25	127	14	126	13	125	14

Tabulka č.8 b: Počty respondentů (červeně) skórujících na škálách POSIT a SURPS

Sloupec1	H 0	H 1	AS 0	AS 1	IMP 0	IMP 1	SS 0	SS 1
škála F: 0	24	0	21	3	24	0	22	2
škála F: 1	102	25	118	9	114	13	115	12
škála G: 0	82	5	80	7	82	5	78	9
škála G: 1	44	20	59	5	65	8	59	5
škála H: 0	54	5	55	4	57	2	55	4
škála H: 1	72	20	84	8	81	11	82	10
škála I: 0	83	12	87	8	88	7	85	10
škála I: 1	43	13	52	4	50	6	52	4
škála J: 0	83	13	88	8	92	4	89	7
škála J: 1	43	12	51	4	46	9	48	7

Cíl č. 3: Zaměřit se u identifikovaných jedinců na výskyt charakteristických vzorců chování a postojů. Výsledky zpracovat formou případových studií vybraných respondentů.

Výsledky třetího cíle výzkumu jsou zpracovány formou případových studií. Reprezentantem každé zvolené dvojice škála SURPS – problémová oblast POSIT jsou vždy dva respondenti. Jména účastníků případových studií jsou pozměněna, neodpovídají skutečnosti. Na začátku studie jsou vždy uvedeny stručné a obecné informace o respondentovi. Dále jsem se snažila vybrat na základě rozhovorů jednu větu, která by charakterizovala a zároveň prezentovala celou studii.

6.1. IMPULZIVITA – AGRESIVNÍ A DELIKVENTNÍ JEDNÁNÍ

Lucia (15)

Lucia navštěvuje 9. třídu základní školy v bývalém okresním městě. Má jednu starší sestru, která studuje na gymnáziu. Rodiče jsou od jejích sedmi let rozvedení. Žije spolu s matkou a sestrou v panelákovém bytě. S otcem se stýká podle svých slov pouze zřídka. Naposledy

jej viděla před dvěma lety. Aktuálně netuší, kde žije. Často střídal zaměstnání, naposledy, když se s ním viděla, žil ve stejném městě jako ona a byl nezaměstnaný.

Prospěch ve škole je průměrný – dvojky, trojky. Nejhorší známka na pololetním vysvědčení byla dvojka. Snažila se, neboť ji v dubnu čekají přijímací zkoušky na střední školu. Nejoblíbenější předmět je občanská výchova. V letošním školním roce nenavštěvuje žádný volnočasový kroužek. Volný čas tráví s kamarády a se svým přítelem, který je z vedlejší 9. třídy.

Ve studiu by ráda pokračovala na střední škole cestovního ruchu či obchodní akademii. V šesté třídě přešla na víceleté gymnázium, v pololetí osmé třídy se však vrátila zpět na základní školu. Jako důvod uvádí, že nestíhala tempo učiva a zhoršil se jí prospěch. Ve třídě je spokojená, kolektiv ji vyhovuje. Jediný „problém“ vidí ve spolužákovi, který propadl, neustále provokuje a narušuje i vztahy učitelů k celé třídě. Několikrát s ním měla konflikt.

Oba rodiče mají středoškolské vzdělání zakončené maturitní zkouškou. Matka pracuje jako administrativní pracovnice v nadnárodní firmě.

Z Luciiny řeči je patrné, že k matce má silný vztah, avšak i vlivem věku si od ní drží určitý odstup a občas je z její řeči patrný jistý despekt. Svůj aktuální vztah s matkou subjektivně hodnotí jako kamarádský, i když po chvíli přemýšlení dodává, že kdysi si s matkou více povídaly a v poslední době mezi nimi často dochází ke konfliktům. Se sestrou, s níž obývá stejnou domácnost, má vztah uspokojivý. Ví, že hádka a hašteření patří k jejich věku, sestra je o dva roky starší. „*Někdy mě neskutečně vytáčí, ale někdy jsem strašně ráda, že ji mám,*“ dodává. V minulosti se nemohly vystát, dělaly si naschvály, hlavně sestra Lucii.

Vracíme se ke vztahu s matkou, a to konkrétně k období, které pro ně bylo z pohledu Lucii nejkritičtější. „*Máma mě štvála úplně vším, pořád mě poučovala, nakazovala, nechápala jsem z ní...*“ Matka je jako samoživitelka pracovně vytížená, často zůstává v práci přesčas. Lucia sama konstatuje, že na ni a sestru nemá moc času.

Lucia nekouří, zkoušela to jednou v 7. třídě, nechutnalo jí to. Zkušenosti s alkoholem a drogami neguje. V páté třídě ukradla s kamarádkou plyšovou hračku v obchodě, chtěla vyzkoušet, jaké to je. Nikdy více to nezopakovala.

Trápí jí její unáhlenost a návaly vzteku, které si neumí vysvětlit a často neví, jak s nimi má pracovat.

Dostat se do situací kterých často lituji...to jsem celá já aneb impulzivita a agresivní chování v běžném životě.

Na nižším stupni v 5. třídě měli učitele, který nebyl příliš oblíbený. Byl přísný, často křičel a občas užíval i tělesné tresty. Lucia nedonesla domácí úkol. Bylo jich víc, avšak ona měla pocit, že si na ni učitel zasedl. Když se omlouvala, že domácí úkol zapoměla, učitel se rozzuřil s tím, že to není poprvé, co si o sobě myslí. V ruce měl ukazovátko, udeřil ji přes záda. Pamatuje si přesně na to, jak se cítila. Měla pocit, že vybuchne vzteky, krev jí pulzovala v hlavě, připadalo jí, jako by to nebyla ona, vnímala všechno jako by z dálky, v takové „jako by mlze“. Vzala pouzdro a smetla ho z lavice, pak vyběhla ze třídy a utíkala do šatny, kde zůstala celou vyučovací hodinu.

V osmé třídě se pohádala se svou nejlepší kamarádkou, která je zároveň její spolužačka. Nevzpomíná si už, kvůli čemu to bylo. Opět se opakovala situace, kdy vše vnímala jako by z dálky. Cítila jen hrozný vztek a bezmoc. Ví, že v hádce o nic moc nešlo, ale ona byla jako by bez sebe. Na kamarádku křičela a v zápětí jí dala facku, v tu chvíli jí to přišlo jako nejlepší možné řešení. Ihned po události toho však litovala, trvalo dlouho, než jí kamarádka odpustila. I když si slíbila, že už tohle nikdy neudělá, protože ví, jaké to má důsledky, situace se opakovala. Pro změnu to byla sestra, které při hádce uštědřila facku. Scénář byl stejný, ihned jí došlo, co udělala, ale nešlo to vrátit.

V době, kdy se konflikty s matkou vyhrotily (zhruba před rokem, 8. třída) a na ni toho bylo moc, odešla na dvě noci z domu. Zde můžeme spatřovat další charakteristický rys jedinců se zvýšenými hodnotami na škále impulzivity. Navečer se pohádala s matkou, nic nového, podle jejích slov. Ve chvíli, kdy se s matkou hádala, měla pocit, že jí vzteky pukne hlava. Na matku křičela, cítila, jak jí silně buší srdce. Nejraději by něco rozbila a jedno věděla úplně jistě, v jednom bytě s matkou nezůstane ani minutu. Sbalila si věci, na mámu byla drzá, neodpovídala jí na otázky typu: „Co si myslíš, že děláš?“ nebo „Kam jdeš teď“

navečer?“ A pak už jen stačilo prásknout dveřmi. V tu chvíli cítila obrovskou úlevu, kdyby mohla, bouchala by dveřmi ještě chvíli. Cítila, jak jí vztek opouští. V tu chvíli, si podle svých slov ani neuvědomovala moc, co dělá. Věděla jen, že chce někam pryč. Šla proto k jedné ze svých tří nejlepších kamarádek. Doma se neukázala dvě noci. Vrátila se sama ze své vůle. Po jednom dni jí došlo, že jednala bez rozmyslu. Celá situace se jí rozležela v hlavě. Matka se jí snažila párkrát dovolat, ona jí nebrala mobil. Když se vrátila domů, nedělo se nic. Jako by vůbec nebyla dvě noci pryč. Byly to všední dny, od kamarádky chodila do školy, avšak matka jí nic neřekla.

Na mou otázku, co očekávala, odpověděla, že čekala, že jí matka bude kárat, vyčítat, bude potrestána. Nic z toho však nepřišlo. Ač by to bylo na místě. Jediné, na co se jí matka zeptala, bylo, zda chodila do školy.

Lucia občas nepřijde do školy. Někdy zaspí, ale častěji se jí jen nechce. Poslední půl roku ji to ve škole moc nebaví. Neví, čím to je. Matce vždy tvrdí, že jí je špatně, omluvenku jí zatím pokaždé napsala. Do školy nechodí, pokud ji čeká písemka z matematiky či chemie. Na otázku, zda to nebere, jako únik, odpovídá, že asi ano. Když si pomyslí, že by měla psát písemku, dostane strach a radši do školy nejde. Třídní učitel jí omluvenky od matky nechce uznávat, v pololetí měla 10 neomluvených hodin. Matka se měla dostavit do školy, zatím nepřišla.

Výše popisované situace jsou jako vystřižené z charakteristik impulzivních jedinců, především moment, kdy Lucia odchází z domu, aniž by domýšlela důsledky, dále situace s fackou a také vyhýbání se „ohrožující“ situace. Dalším momentem k zamyšlení je situace, kdy Lucia správně a logicky očekávala za své chování sankci. Ta ovšem nepřišla. Můžeme si klást otázku, do jaké míry tato situace ovlivní výchovu, zda matka tímto gestem neztratí respekt, jehož zisk je pro ni určitě do jisté míry nesnadný – u dvou pubertálních dívek. Luciu tato situace utvrdila v tom, že matka na ni a sestru nemá čas a do jisté míry je jí jedno, co dělají.

Některá témata byla velmi citlivá, snažila jsem se do vyprávění nevstupovat zbytečně. Zůstávala jsem v roli posluchače. Občas jsem se doptala na nejasné detaily. Cítila jsem, že se dívka potřebuje vypovídat. Matce se nesvěruje, má tři nejlepší kamarádky. Dříve jich bylo více, ale měla špatné zkušenosti, nevěří moc lidem. Především po hádkách se spolužačkami na školním výletě. Tvrdí osobě, že je hlučná, často jí učitelé kárají za to, že jí jde slyšet nejvíce ze třídy. Občas si pomáhá drobnou lží, hlavně v situacích, ze kterých

„není úniku“. Mezi kamarády často mluví sprostě, avšak ne více, než ostatní. Podle jejích slov „to patří k věku“.

V dotazníku SURPS odpověděla, na všechny položky vztahující se k impulzivité, tvrzením rozhodně souhlasím. I její příběhy potvrdily všechna tvrzení. V dotazníku POSIT, který ukázal jako problémovou oblast agresivní a delikventní chování odpověděla kladně na 12 z 16 otázek. Ty se vztahovaly ke lhaní, hlasité a sprosté mluvě, vznětlivosti, tvrdohlavosti a záškoláctví.

Jirka (15)

Jirka v letošním školním roce ukončí povinnou školní docházku. Žije v menší městě (8 000 obyvatel). Má staršího bratra (18) a mladší sestru (10). Rodiče žijí spolu. Obývají rodinný dům spolu s matčinými rodiči.

Se sestrou má dobrý vztah, občas jí pomáhá s učivem, dle řeči má k ní ochranný vztah i ona jej patrně vnímá jako „velkého bratra“. Se starším bratrem dochází občas ke rvačkám. Jirka přiznává, že bratr jej provokuje a on mnohokrát situaci neustojí. Přes týden je na internátu, na víkendy jezdí domů. Letos maturuje a hlásí se na vysokou školu.

Ve škole patří k premiantům třídy. Nejvíce ho baví fyzika a chemie. Matka má středoškolské vzdělání zakončené maturitní zkouškou, otec absolvoval vysokou školu technického směru. Otec podniká, matka pracuje v účtárně.

Jirka se po základní škole hlásí na střední průmyslovou školu, jako druhou možnost zvolil gymnázium. Ráda by, stejně jako otec, vystudoval vysokou školu technického směru. Ve volném čase hraje závodně florbal. Kolektiv ve třídě nevnímá jako dobrý. Od 6. třídy byly ve třídě konflikty, pomluvy, neshody. Těší se, až přejde na střední školu. Ve třídě je poměrně oblíbený, i přes občasné konflikty a rvačky.

Na rodinu je silně vázaný, jediný dospělý člen, se kterým má od útlého dětství problém je jeho děda, otec matky, se kterým žijí v jednom domě. Podle jeho názoru se k němu jedinému, ze všech vnoučat (dohromady 5) chová nejpřísněji, dokonce by označil jeho chování až zlé. On sám si to nenechává líbit, v poslední době má se střetů s dědou obavy. Díky jeho prudké povaze se mu již několikrát stalo, že měl pocit, že se neovládne.

Zkušenosti s kouřením a drogami neguje. První zkušenost s alkoholem byla ve 14 letech, před rokem v 8. třídě. Od té doby alkohol nepožil. Jirka je častým účastníkem konfliktů a rvaček ve třídě i ve florbalovém oddíle. Vzhledem k jeho prospěchu je mu to často vyčítáno. Učitelé i rodiče často říkají: „*Premiant a rváč? To přeci nejde dohromady. Jirko, zamysli se nad sebou, ovládej se.*“ Podle slov učitelů Jirka často provokuje ostatní, někdy se až vychloubá. On sám vychloubání popírá. Provokaci však potvrzuje: „*Prostě mě to baví, je to sranda, i když vím, že to občas končí špatně.*“

To máš za to....aneb impulzivita a agresivní a delikventní chování v běžném životě

Zhruba před rokem na jaře, v 8. třídě, kdy bylo Jirkovi čerstvých 14 let, přišel ze školy domů, neměl dobrou náladu, ve škole dostal poznámku za rvačku, kterou měl údajně vyprovokovat. Nebylo to tak, spolužák ho provokoval a mu „ruply nervy“. Na zahradě potkal dědu. Řekl mu, co se stalo, potřeboval někomu říct, jak to bylo doopravdy, že on je v tom nevině. I když se dědovi většinou nesvěřuje a moc spolu nemluví, byl prostě a jednoduše první koho potkal, takže mu celou událost vyličil. Takovou reakci, však nečekal. Děda na něj začal křičet, obviňovat ho: „*Kam to chceš dotáhnout, nezáleží na tom, jaké máš známky, seš rváč a mizera, doma nic neuděláš....*“ Později se Jirka dozvěděl, že děda sám neměl dobrý den a ve své podstatě udělal to, co občas dělá i on...vybil si zlost na prvním, koho potkal. Jirka se nedal, začal dědovi oponovat, pak i zvyšoval hlas, což dědu ještě více popudilo. Když už nevěděl, co má dělat sebral se a utekl pryč. Cítil, jak mu buší srdce, nohy jako by ho neposlouchaly a celé tělo jako by se řídilo bez jeho vůle, automaticky. Zavřel se do pokoje a volal kamarádovi. Celou situaci mu vyložil, bylo poznat, že je naštvaný a „vytočený“. Kamarád přišel s návrhem....rodičům potajmu vzal lahev vodky, co kdyby to vyzkoušeli? Prý je to dobré na nervy, odreaguje se a děda si může říkat, co chce. Jirka byl ještě bez sebe, když znovu přemýšlel nad tím, co mu děda říkal a vyčítal, vztek ho popadl znovu. Dostal nápad....Děda s babičkou vlastní chatku v zahradnické kolonii na okraji města. Dobrý úkryt, kde by se vodka a její „zklidňující účinky“ daly vyzkoušet. Slovo dalo slovo a spolu se dvěma kamarády se sešli asi za dvě hodiny v kolonii. Když odcházel z domu, byl stále vzteklý, měl chuť něco rozbít, v domě rodičů si však netroufnul.

Na vodku byli všichni tři kamarádi zvědaví. Co na tom tak všichni vidí, jaké to bude? Stačily dva panáky a Jirkovi se začala točit hlava, nebylo to ale nepříjemné. Chvilí měl pocit, že je mu celý svět „ukradený“. Děda, škola...prostě všechno. Pocit trval do chvíle, než mu otec poslal textovou zprávu. Děda nelenil a vše mu ihned pověděl. Otec mu psal, že si to spolu vyřídí, až přijde domů (mysleli si, že je na florbalovém tréninku) a že takhle se ke straším lidem nechová. Do Jirky opět vjela taková zlost, která byla ještě podpořena vodkou, že „*kdybych měl dědu vedle sebe, asi bych mu dal ránu.*“ Děda po ruce nebyl, ale sbírka jeho pivních lahví, kterou opečovával na chatě ano...Klukům to přišlo vtipné, vezmeš lahev a prostě s ní třískneš o podlahu. Lahví bylo asi třicet, oni byli tři....dost zábavy pro každého. Půl láhve vodky bylo vypito a oni měli lidově řečeno dost. Jirka popisuje pocit, kdy si při každé lahvi, kterou rozbíjel, představoval nejen dědu, ale všechny, kteří ho v poslední době naštváli. Cítil úlevu a připadal si neohrožitelný a dospělý. V tu chvíli však netušili, že na vedlejší zahradě jsou sousedé, kteří si myslí, že se do dědovy chatky někdo vloupal. Nelení a volají dědovi, ale také policii. Policie dorazili první, lahve rozbité, všude nepořádek, vodka skoro vypitá, kamarád, který zvrací za chatkou.... Jak poznamenal policista: „*Slušná práce pánové.*“ V zápětí dorazil děda, policistům vysvětlil, že jde o vnuka. Jelikož jim nebylo 15, kamarády policisté odvezli domů. Děda naložil Jirku, bez jakéhokoli kázání dovezl domů. O tom, co bylo doma Jirka pomlčel s vysvětlením, „*že to nebylo vůbec dobrý*“. Následovalo půl roční domácí vězení a zabavený mobil. Od té doby se alkoholu ani nedotknul.

Jirka si sám uvědomuje, že pro ránu nejde daleko. Neví ale, co je příčinou onoho nezvladatelného vzteku a co má proti tomu dělat. Ač je jeho bratr starší, neustále zavdává příčiny ke konfliktům, které většinou skončí rvačkou. Jako nedávno. Jirka si psal domácí úkol, byla neděle a bratr byl ještě doma. Přišel k jeho stolu a začal ho pošťuchovat. Jirka cítil, jak mu dochází trpělivost, ale snažil se držet. Ví, že pokud se neovládne, bude špatně. Nejprve se na bratra rozkřičí, najednou už ale nevnímá to, že se má ovládat. Cítí, jak mu ve spáncích tepe krev, natáhne ruku a praští...

Jirka působí na první pohled jako milý, občas trochu prudší, ale inteligentní chlapec. Jeho impulzivita je patrná na první pohled. Během rozhovorů často řekl dříve něco, nad čím přemýšlel až zpětně. Rozhodně to však není nelítostný rváč. Z jeho vyprávění bylo patrné, že ho jeho chování ve většině případů (pomineme-li běžné chlapecké a sourozenecké

hádky a pŕtky) mrzí, ale bojuje s tím, co udělat, jakým způsobem přemoci sám sebe. Čili typické pocity jedinců skórujících v horním pásmu škály impulzivity.

V dotazníku SURPS, stejně jako Lucia, odpověděl na všechna tvrzení, týkající se impulzivity, odpovědi rozhodně souhlasím. Tvrzení, které jej podle něj vystihuje, by bylo: Často se dostávám do situací, kterých později lituji. Sám se označuje za impulzivního člověka, ze svého okolí je na takové označení zvyklý. Ze 16 otázek spadajících do oblasti agresivního a delikventního chování, odpověděl na 14 otázek kladně. Tyto otázky potvrzují jeho typické chování prezentované v příbězích. Často se dostává do rvaček, provokuje ostatní, je vznětlivý či se pere často.

6. 2. VYHLEDÁVÁNÍ VZRUŠUJÍCÍCH ZÁŽITKŮ – UŽÍVÁNÍ NÁVYKOVÝCH

LÁTEK

Kristýna (15)

Kristýna chodí do 9. třídy v bývalém okresním městě. Žije v panelákovém bytě s oběma rodiči a mladší sestrou (11). Starší bratr (26) již žije samostatně, ale často je navštěvuje. Se sourozenci má podle svých slov pěkný vztah. Se sestrou se občas pohádá, ale sama tvrdí, že je to tím, že je sestra mladší a některé věci si hodně bere. Označuje jí jako mazánka rodičů, ale ne ve špatném slova smyslu. S bratrem má výborný vztah, mají stejného koníčka – fotbal. Bratr hraje od svých 6 let, Kristýnu k němu přivedl zhruba před rokem. Kvůli jedné níže zmíněné události měla domácí vězení. Fotbal byla tak jediná příležitost, jak se dostat ven. Z počátku chodila hlavně z tohoto důvodu, později mu přišla na chuť. Nyní i ona hraje za ženský fotbalový tým.

Otec Kristýny má střední školu zakončenou maturitní zkouškou. Pracuje jako vedoucí směny. Matka se vyučila prodavačkou, školu zakončila výučním listem. V současné době oba s otcem pracují u stejné společnosti, pracují v třísměnném provozu. Dle Kristýnina vyprávění má s rodiči kamarádský, dobrý vztah. Sama říká, že si s rodiči dokáže dobře popovídat, ale zároveň umějí být přísní a neústupní. Na otázku, kdo je z rodičů „ten hodný“, odpovídá, že otec. Za ním jde pokaždé, když má nějaký problém. Výstižně jejich vztah charakterizuje její věta: „*Táta mi mnohokrát pomohl žehlit moje průsery, nikdy mě*

nepodrazil a držel semnou.“ Pokud se ale jedná opravdu o závažnější věc, nevytváří otec s dcerou koalici. Situaci vždy řeší s matkou. Matka je u nich v rodině brána za tu přísnější a neoblomnější. Otec řeší problémy slovně, matka „činem“.

Kristýna se učí průměrně – jedničky, dvojky, trojky. Nejhorší známka na vysvědčení byla čtverka z matematiky na konci osmé třídy. Na střední školu se hlásí na střední veterinární školu, jako druhou možnost zvolila střední zemědělskou školu. Miluje zvířata, proto směrem k nim směřuje své budoucí povolání. Ve volném čase se věnuje fotbalu a kamarádům. Ve třídě není spokojená. Stěžuje si na třídní kolektiv. Podle ní se navzájem všichni pomlouvají a dokonce si děvčata mezi sebou navzájem vyhrožují. Jde především o spory kvůli klukům a oblečení. Navzájem mezi sebou soupeří.

Kristýna neguje kouření, ani experimentálně. Uvádí zkušenost s marihuanou, a to ve 14nácti letech. Bylo to na oslavě narozenin kamarádky. Její rodiče byli doma, věděli o tom, přišlo jim to normální. Kristýna tento postoj tvrdě odsoudila. Myslí si, že vše by mělo mít své hranice. Nikdy více už marihuanu nezkoušela.

První zkušenost s alkoholem měla ve čtrnácti letech. Jeli o prázdninách s kamarády k nedaleké přehradě, jen na odpoledne. Domluvili se, že si koupí lahev něčeho ostřejšího. Jelikož její kamarádi jsou různě staří, byli mezi nimi i osmnáctiletí, kteří jim vodku koupili. Podle svých slov toho moc nevypila, ale byla opilá. Na otázku, proč pila alkohol, odpovídá, že jí lákalo to zkusit. Ráda experimentuje, láká jí vše, co je nové a ještě to nezkusila. Domů přišla v pohodě, od přehrady museli jít ještě 2 km pěšky na autobus, takže docela vystřízlivěla. Doma byl pouze otec, myslí si, že nic nepoznala, šla hned do pokoje. Řekla, že je unavená, ihned usnula. S alkoholem má ještě několik zkušeností

Hlavně žádná nuda...aneb vyhledávání vzrušujících zážitku – užívání návykových látek v běžném životě.

Kristýnu a její kamarády láká vše, co je nové, neobvyklé, ale také zakázané a tajemné. Nemá zkrátka ráda nudu! Ve městě je areál nemocnice, součástí jehož je porodnice a márnice, které jsou v současné době mimo provoz. Se svou partou, kterou tvoří spolužáci z vedlejších tříd, se tam často vydává „na průzkum“. Připadá jí to tajemné, trochu

nebezpečné,ale hlavně, je tam vydán zákaz vstupu...je to nezákonné...a to láká. Občas se tam objeví i policie, takže je to adrenalin. Jednou na ně někdo opravdu hlídku policie zavolal, to měla strach. Spíše proto, že by z toho byl problém doma. Naštěstí, když hlídka přijela, ona byla venku. Ani zbytek kamarádů nezajistili, utekli.

Kristýna ráda stanuje, doma tvrdí, že spí u kamarádky. Stan mají sice postavený na kamarádčině zahradě, ale ta je v zahradní kolonii za městem. V okolí se pohybují bezdomovci a jiná individua (řečeno slovy Kristýny), takže je to napínavé. Podobný zážitek má také s kamarádem, který u nich přespal. Rodiče o tom ale věděli. Jelikož byli oba dva na noční, byli sami doma. Rozhodli se v noci vyrazit do ulic města a na místní hřbitov. Zajímalo je, jaké to TAM je v noci. Cítila, že je to zakázané, za normálních podmínek by se tam v noci nedostala. Moc dobře si uvědomovala, že kdyby jí večer ve městě potkala policie, byl by z toho pořádný „průšvih“. Rodiče ani v tomto případě o ničem nevěděli. Láká jí zkrátka to, co se nesmí dělat. Zatím jí vše vyšlo, nikdy z toho nebyl problém.... až na jeden zážitek, který je právě spjatý s alkoholem. S kamarády také zkouší lézt na skály za městem a chodí na nedaleký železniční most, dokonce párkrát byli pod kolejemi, když jel vlak. „*Je to adrenalin, baví mě zkoušet, co vydržím.*“ Dodává ale, že jsou opatrní, ví, že je to nebezpečné a že někde je hranice, za kterou se nesmí zajít.

První zkušenost s alkoholem nebyla špatná, proto jí lákalo zkusit to znovu. Zhruba půl roku po první zkušenosti se jí naskytla příležitost. Spolužačka ze třídy (shodou okolností ta,na jejíž oslavě zkoušel marihuanu), nyní již bývalá kamarádka, se zamilovala do o rok staršího spolužáka. Vymyslela tedy akci, na kterou nakoupili alkohol. Podle slov Kristýny kamarádka počítala s tím, že se trochu opijí ona bude mít tak příležitost „sbalit“ svůj vysněný idol. Domluvili se, že se sejdou v parku. Kristýna se těšila, opět to bylo něco nového, i když byl prosinec, moc sněhu nebylo, tak jí nevadilo, že budou venku. Alkoholu se sešlo víc než dost, něco nakoupili starší kamarádi, někteří vzali alkohol rodičům z domu.. Kamarádce její plán nakonec nevyšel. Protože byla nešťastná, její idol jí odmítnul a věnoval se jiné dívce, pila vodu jako by to byl čaj. Kristýna musela být 21,00 doma, byl to pátek. Proto odešla dříve. Kamarádka ale už při jejím odchodu nevypadala střízlivě, skoro nemohla chodit, motala se. Druhý den se dozvěděla, že kamarádce se udělalo špatně, nechodila, jen ležela a zvracela. Většina lidí se lekla a utekla. Zůstal tam s ní jeden duchapřítomný kamarád, měl snahu ji odtáhnout domů, věděl, že je zima a nemůže ji tam nechat ležet. Cestou v parku je viděl náhodný kolemjdoucí, všiml si dívčina stavu, začal se rozčilovat a vyhrožovat, že zavolá policii. Kamarád se lekl a utekl. Kolemjdoucí zavolal

záchranku. Kamarádka měla akutní otravu alkoholem. Za dva dny volala Kristýnině matce policie. Kamarádka nahlásila všechny, kteří tam s ní byli. Jelikož s Kristýnou měla dlouhodobější spory a nechtěla mít problémy se svými rodiči, uvedla, že celou akci organizovala Kristýna a sama toho vypila nejvíc.

Podle Kristýniných slov ze sebe chtěla udělat chudáčka a nevinátka před svými rodiči. Matka byla na Kristýnu naštvaná, zabavila jí mobil, udělila domácí vězení. Na základě těchto událostí od té doby alkohol nepila. Nestojí jí to za to. Matka se s ní měsíc nebavila, otec jí řekl, že tohle se nedělá, protože si ani neuvědomuje, co se vše mohlo stát. Mrzí jí to. Ovšem i v tomto případě uvádí, že zpočátku cítila jistou dávku vzrušení a neobvyklosti, což ji lákalo.

V dotazníku SURPS odpověděla na pět ze šesti otázek, odpověďmi souhlasím či rozhodně souhlasím. Byla jednou z těch, kteří skórovali nejvýše v horním pásmu hodnot této škály. Otázky se vztahují de facto ke stejným typům činností, o kterých hovořila ve svých rozhovorech. Kristýna na první dojem působila jako dívka, která si nenechá něco jen tak líbit a nepustí k sobě jen tak někoho. Z počátku byla málo mluvná, ale jakmile pochopila, že vše, co mi řekne, zůstane mezi námi, rozhovořila se. Z jejích historek a celkového chování si dovolím konstatovat, že u její osoby opravdu můžeme potvrdit silnou korelaci škály vyhledávání vzrušujících zážitků a užívání návykových látek. Myslím si ale, že její zkušenosti jsou a budou na úrovni experimentování a do budoucna by se její touha po adrenalinu a neobvyklých zážitcích mohla profilovat do záliby v extrémních sportech apod.

V dotazníku POSIT odpověděla ze 17 možných otázek vztahujících se ke škále užívání návykových látek kladně na 3 z nich. I když se zdá, že je to malé množství, je to dáno tím, že skórování je velmi citlivé, a to především u této škály. Spadají do ní již jedinci, kteří odpověděli kladně na 1 otázku.

Projevy jejího chování a spojitost s experimenty s alkoholem a drogou jsou opět potvrzením teorie souvislosti osobnostních faktorů s rizikovým chováním. Její zkušenosti jsou typické pro jedince, kteří skórují vysoko na škále vyhledávání vzrušujících zážitků.

Ivan (14)

Ivan žije s matkou v malém městě v rodinném domě. Navštěvuje 8. třídu základní školy. Matka se s otcem rozvedla před čtyřmi lety. Nyní má přítele, který s nimi nesdílí společnou domácnost. Ivan ho má rád, vychází s ním dobře. Otec má novou rodinu. Žije ve stejném městě a Ivan má tříletého nevlastního bratra. S rodinou otce vychází také dobře. Otec si ho bere vždy jednou za čtrnáct dní na víkend.

Ivanova matka je vyučená prodavačka, v současné době je bez práce. Otec pracuje jako stavební dělník.

Ač jsou rodiče rozvedení, má s oběma dobrý vztah. Otec je přísnější. Pokud se objeví problém, řeší jej rodiče společně. Podle jeho názoru se k němu matka občas chová jako by byl pořád malé dítě, ale jinak je hodnější a mírnější než otec. Na druhou stranu si ale uvědomuje, že má matka jenom jeho, proto má o něj starost a je občas „nesnesitelná“. Otec řeší problémy domluvou, když se poprvé hodně opil, dostal od otce facku. Věděl ale, za co to bylo, chvíli byl na otce naštvaný, pak ho to přešlo. Uvádí, že otec je přísný, ale takovou reakci od něj nečekal.

Ivanův prospěch je průměrný – dvojky a trojky. Po ukončení základní školy, má v plánu vyučit se automechanikem. Ve volném čase hraje fotbal a zajímá se o automobily.

Ve třinácti letech vykouřil první cigaretu, od té doby si občas zapálí, s kamarády po škole nebo po fotbalovém tréninku. Marihuanu vyzkoušel poprvé loni na školním výletě. Pořád se jenom smál, ale nic víc. S alkoholem má první zkušenost ve svých 14 letech na začátku školního roku. A zkušenost to nebyla vůbec dobrá. Od té doby alkohol nepil a podle jeho slov ani nemá v plánu ho pít.

Když jsme spolu probrali, z jakého důvodu jsme se sešli, sám prohlásil, že všechny otázky v dotazníku SURPS ho vystihovaly. A problémová oblast (užívání návykových látek), která byla ke škále vyhledávání vzrušení přiřazena, svým způsobem také odpovídá. Chvíli jsem přemýšlela, jak si mám vyložit výraz v jeho tváři. Zprvu mi přišlo, jako by byl hrdý na to, že je ten „vybraný problémový“. Pochopila jsem ale, že tomu tak není. Z jeho vyprávění jsem nabyla dojmu, že se experimentováním s alkoholem vytrestal sám dost. Samozřejmě s pomocí svého okolí (rodičů).

Co je zakázané, to je dobré aneb vyhledávání vzrušujících zážitků v běžném životě

Ivan má ve třídě tři nejlepší kamarády, s nimi podniká vše. Ani jeden z nich nemá rád nudu. Na začátku školního roku přišel jeden z kamarádů s nápadem, že jeho otec má doma mnoho lahví vína, takže by mohl nějakou přinést a mohli by ji vyzkoušet. Ivan dnes připouští, že ani neví, co je to tehdy napadlo. Víno se totiž rozhodli vyzkoušet po škole v jejím areálu – za tělocvičnou, která stojí samostatně vedle školy. Víno přinesl spolužáko do školy v pátek. Po vyučování šli za tělocvičnu. Ivan to popisuje jako velké dobrodružství, bylo zábavné sledovat, zda je někdo nevidí, zda někdo nejde a hlavně připadali se opravdu dospělí. Víno mu nechutnalo, ale myslel si, že třeba čím víc ho vypije, tím to bude lepší a nakonec mu zachutná. Nic takového se nestalo, hodně vína sice vypil. Nakonec si ani nic nepamatuje, jen to, jak leží na zemi, kamarádi nikde, on je pozvracený a nad ním stojí školník a vyhrožuje, že zavolá policii a záchranku. Nakonec volal „jen rodičům“. Bylo mu špatně ještě dva dny. Rodiče s ním nemluvili dva týdny. Dostal domácí vězení, zabavili mu mobil a navíc měl z toho problémy ve škole. Vysloužil si spolu se svými kamarády důtku ředitele školy. Školník si samozřejmě celou záležitost nenechal pro sebe a šel s ní za ředitelem školy. Už jen kvůli tomu, podle Ivanových domněnek, že je nemá rád, několikrát mu rozbili okno míčem či lezli po střeše tělocvičny, kam je zakázáno vstupovat. Zpětně ale asi nelituje, že to udělali. Bylo to zábavné, nové a hlavně nebyla nuda. Samozřejmě, když pomine to, jak mu bylo špatně.

O prázdninách s kamarády chodili stanovat. Rodičům vždy řekli, že spí v zahradní chatce u jednoho kamaráda. Vzali stan a šli stanovat k lesu za městem. Jsou tam i skály, dá se udělat oheň. Večer je to tam strašidelné, neustále člověk slyší nějaké zvuky, neví co to je, musí být ve střehu. Občas zkoušeli lézt po skalách, ovšem jen do té doby než kamarád spadl a zlomil si ruku. I když zapírali, rodiče se stejně dovtípili, kde k tomu došlo. Naštěstí to bylo přes den, takže jejich dobrodružná stanování nebyla odhalena.

S kamarády také chodí na koleje, které vedou okrajem města. Vlak tam sice jezdí jen 5krát denně, ale je adrenalin sedět na kolejích a poslouchat, kdy pojede a pak uskočit. Nedělají ale to, že by uskakovali přímo před vlakem, to ne. Na kolejích ale párkrát nechali minci, aby ji vlak přejel. Až po delší době se někde dočetli, že vkládání cizích, byť malých předmětů na koleje, může projíždějící vlak vykolejit.

V dotazníku SURPS odpověděl Ivan na tři otázky, z celkových šesti vztahujících se ke škále vyhledávání vzrušení, odpovědi rozhodně souhlasím, na zbývajících tři odpověděl,

souhlasím. V dotazníku POSIT odpověděl kladně na čtyři otázky z celkových 17 vztahujících se ke škále užívání návykových látek. Otázky ve větší míře souvisely s jeho zážitkem s pitím vína za školou. Ačkoli je skórování této škály velmi citlivé a spadají do ní jedinci, kteří zodpovědí pouze jednu otázku kladně, u Ivana v souvislosti s jeho zážitky a skórováním v horním pásmu škály vyhledávání vzrušujících zážitků, jsme očekávali vyšší skór i v této škále.

Ivan na první pohled působí jako správný kluk – živý, bystrý, vnímavý a neposedný. Je velmi hovorný. Byl jedním z respondentů, kteří hovořili bez pobízení, ochotně, spíše jsme měli problém, abychom dodrželi stanovený časový rámec. Ač ve třídě vyjmenoval pouze tři kamarády, se kterými tráví nejvíce času i mimo školu, ve třídě je podle všeho oblíbený. Usuzuje i podle pozorovatelného chování žáků k Ivanovi mimo naše rozhovory.

6. 3. BEZNADĚJNOST – DUŠEVNÍ ZDRAVÍ

Klára (14)

Klára navštěvuje 8. třídu základní školy v bývalém okresním městě. S matkou a třemi sourozenci bydlí v 20 km menším městě. Matka se s otcem rozvedla před třemi lety. Otec se s nimi nestýká. Starší sestry (23, 25) studují vysokou školu, přijíždí domů jednou za měsíc. Mladšímu bratrovi je devět let. Klára původně chodila do školy v místě bydliště. Od pololetí tohoto školního roku však přestoupila do současné třídy. Důvodem byl třídní kolektiv v bývalé třídě. Spolužáci pomlouvali, uráželi jí, posmívali se jí, že se chová jako malé dítě. Cítila se tam být sama. V místě bydliště nemá ani kamarádky. V současné třídě je spokojená, nevadí jí ani poměrně velká vzdálenost od místa bydliště a s tím spojené dojíždění. Jedinou věc, kterou zmínila, je to, že kamarádky jsou daleko, všechny jsou z okresního města, takže i když se ve škole cítí dobře, doma je neustále sama.

Její největší zálibou je jízda na koni. Má svého vlastního poníka, ten je ale kvůli dočasným problémům v místní stáji ustájen v 10 km vzdálené vesnici. Je tedy závislá na matce, která jí tam dvakrát týdně vozí. Poník jí nahrazoval kamarády, veškerý volný čas trávil u něj. Teď tráví volný čas jen doma.

Zkušenosti s alkoholem a drogami neguje. Zkoušela kouřit, dokonce nějaký čas kouřila s kamarádkou, která se odstěhovala pravidelně. Nyní ne, uvědomila si, že jí to nechutná a není to zdravé, také kamarádka se odstěhovala.

Lepší už to nebude...aneb beznadějnost – duševní zdraví v běžném životě

Klára si myslí, že v budoucnu jí nečeká nic neobvyklého. Svůj budoucí život si představuje jako normální, nic nového, co by nezažila, jí čekat nebude. Na otázku proč si to myslí, jen krčí rameny, nedokáže odpovědět. Z jejího tónu je ale patrné, že toto přesvědčení jí jen tak nikdo nevyvrátí. Na mou výzvu, aby o sobě něco pověděla, stydlivě pronáší, že není co, že „*prostě žije normální život*“. Přistupujeme tedy k dotazníku SURPS a probíráme spolu její jednotlivé odpovědi. Po chvíli se sama rozhovoří.

Často přemýšlí o budoucnosti, má občas strach, aby v nynější třídě nenastalo to, co bylo v té bývalé. Je často smutná, ač neví proč. Zatím je spokojená, má strach, že se to pokazí. Má zkušenosti, že pokud si myslí, že je něco dobré, a nebo, že to bude dobré, dopadne to naopak, nevyjde to a ona je zklamaná a skleslá.

Mnohokrát se tak cítila v bývalé třídě. Do školy nechodila ráda, cítila, že mezi spolužáky není oblíbená. Zprvu se s nimi o tom chtěla bavit, ale oni všechny její pokusy odmítali. Mrzelo jí to, neustále, jak je jejím zvykem, o tom přemýšlela. Ve škole měla a má průměrný prospěch, většinou dvojky a trojky. Přemýšlí nad školou, kterou si zvolí po základní škole a také nad prací, kterou by jednou v budoucnu chtěla dělat. Myslí si, že ale nemá dobré vyhlídky do budoucna. Ve chvíli, kdy se cítila v bývalé třídě sama a sklíčená, neměla potřebu bavit se s okolím a cítila se izolovaně.

Většina spolužaček, jak z bývalé, tak ze současné třídy má přítele. V bývalé třídě byla terčem posměchu za to, že je sama. Prý je dítě a nikoho si nenajde, protože s dítětem nikdo nebude. Zprvu si myslela, že si tyto řeči nebere, ale později jí došlo, že nad nimi přemýšlí a trápí se. V nové škole se jí líbil spolužák, připadalo jí, že i jemu se líbí. Byli spolu dokonce jednou po škole venku, psali si sms. Po týdnu to vše skončilo, ve škole se k ní choval odměřeně, ven už spolu nikdy nešli. Po měsíci se dozvěděla, že spolužák má zájem o jinou spolužačku. Od té doby často před usnutím přemýšlí, proč to tak dopadlo, co je na

spolužačce lepší, než na ní, co dělá špatně. Tato zkušenost jí jen utvrdila v tom, že si nemá dávat naděje, protože to, co si přeje, se stejně nesplní. „*Lepší je myslet si, že to dopadne špatně, pak to dopadne ve skutečnosti dobře.*“ Na základě popsání pojmu „černé myšlenky“ potvrzuje, že i u ní se vyskytují. Především právě v době před usnutím, či když se probudí v noci a nemůže znovu usnout.

V životě nemá ráda příkazy, to je nejčastější důvod hádek s matkou. Vadí jí, když jí matka několikrát připomene, že má umýt nádobí. Ona by to sama udělala, ale třeba později. Připadá si neustále opravdu jako malé dítě.

Často také bývá bezdůvodně nervózní, uklidňuje se například poklepáváním prstů na stole apod. V takových chvílích má problém se soustředit, především, když přemýšlí nad věcmi, které se staly a trápí jí. Uklidňuje jí fyzický pohyb, proto ráda jezdí na koni, odreaguje se, vyčistí si hlavu. Často neříká věci, které by měla a na místo toho se pak užívá zevnitř. Vadí jí, že lidé okolo ní neplní to, co slíbí. Ona vždy dodrží slovo a splní to, co řekla.

V dotazníku SURPS odpověděla na dvě otázky z celkových šesti, týkajících se škály beznadějnosti odpovědí rozhodně souhlasím, i přesto se u ní projevují typické vlastnosti a vzorce chování této škály. V dotazníku POSIT odpověděla kladně na 14 otázek z celkových 22, které sytí škálu duševního zdraví, která koreluje nejvíce se škálou beznadějnosti SURPS. Jednalo se o otázky týkající se spánku, smutku, nervozity, koncentrace pozornosti. Opět otázky cílící na oblasti a problémy, které Klára uváděla ve svých příbězích.

Musím konstatovat, že Klára i na první dojem působí smutně, submisivně a křehce. Z osmi respondentů byla jednou ze dvou, se kterými bylo složitější vést rozhovory. Tři setkání podle mého názoru u tohoto typu osobnosti zdaleka nestačí k získání důvěry a otevření se. Myslím, že rozhodně má před sebou budoucnost, která předčí její očekávání, avšak svým způsobem myšlením si toho nemůže být vědoma. Tak by chtěla poznamenat, že ač nepověděla tolik zážitků a příběhu jako její vrstevníci, myslím, že jich prožila hodně, jen jí nepřijdou jako podstatné a zajímavé, což je opět dáno jejím osobnostním nastavením.

Vlasta (15)

Patnáctiletá Vlasta navštěvuje poslední ročník základní školy v menším městě. Má mladšího bratra (10). Rodiče spolu žijí jako druh – družka. Oba rodiče dosáhli středoškolského vzdělání zakončeného maturitní zkouškou. Pracují v gastronomii, vlastní restauraci. S rodinou obývají panelákový byt.

Svůj vztah s rodiči popisuje jako bezkonfliktní, matka u nich v rodině platí za přísnější, otec je ten, který si ji vždy vyslechne, bez toho aniž by ji hned poučoval a káral. Na matce jí vadí, že jí okamžitě začne „poučovat“, aniž by ji nechala dopovědět, jak věci ve skutečnosti byly či aniž by ji nechala říci svůj názor.

Školní prospěch je průměrný, převažují dvojky. Kvůli přijímačkám na střední školu se snažila, aby byly poslední dvě vysvědčení lepší, než obvykle. Má podány přihlášky na střední školu cestovního ruchu a na střední automobilovou školu. Raději by šla na cestovní ruch. Sama říká, že se v oblasti gastronomie a pohostinství pohybuje od malička a je jí to blízké. S třídním kolektivem je spokojená, ve třídě má dost kamarádů.

Udává zkušenosti s alkoholem, cigaretami a také některými omamnými látkami. První cigaretu si zapálila, když jí bylo 13. Zprvu chtěla vyzkoušet, jak tabák chutná. Rodiče kouří, takže nebyl problém vzít potají jednu cigaretu. Jelikož je neustále nervózní a neklidná, zjistila, že ji cigarety uklidňují. *„Nevím, jestli sem si to nenamluvila, ale přišlo mi to tak, tak sem kouřila pravidelně.“* Kouřila zhruba rok, jednu cigaretu denně. Vždy po škole. Rodiče nikdy na nic nepřišli. Cigarety sháněla různě, buď od rodičů, nebo od kamarádek. Po roce přestala, tvrdí, že kvůli zdraví. Došlo jí, že to není vůbec dobré.

Alkohol vyzkoušela poprvé ve 14 letech. Bylo to asi třikrát, poslední půl rok ani jednou. Nevidí alkohol jako řešení jakýchkoli problémů.

Jednou vyzkoušela marihuanu, s kamarády, kteří ji získali od svých starších kamarádů. Nic jí to nedělalo, takže nemá potřebu se k ní vracet. Experimentálně vyzkoušela také houbičky (lysohlávky). *„Za městem jich na podzim roste hodně, nějak nás napadlo to zkusit, bylo to ale dost divné....měla jsem strach, už mě to vůbec neláká.“*

Na počátku prvního setkání byla u Vlasty patrná silná nervozita, chovala se do jisté míry arogantně, avšak bázlivě. Své pocity a příběhy začala vyprávět až na druhém setkání. Na

konci mi přiznala, že se bála, nevěděla, co očekávat, má strach z druhých lidí. Snaží se to překonávat a zakrývat, ale někdy to nejde.

Špatné známky, učňák a co dál???aneb beznadějnost – duševní zdraví v běžném životě

Vlasta sama sebe hodnotí jako neúspěšnou, podle ní není dobrá v ničem – ani v učení, ani ve sportu. Má neustále pocit, že by to mohlo být lepší.

Naposledy, když dostala čtverku z fyziky, bylo jí z toho špatně. Hlavou jí běžely různé myšlenky, ale hlavně ta, která ji pronásleduje poslední rok. Když naposledy dostala vysvědčení, které nebylo zrovna „výstavní“, řekla jí matka, že s takovou skončí na učňáku a má před sebou opravdu skvělou budoucnost, ve které neuživí ani vlastní děti. To jí velmi zasáhlo. Od té doby, většinou večer, ale také přes den po důležité písemce, anebo také před ní, jí napadá, že pokud to takto půjde dál, dostane se opravdu jen na učiliště, vystuduje, ale nebude si moci najít práci. Tím pádem nebude mít peníze a neví, co bude dělat. Napadlo jí, že vlastně asi bude muset někoho zabít, anebo někomu něco nějak udělat, aby jí zavřeli do vězení. Tam se o ni postarají a nebude potřebovat žádné peníze. Myslí si, že by se tam měla dobře.

Často bývá nervózní, je nespokojená sama se sebou, sama uvádí, že ji přepadají divné myšlenky, že nic nebude a není dobré, neumí je ovládnout, ani překonat. Nikomu o nich nikdy neřekla, stejně jí s tím nikdo nepomůže. Když je nervózní reaguje podrážděně, samotnou jí to ale obtěžuje. Ví, že by měla v určitých situacích reagovat jinak, ale uvědomí si to až později. Jako například, když za ní přišla kamarádka a začala jí vyprávět o tom, co se povídá o jejich společné kamarádce. Bylo to zrovna ve chvíli, kdy Vlasta opravdu nebyla ve své kůži, proto se na kamarádku netvářila zrovna příjemně, dokonce se přistihla u toho, že ji to obtěžuje a nezajímá, pak na ni opravdu vyhrkla, že ji její problémy nezajímají. Později ji to velmi mrzelo. Omluvila se.

Za školou nikdy nebyla, ví, že vyhýbání se něčemu není řešení. To jí neustále opakuji doma. Sama ale přiznává, že se z problémů, jakýchkoli, dokáže vymluvit. Nechce to ale dělat, protože ji potom „hryže svědomí.“ Stejně pocity měla i tehdy, když šla se svým přítelem (spoluzák z vedlejší třídy) ven. Rodiče ví, že s někým chodí, ale ten den jim neřekla, že by s ním měla někam jít. Šli se projít do parku, ale zdrželi se, protože potkali kamarády. Domů přišla docela pozdě. Rodiče na ni uhodili, kde byla. Snažila se vymluvit,

oni jí však řekli, že ji viděli v parku. Nenapadlo ji nic jiného, než říct, že hledala klíče, o kterých si myslela, že je ztratila. Rodiče jí to uvěřili. Ona však měla špatný pocit. Nechce lhát, protože si myslí, že se na to vždy přijde.

Bylo období, kdy byla hodně nervózní. Má partu kamarádu, se kterou chodí ven. Jsou většinou o rok – dva mladší. Se staršími lidmi si moc nerozumí, nechce se s nimi bavit. Dokonce měla strach chodit k deváťákům do třídy, když byla v osmé. Jednou si i rozbířela, že tam neponese učební pomůcky. Neví proč, nedovede si to vysvětlit, nikdo jí z té třídy nikdy nic neudělal. Stejně tak si nedovede vysvětlit, proč se, když je sama z ničeho nic občas rozpláče. Je jí najednou smutno a úzko, cítí se sama.

Kamarádka si všimla, že je nervózní, hodně se hádaly atd. Po škole jí napsala, že by mohly zajít za město a vzít vodku. Vlasta přemýšlela, byla proti, ale ten den toho na ní bylo moc. Dostala dvě čtverky, celý svět a život jí přišel divný a nespravedlivý. Šly ve dvou, vodku jim obstarali bezdomovci, daly jim padesát korun za to, že jim jí koupí. Nevypily ji celou, ale opilé byly. Ona asi víc než kamarádka. Domů přišla odpoledne, tak jak měla. Rodiče ale poznaly, že pila. To bylo naposledy, kdy od matky dostala facku. Věděla ale, že si to zaslouží...od té doby alkohol nepila. Příhoda se stala zhruba před rokem.

Další věcí, která ji trápí, je to, že má problém vystupovat před větším počtem lidí. Dopředu ví, že to bude katastrofa, že určitě něco zkazí, nedopadne to dobře. Když má mít referát či recitovat básničku, nemůže spát, budí se a napadají ji ty nejhorší scénáře. Vždy to překoná, ale doba před tím je pro ni nesnesitelná. Když má jít do větší společnosti, dělá se jí nevolno, točí se jí hlava, není jí zkrátka dobře. S kamarády se cítí dobře, je jí jedno, kolik jich je. Jakmile ale lidi nezná, začnou se objevovat výše popsané pocity. Stává se jí to například, i když jde po ulici sama. Potíže se u ní poprvé objevily ve 4. třídě. Celé letní prázdniny strávila doma, nechtěla vycházet ven, nechodila za kamarády. Točila se jí pořád hlava, a když musela jít s matkou do města, dělalo se jí špatně. Na doporučení dětské lékařky vyhledali psycholožku. Neví přesně, co jí diagnostikovala. Chvilí měla předepsané nějaké prášky, pamatuje si, že jí asi pomáhaly. Dnes je to lepší, ale asi zhruba před měsícem se jí v supermarketu přihodilo, že nemohla najít koření, pro které ji poslala matka. Chodila čtvrt hodiny po celém obchodě, než koření našla. Věděla, že jsou tam prodavačky, kterých by se mohla zeptat, ale ona nechtěla. Nebylo jí to příjemné, radši si pomůže sama, než aby někoho cizího musela oslovit.

V dotazníku SURPS odpověděla na všechny otázky odpovědí, rozhodně nesouhlasím či nesouhlasím. Na první pohled bylo patrné, že opravdu spadá do škály beznadějnosti (negativního myšlení). Její negativní ladění mě zarazilo, na první dojem působila opačně. Postupně se však vynořovala její pravá tvář. Z dotazníku SURPS vyplynulo, že není šťastná, spokojená, má pocit, že není úspěšná, do budoucna nehledí s velkým nadšením...její odpovědi korespondují s realitou a jejími zážitky a příběhy. V dotazníku POSIT kladně odpověděla na 20 z celkových 22 otázek sytících škálu duševního zdraví. Z celkového počtu respondentů, kteří skórovali jak na škále beznadějnosti, tak na škále duševního zdraví byla nejvýše skórující v obou škálách. Vesměs se všechny kladné odpovědi týkaly výše zmíněných problémů a prožitků.

6. 4. PŘECITLIVĚLOST – SOCIÁLNÍ DOVEDNOSTI

Mirka (15)

Jarka žije spolu s rodiči a sourozenci na vesnici vzdálené zhruba 10 km od bývalého okresního města. Navštěvuje 8. třídu základní školy. Na základní školu přestoupila po pololetí v sedmé třídě z víceletého gymnázia. Na gymnáziu měla problémy s třídním kolektivem a některými učiteli. Na nynější škole je spokojená, taktéž s třídním kolektivem není problém.

Mirka má tři mladší sourozence. Dvě sestry (14 a 2 roky) a bratra (4 roky). Rodiče absolvovali střední odborné učiliště zakončené výučním listem. Matka je v současné době na mateřské dovolené a stará se o mladší sourozence a o domácnost. Otec pracuje jako kočí v lese. Doma mají velké hospodářství, kde Mirka ráda pomáhá.

S matkou má kamarádský vztah, hodně si povídají, má v matce oporu. S otcem je vztah také bez problémů, ale on je spíše ten přísnější, který zakazuje. S rodiči řeší běžné spory a problémy. Občas nepomůže, neuklidí, pak se hádají, ale jak říká: „*Prostě normální hádky, tak asi jako ve všech rodinách.*“

Školní prospěch je průměrný, převažují trojky. Z gymnázia odešla mimo jiné kvůli prospěchu, hlavní důvodem však byly spolužačky, které ji neustále zesměšňovaly, pomlouvaly a vymýšlely různé naschvály.

Drogy neguje. Alkohol poprvé vyzkoušela ve 13 letech na oslavě narozenin kamarádky. Přinesli ho kluci, kteří byli starší. Dala si jen dvě skleničky, cítila, jak jí to stoupá do hlavy. Když se vrátila domů, připadalo jí, že je střízlivá. Rodiče však na celou situaci měli jiný názor. Okamžitě poznali, že Mirka není střízlivá. Čekala tělesný trest, domácí vězení, zabavený mobil. Místo to si ji však otec vzal bokem a v klidu jí řekl, že se tahle situace nesmí opakovat. Na takové věci má času dost.

První cigaretu vykouřila také ve 13 letech. Jako většina jejích vrstevníků se rozhodla to vyzkoušet s kamarádkou ze zvědavosti. Zachutnalo jí to, i když možná ne, ona sama neví, rozhodně však u kouření zůstala. Vykouří denně čtyři cigarety. Rodiče o kouření vědí. Nic jí neřekli, matka je sama kuřačka. Jedinou podmínkou je, že nesmí kouřit před matkou.

Zn. Jsem citlivá...aneb přecitlivělost – sociální dovednosti v běžném životě

Mirka si uvědomuje, že občas jsou její reakce v některých situacích neadekvátní. Již mnoho lidí z jejího okolí (včetně rodičů) ji na to několikrát upozornilo. Sama připouští, že některé situace si bere osobně a často se jí dotýkají věci, které jsou myšleny úplně jinak, či to není řečeno ve špatném.

Poprvé ji to došlo na víceletém gymnáziu. Ač měla problémy se spolužačkami, do školy zpočátku chodila ráda. Nepatřila sice k jedničkářům, ale učení ji bavilo a většina učitelů byla také podle jejích slov super. To se ale mělo brzy změnit. V hodině češtiny jí vyučující řekla, potom, co hodnotila slohové práce, že neví, co si o ní má myslet. Mirka se zeptala, jak to učitelka myslí. Už po první větě cítila, že se jí to velmi dotýká, hlavně to, že to vyučující řeší před celou třídou. Učitelka pokračovala dále, vytýkala Mirce, že v češtině velmi pokulhává za ostatními, že nechápe způsob jejího myšlení, její chyby jí přijdou nelogické a zakončila to konstatováním, že neví, jestli je Mirka tak BLBÁ nebo to jen dělá. V tu chvíli by se v Mirce krve nedořezalo. Jako by z dálky vnímala smích spolužáků a cítila, jak se jí do očí valí slzy. Snažila se ohradit, učitelce argumentovat, ale nešlo to...zvedla se a vyběhla ze třídy. Za sebou nechávala smích spolužáků a vše jí bylo jedno, utekla na záchod, kde strávila zbytek hodiny. Nikdo za ní nepřišel. Po skončení hodiny přišla učitelka a řekla jí, že takhle se člověk v jejích letech nechová, aby utíkal a že to bude muset řešit s rodiči. Ani náznak omluvy, soucitu.... Mirka zbytek vyučování strávila v lavici jako by tam nebyla. Přála být si neviditelná. Rodiče byli skutečně pozvání do

školy. Bylo jim řečeno, že Mirka si některé situace zbytečně moc bere a neumí se ovládat a že v podstatě o nic nešlo, pouze o kritiku slohové práce, potažmo Mirčiných výkonů v hodinách českého jazyka. Od té chvíle to měla Mirka ve škole ještě těžší, protože podle jejích slov si na ni dotyčná vyučující „zasedla“. I to byl jeden z důvodů, proč se rozhodla odejít.

Mirka se nerada dostává s kýmkoli do konfliktu. Nemá ráda ani hádky se sourozenci či rodiči. Vadí jí to, neustále si situaci přehrává, vrací se jí. Někdy má také pocit, že si více rozumí se staršími lidmi, myslí si „*že ji více chápou a dokážou ji brát taková jaká je.*“

Mirka ráda navštěvuje své prarodiče, rodiče matky, kteří bydlí v sousední vesnici. Občas se stane, že se především s babičkou pohádá. Při jedné takové „výměně názorů“ řekla babičce věci, o kterých se bavila se svou matkou. Babičky se tyto informace dotkly. Až po hádce si Mirka uvědomila, že tím mohla babičce ublížit. Při jedné takové hádce byl přítomen i děda. Mirka ho má velmi ráda. Děda je velmi těžce nemocný a je upoután na invalidní vozík. Když chvíli poslouchal rozepři Mirky a babičky, rozčílil se, hodil o zem svými prášky a křičel, že už nechce žít. V ten moment se Mirce stáhnul žaludek, měla pocit, že se udusí, rozplakala se a utekla.

Mirka se také vyhýbá situacím, které jsou nepříjemné či ve kterých má pocit ohrožení. Například písemka z matiky apod. Radši tvrdí, že je jí špatně a zůstane doma. Má strach, že by dostala špatnou známku a nesla by to těžce.

Sama o sobě tvrdí, že je asi někdy moc citlivá. Má strach z krve, vnitřností a podobných věcí. Kdykoli se jí něco stalo, třeba se jen drobně řízla a tekla jí krev, omdlela. Jednou tak ležela doma asi půl hodiny, než ji našla sestra. Stává se jí to již od útlého dětství. Otec o ní tvrdí, že je „cít'a“.

Často se také vrací k minulým událostem, které byly nepříjemné. Přemýšlí nad nimi, nad tím, co bylo špatně, zda se zachovala správně...

V dotazníku SURPS odpověděla na tři otázky z celkového počtu pěti, vztahujícím se ke škále přecitlivělosti, rozhodně souhlasím. Na zbylé dvě odpověděla, souhlasím. Ve škále přecitlivělosti patřila k jedincům s nejvyššími skóre v horním pásmu hodnot. V dotazníku POSIT odpověděla kladně na 5 otázek z celkových 11. Týkali se především kontaktu s okolím, problémů s navazováním vztahů atd.

Celkově Mirka působila mile, upraveně, ale křehce. Musela jsem zpočátku volit slova opatrně, abych ji neuvedla do rozpaků, aby nebrala některé otázky jako útok na vlastní osobu. Faktem zůstává, že její reakce a celkový způsob chování a myšlení jednoznačně potvrzují výsledky obou testů. Její přecitlivělost logicky ovlivňuje její vztahy k okolí a s nimi spojené sociální dovednosti.

Petra (14)

Petra bydlí s rodiči a bratrem (8) v menším městě. Navštěvuje 8. základní školy. Rodiče žijí spolu. Otec absolvoval vysokou školu technického směru. Matka absolvoval obchodní akademii. Otec je zaměstnán u nadnárodní firmy jako manažer. Matka pracuje jako referentka obchodu.

Celkově popisuje Petra svůj vztah s rodiči jako vynikající. S matkou jsou spíše kamarádky, svěřuje se jí s mnoha věcmi. Otec ji a bratra vede ke sportu. Tráví s ním svůj volný čas. Od jisté doby však na otce nahlíží jinak a sama v sobě má zmatek.

Petra patří k nejlepším žákům ve třídě. Má samé jedničky, pravidelně se umisťuje na dějepisných a matematických olympiádách. Ve třídě je spokojená, i když v ní má jen dvě dobré kamarádky. Spolužáci se k ní, podle jejích slov chovají pěkně, ona ale nemá potřebu svěřovat se více lidem a otevírat se jim. Ve volném čase se věnuje tenisu, ke kterému ji vede otec. Po základní škole by šla ráda na gymnázium a potom na medicínu. Je to jejím snem už od první třídy, být doktorka.

Zkušenosti s alkoholem, cigaretami a drogami neguje. Několikrát ji tu v určitých vypjatých situacích napadlo, ale nikdy to nevyzkoušela.

Petra byla druhá z osmi respondentů, se kterou bylo obtížnější navázat kontakt. První dvě setkání byly velmi krátké, dozvěděla jsem se pouze obecnější informace a docházelo k zisku důvěry a navázání vztahu. Na posledním setkání se Petra rozhovořila více.

Prosím mluvit opatrně....aneb přecitlivělost – sociální dovednosti v běžném životě

Petru často děsí, že v některých okamžicích není schopná se soustředit. Je to hlavně v okamžicích, kdy se necítí dobře, je jí do breku, ale ona neví proč. Je pár věcí, které ji

trápí, ale sama si myslí, že to by nemělo být důvodem jejích nálad. Pokud se necítí někde dobře, nechodí tam. To platí i o lidech. Pokud ví, že na oslavu narozenin kamarádky půjdou spolužačky z vedlejší třídy, se kterými se moc nebaví, raději tam nejde. Necítila by se dobře. Myslí si o sobě, že se dokáže z věcí a situací, které jsou pro ni nepříjemné dobře vymluvit. Tak jako když jí kamarádka pozvala, aby společně s ostatními šli po škole za město. Měli koupenou láhev alkoholu a chtěli vyzkoušet, jak alkohol účinkuje a jestli je to tak dobré, jak slyšeli od starších kamarádů. Petra s nimi ale jít nechtěla, protože věděla, že by dělala zakázanou věc. Nedokázala to ale kamarádce říci, proto se vymluvila, že s rodiči odjíždí pryč. Další dva dny se jí hlavou honilo, zda to neudělala špatně. Proč neřekla pravdu? Styděla se? Vždyť kamarádce lhala...ale pochopila by jí? Neodsoudila?

Je také velmi opatrná na své zdraví. Pokud na sobě pozoruje sebemenší problém, začíná být nervózní. Otec tvrdí, že se přehnaně pozoruje.

Uvědomuje si, že reaguje občas podrážděně a příliš vztahovačně. Častokrát jí to říká i její matka. V poslední době se často hádají, především kvůli tomu, že když jí matka něco vytkne, i když je to myšleno v dobrém, Petra zareaguje neadekvátně, rozčílí se a několikrát se již stalo, že matce odsekla. Párkrát od matky dostala facku, byla drzá. Zpětně si to uvědomuje. V tu chvíli jí ale přišlo, že ji matka nechápe a je jako by proti ní.

Na jiné příklady chování, které umí popsat a je si ho vědoma si nevzpomíná. Po chvíli povídání, kdy rozebíráme otázky z dotazníku POSIT si vzpomene přeci jen na jednu.

Bylo to zhruba před rokem, na oběd k nim často chodí rodinní známí. Po obědě pomáhala matce sklízet nádobí ze stolu a chystat stůl na odpolední kávu. Když nesla na stůl hrnky na kávu, jeden jí spadl a rozbil se. Matka, nekřičela, nevyčítala, ale se smíchem jí řekla: „*ty jsi prostě takový náš slon v porcelánu, že?*“ Petra se strašně styděla, připadala si nemožně, měla pocit, že ji matka ztrapnila před známými schválně. Položila zbytek hrnků na stůl a utekla do svého pokoje. Tam se rozbřečela a přemýšlela, proč se k ní tak matka zachovala.

Podobné situace se jí stávají i s kamarádkami. Ví, že to s ní okolí nemyslí zle. V tu chvíli jí to ale nedochází. Často se také dojíímá nad různými věcmi – filmy počínaje konče pochvalou.

Trápí ji ale jedna věc, se kterou se svěřila pouze nejlepší kamarádce, se kterou se zná od mateřské školy. Matka jezdí často na služební cesty, bývá tam přes noc. Zhruba před rokem, když matka odjela, otec hlídal ji a bratra. Jako každý večer šli s bratrem spát. Ona

se ale probudila, protože měla žízeň. Z vedlejšího pokoje slyšela neznámý ženský hlas. Nejprve si myslela, že se jí to zdá, že je rozespalá. Nebylo tomu tak. Tahle scéna se v průběhu roku opakovala několikrát. A nezůstalo u toho, že by Petra slyšela jen povídání...Došlo jí, že hlas nepatří matce, ani nějaké známé. Od té chvíle se na otce dívá úplně jinýma očima. Má v sobě zmatek, neví, co si o něm a celé situaci má myslet. Hrozně jí zklamal. Má strach, aby otec neublížil mamce. Neumí tuhle svou úvahu vysvětlit. Má na něj vztek. Myslí si, že matka nic netuší. Často o tom přemýšlí, vrací se jí to. Za poslední tři měsíce se noční návštěva, alespoň podle toho, co ví, neuskutečnila. Přemýšlela, že by to matce řekla, ale nechce jí ublížit. Napadla ji i varianta, že by to nějak řekla otcí, ale neví jak. Někomu dospělému to říct nechce, stydí se za to.

Jelikož jsme s Petrou otevřeli velmi citlivé téma, zůstali jsme u něj. Dále jsem se nevyptávala, ale bylo nutné celou situaci citlivě ošetřit. Jelikož na škole bohužel zatím nepůsobí školní psycholog, bylo nutné najít osobu, na kterou by se mohla obrátit v případě, že by si rozmyslela své rozhodnutí, nesvěřovat se cizí osobě. Myslím, že už to, že se mi dokázala svěřit, jí přineslo úlevu.

V dotazníku SURPS odpověděla na čtyři z pěti otázek odpovědí vztahujících se ke škále přecitlivělosti, rozhodně souhlasím. V dotazníku POSIT odpověděla kladně na 8 otázek z jedenácti, která sytí škálu sociálních dovedností. Týkali se vztahů s vrstevníky a seznámení se ve skupině.

Petru bych charakterizovala jako tichou a skromnou osobu. Je na první pohled patrné, že je typický introvert. Když jsem ji viděla poprvé, byla nápadně zakřiknutá, jako by ji něco trápilo. Měla jsem při prvních dvou sezeních pocit, že mi stále neřekla vše, že je ještě něco, nad čím váhá a co ji trápí. Poté, co promluvila o svém otcí, bylo vše jasné.

7. DISKUZE

V této části diplomové práce se budeme věnovat úvodem do problematiky rizikového chování, rozboru námi zjištěných výsledků, jejich srovnání s podobnými výzkumy a celkovým zhodnocením průběhu výzkumu.

Ve své práci jsem se věnovala souvislostem mezi osobnostními faktory a rizikovým chováním. Dle mého názoru se stalo v posledních letech téma rizikového chování v souvislosti s mládeží velmi aktuální. Je to dáno jednak celkovým vývojem společnosti, ale také faktem, že řada rodin je buď neúplných, anebo jsou úplné, avšak rodiče na své děti nemají z různých důvodů čas. V posledním desetiletí se můžeme setkávat s pojmem „krize rodiny.“ Je bez pochyb, že i krize rodiny jako taková má vliv na pozdější rizikové chování a jiné negativní sociální jevy, ať již u samotných potomků či rodičů. Francouzská socioložka Sullerotová (1998), uvádí, že v posledních desetiletích hledají lidé různé formy milostného soužití, podstatu mají však všechny stejnou, u jakékoli formy volného soužití je snadnější rozejít se, na rozdíl od manželství. Lidé se tedy nemusí vázat, cítí se volnější a i míra zodpovědnosti za druhého se zdá být menší. Diskutabilní by bylo, zda je míra zodpovědnosti menší i vzhledem ke společným potomkům či nikoli. To však nebylo předmětem našeho výzkumu.

Langmeier a Krejčířová (2006) uvádí, že rodina by měla dítěti poskytovat základní citovou jistotu, bezpečí při všech událostech, útočiště, k němuž se může uchýlit v situacích ohrožení a bolesti. 6 z 8 respondentů však vypovědělo, že se rodiče nezajímají o pocity dítěte, o to, co mu udělalo radost či co má v plánu. Doma není zvykem komunikovat, pro žáky není běžné, aby se rodičům svěřovali se svými problémy a starostmi. 50% (4 z 8) vypovědělo, že kdysi velmi stáli o lepší komunikaci a snažili se, ale nyní už si zvykli a nemyslí si, že by se snad něco mohlo změnit. Zároveň však uvádí, že vztah s rodiči vnímají jako dobrý. Jako příčinu uváděli pracovní vytížení rodičů či starosti v rodině. Co se týká přístupu rodičů k dítěti, jsou mé výsledky shodné s výsledky výzkumu Širůčkové (2010), která uvádí, že chlapci vnímají více volnosti ve vztahu s matkou než dívky, chlapci také matku vnímají jako vřelejší než dívky.

Existuje mnoho definic a pohledů na pojem rizikové chování, tento fakt potvrzuje i Dolejš (2010). Podle něj zahrnuje pojem problémové chování jednak chování s nejnižší úrovní rizika, ale také delikventní chování s vysokou úrovní rizika. Ve vztahu k námi zkoumané

populaci se jednalo o rizikové chování především v podobě užívání návykových látek, dále jsme se mohli setkat s tzv. problémovým chováním. Problémové chování je chování, které je nevhodné, avšak nepřesahuje hrubě společenské hranice. Typickým příkladem je opisování, vyrušování, konfrontace s učiteli apod. Především na základě výzkumů Miovského a kol. (2006), Širůčkové (2010) a Komárkové (2011) bylo cílem zaměřit se především na rizikové chování v podobě experimentů a užívání návykových látek. Tento cíl jsme si vybrali také z dalšího důvodu, a to geografického. Výzkum probíhal ve školách na území bývalého okresu Bruntál. Míra nezaměstnanosti v tomto okrese činila k 31. 3. 2013 14%. Tedy nejvyšší míra nezaměstnanosti v České republice. Tento fakt společně s vysokou mírou užívání alkoholu v tomto regionu jsme brali v potaz při zjišťování možného zvýšeného výskytu určitých forem rizikového chování u žáků a žákyň.

Cílovou populací výzkumu byli žáci a žákyně 8. a 9. tříd základních škol a také tercie a kvarty víceletého sportovního gymnázia. Naším cílem bylo získat 150 respondentů, kteří by se účastnili dotazníkového šetření, s 8 vybranými jedinci by pak byla provedena série narativních rozhovorů, ve kterých by byly demonstrovány konkrétní projevy a dopady rizikového chování. Na základě zkušeností z minulého výzkumu (Komárková, 2011) jsme počítali s neochotou škol a žáků (zákonných zástupců) podílet se na našem šetření, dále také s možností úbytku respondentů z důvodu nemoci či jiného důvodu absence ve škole. Z důvodu časové a ekonomické úspory jsme v každé škole zahrnuli do výzkumu všechny třídy v ročníku (maximální počet byly 2 třídy). Abychom docílili co největší účasti žáků, rozhodli jsme se oslovit v první řadě školská zařízení, která se účastnila výzkumného šetření v roce 2011, tedy věděla, jakým způsobem bude šetření probíhat. Dále jsme se snažili vylepšit znění informovaného souhlasu pro zákonné zástupce, aby byl především konkrétnější, výstižnější a tím pádem aby si zákonní zástupci dokázali snáze vyhodnotit negativa i pozitiva účasti svých dětí. Především jsme se podrobnějším popisem šetření chtěli vyhnout dojmu zákoných zástupců, že jde v dotaznících o testování inteligence a jiných kognitivních vlastností, které by mohlo jejich dítě nějakým způsobem stigmatizovat. Sami ředitelé škol nám přiznali, že na tento problém naráží u zákoných zástupců velmi často.

Školy, které odmítly účast na výzkumném šetření, své rozhodnutí zdůvodnily faktem, že v průběhu celého školního roku participují na celé řadě výzkumných šetření, které jsou zaštiťovány MŠMT či jinými organizacemi a přirozeně jsou oslovovány žádostmi o účast absolventskými ročníky, především pedagogických a filozofických fakult. Učitelé,

potażmo ředitelé, tedy nejsou nakloněni velkému množství výzkumů, neboť jsou připravování a čas výuky a druhým důvodem je to, že čím dál více nabývají pocit, že tyto výzkumy postrádají smysl a velmi malé množství výzkumníků poskytuje školám zpětnou vazbu či alespoň hrubý popis výsledků, ke kterým došli.

Administrace dotazníků probíhala hromadně ve třídách v hodinách, které byly dohodnuty s řediteli. Většinou byly voleny vyučovací hodiny předmětů, jako je tělesná výchova, výtvarná výchova, hudební výchova, ale překvapivě pro nás, i hodiny výuky českého jazyka. Největší problém byla administrace dotazníků v hodinách matematiky. Na několika školách jsem se setkala s nevolí pedagogů vyučujících tento předmět, ani v jednom případě neustoupili, proto jsme administraci museli přesunout do náhradní hodiny. Z mého pohledu má hromadná administrace jak své výhody, v podobě úspory času výzkumníka, ale zároveň nevýhody. Již v roce 2011 jsme zaznamenali možné zkreslení odpovědí respondentů. Především měli žáci tendenci vyplňovat dotazníky „skupinově“. Radit se o odpovědích, dokonce někteří radili druhému, co by měl vyplnit. Se zdůvodněním, že to je přeci jasné či že to je celý on. Vyplňování tohoto typu je samozřejmě nežádoucí, může dojít ke zkreslení výsledků, proto byli takto pracující jedinci napomenuti. V případě, že ke zlepšení nedošlo, byli rozsazeni. Ač nejsme příznivci této taktiky, validních výsledků jinak nelze docílit.

Z analýzy jsme museli vyloučit 1,3 % dotazníků. A to z důvodu chybného či neúplného vyplnění. U dotazníku POSIT, který byl tištěn oboustranně, došlo například u jednoho respondenta k vyplnění vždy pouze jedné stránky ze dvou otištěných na jednom listě. U ostatních chybně vyplněných dotazníků hrála velkou roli, dle našeho mínění zbrklost a nesoustředěnost (chybějící odpovědi, nejasnost odpovědi – přeškrtnuté obě možnosti odpovědi).

Dotazník SURPS se řadí k screeningovým metodám, pomocí kterých lze rychle a poměrně snadno identifikovat jedince, u nichž se vyskytují rizikové formy chování či je možné tento typ chování do budoucna predikovat. Korelační studie (Conrod a kol., 2006) poukazují na statisticky významné vztahy mezi jednotlivými faktory SURPS a problematickým pitím a frekvencí užívání alkoholických nápojů. A dále také užíváním tabáku, marihuany, halucinogenů a sedativ (Woicik a kol., 2006).

Dotazník SURPS je součástí metodiky krátké cílené intervence Preventure (Woicik, Stewart, Pihl & Conrod, 2009). Podle Čáblové a kol. (2011) skóruje v každé ze čtyř škál SURPS 10 – 15 % jedinců z výběrového souboru. V našem výzkumu skórovalo průměrně

v každé škále 13,3 % jedinců. Výsledky našeho šetření potvrzují studie k metodice Preventure.

Další použitou screeningovou metodou byl dotazník POSIT. Ten nám v souvislosti s dotazníkem SURPS sloužil k podrobnější identifikaci konkrétní problémové oblasti, ve které by mohlo dojít k rizikovému chování. Na základě výzkumu Komárkové (2011) jsme vybrali čtyři problémové oblasti. Ke každé problémové oblasti jsme přiřadili do dvojice jeden osobnostní faktor. Všechny oblasti a osobnostní faktory jsme podrobili korelační analýze. U každé dvojice nám vyšla pozitivní korelace, což potvrdilo souvislost rizikového chování v této oblasti a osobnostního rizikového faktoru. Jelikož pro dotazník POSIT nejsou vytvořeny normy pro ČR, vycházeli jsme z norem platných pro USA, porovnávání výsledků je tedy pouze orientační. Užitím obou dotazníků jsme chtěli ověřit reliabilitu a validitu POSIT, a to právě korelací se SURPS. Můžeme konstatovat, že POSIT skutečně identifikuje jedince, kteří jsou či mohou být riziková. Jak uvádí samotný manuál (Rahdert, 1991) dotazník je velmi citlivý a identifikuje jedince, kteří skórují pouze v jedné otázce z celé škály (např. škála A – užívání návykových látek), avšak z prostého důvodu, většinou jsou to jedinci, které aktuálně nelze označit za rizikové, avšak do budoucna je velká pravděpodobnost, že by do této kategorie mohli spadat. Jedná se tedy o jakousi formu prevence. Dle amerických norem POSIT (Rahdert, 1991) ve škále A skóruje průměrně 90 % respondentů, v našem výzkumu to bylo 83,4% respondentů. Ve škále B (fyzické zdraví) dle norem skóruje 80% respondentů, v našem výzkumu to bylo 88,7 %. Dále ve škále F (školní úspěšnost) průměrně skóruje 80% jedinců, v našem výzkumu skórovalo v této škále 83,4 %. Na základě těchto výsledků můžeme říci, že dotazník je validní i v našich podmínkách a na základě jeho použití můžeme identifikovat problémové jedince. V budoucnu by bylo přínosné například použití v oblasti školní či pedagogické psychologie. Pro zajímavost uvádíme výsledky výzkumu Knighta a kol. (2001) provedeného na populaci 15 – 18 letých dospívajících pacientů na klinice v Bostonu kdy na škále A skórovalo 37,6%, na škále B 50% a na škále F 60 % respondentů. Naše celkové výsledky jsou někde mezi normami POSIT (Rahdert, 1991) a výsledky výzkumu Knighta a kol. (2001), spíše se ale ve většině případů blíží hodnotám norem POSIT. Danesco a Marques (2002) uvádí, že ve škále A skórovalo 98% respondentů při cut- off skóru 1.

Výsledky výzkumu Latimera a kol. (2004) v Mexiku, který byl proveden na populaci zhruba 1200 studentů středních škol ve věku 11 – 19 let, vyplývá, že ve škále A skórovalo 78,6 %. Čímž se opět potvrzuje validita české adaptace POSIT. Zároveň Latimer a kol.

(2004) uvádí, že test je velmi citlivý, tzn. jedinec skóruje, i při velmi nízkých hodnotách. K tomuto závěru jsme došli i v našem výzkumu. Otázkou zůstává, zda identifikace takového jedince není „planý poplach“ a zda do budoucna se jedinec stane rizikovým. Nelze však, ale vyvrátit fakt, díky dotazníku SURPS, že předpoklady pro rizikové chování u jedinců, kteří skórovali nízko v POSIT, existují. Tím pádem potvrzujeme platnost zjištění v POSIT.

Ač zde uvádíme výsledky české adaptace POSIT, dovolím si zdůraznit, že nelze tyto výsledky zobecňovat na celou populaci českých dospívajících, a to z důvodu, že metoda dosud není standardizovaná a nejsou vytvořeny české normy. Náš výzkum byl součástí testování reliability a validity testu v českém prostředí.

Dále jsme ve výzkumu zjistili, že zhruba 40% (3 z 8) účastníků výzkumu nemá člověka, kterému by se svěřili, vypovídali. Kamarádství udržují pouze na formální úrovni, tzn. ve třídě. Mimo třídu se však se svými spolužáky nestýká 62, 5% (5 z 8) z nich. Zajímavé bylo, že těchto 5 jedinců ani nevyhledává jakýkoli stálý kontakt. Na dotaz, jak tráví volný čas, nejčastěji odpovídali, že na Facebooku či jiných sociálních sítích. Tento způsob sociálního kontaktu je pro ně zcela vyhovující.

Nejčastějšími projevy rizikového chování bylo požití alkoholu, konflikty ve škole, u chlapců jednoznačně agresivita. Dospěla jsem ke stejnému závěru jako Širůčková (2010) ve svém výzkumu - Chlapci jsou agresivnější a mají větší tendenci k delikventnímu chování.

Výzkumem bylo získáno velké množství dat, které nebylo plně využito. Další využití dat vidím jako podklad pro další diplomové práce, rigorózní či disertační práce či jako součást nějakého primárního preventivního programu pro školy. Jedinci v období pubescence – adolescence spíše ocení praktické příklady a rady, nežli teorii, kterou většinou všichni znají, a není pro ně dosti přitažlivá.

Ač jsme ve výzkumu použili smíšený design, stěžejní úlohu měla kvalitativní část. Kvantitativní metody byly prostředkem, který identifikoval potenciálně rizikové jedince, kteří byli přímými účastníky kvalitativní části výzkumu. Proto podrobněji nerozebírám kvantitativní metody a jejich výsledky. Stěžejní částí jsou konkrétní studie, na kterých demonstrujeme každodenní projevy rizikového chování.

Dle mého názoru je v tuto chvíli přínosnější, například pro tvorbu preventivních primárních programů pro školy, nabídnout prezentaci výsledků formou konkrétních

příkladů. V tomto případě rizikového chování, na konkrétním jedinci. Jak vyplývá i z názorů vedení škol a pedagogů, se kterými jsem měla možnost hovořit, žáci a žákyně mají mnoho teoretických znalostí, avšak často si nedokážou poradit s jejich aplikací a praktickým kontextem. I já sama jsem toho názoru, že více než čísla je pro praktické uplatnění významnější skutečný projev jevu, jeho průběh a možnosti řešení či prevence. V dnešní společnosti se bohužel častěji řeší důsledky, ne příčiny. Pokud bychom znali, skutečné možnosti příčin rizikového chování u adolescentů, mohli bychom zabránit či do jisté míry eliminovat projevy nežádoucího a stále více se projevujícího rizikového chování u dospívajících. Pokud skončí 14letý chlapec v nemocnici s akutní otravou krve, naše společnost nejprve řeší to, že se opil. Málokdo si je však ochoten připustit, že každé chování má svou příčinu, která je ne vždy příjemná pro okolí. Protože tento chlapec může mít problémy v rodině, alkohol je cesta jak je vyřešit, je to důsledek jeho trápení, se kterým si ve svých letech není schopen poradit. A tak to řeší nejjednodušší cestou...

8. ZÁVĚR

V rámci této práce jsme se zabývali osobnostními faktory u pubescentů a jejich souvislostí s rizikovým chováním. Práce je rozdělená na část teoretickou a empirickou (praktickou). Teoretická část pojednává o pojmové a obsahové stránce problematiky. Dále se zabývá vybranými formami rizikového chování a prezentací výzkumů zabývajících se těmito formami.

Výzkumné šetření probíhalo na čtyřech školách (3 základní školy, 1 víceleté sportovní gymnázium) v Moravskoslezském kraji, na území bývalého okresu Bruntál. Výzkumný soubor tvořilo 151 žáků a žákyň 8. a 9. tříd základních škol a tercie a kvarty víceletého gymnázia. Respondentům výzkumu bylo 13 – 16 let. Nejvyšší počet respondentů skórujících v horním pásmu hodnot, spadal do škály osobnostního faktoru beznadějnosti (negativní myšlení) – 16,5%. Oproti výzkumu z roku 2011 (Komárková, 2011) došlo k výraznému nárůstu. V roce 2011 byl ve výzkumu největší podíl respondentů skórujících v osobnostním faktoru impulzivita. Nejčastější formou rizikového chování bylo užívání návykových látek, zejména alkoholu, a to u 87,5% jedinců z případových studií (7 z 8), z celkového počtu respondentů skórovalo v oblasti užívání návykových látek 83,4%. Náš výzkum tedy potvrzuje výsledky výzkumu Skopala (2012), který uvádí, že drtivá většina respondentů 93% během svého života alespoň jednou užila alkohol. Podle téhož samého výzkumu alespoň jednou v životě kouřilo 70% respondentů. V našich případových studiích to bylo 62,5% (5 z 8), pravidelně kouří 25% (2 z 8). Miovský a kol. (2006) ve svém výzkumu zjistili u žáků 7. tříd základní školy zkušenost s alkoholem v 91,5 %. V případě výzkumu Komárkové (2011) byla zjištěna zkušenost s alkoholem u 93,75 % žáků. Jednoznačný vliv rodiny, vrstevníků či jiné proměnné nebyl dokázán. Avšak shodně všichni žáci v našich studiích uváděli, že před alkoholovou zkušeností s vrstevníky, požili alkohol poprvé s rodiči. Byť měli jen ochutnat pivo či víno.

Podle výsledků výzkumného šetření byla prokázána v první části výzkumu (kvantitativní) statisticky významná souvislost mezi osobnostním faktorem vyhledávání vzrušení a užíváním návykových látek, mezi faktorem impulzivity a agresivního a delikventního chování, mezi faktorem přecitlivělosti a sociálními dovednostmi a nakonec mezi faktorem beznadějnosti (negativního myšlení) a duševním zdravím.

Na základě vysokých hodnot skóre v obou k sobě přiřazených škálách jsme identifikovali jedince, kteří se účastnili druhé fáze výzkumu. První účastníci případových studií byli ti, kteří v rámci horních pásem skórovali nejvýše.

V druhé fázi (kvalitativní) jsme došli k těmto výsledkům:

škála impulzivita- jedinci se velmi často dostávají do situací, ve kterých jednají dříve, než myslí, mluví v nepravou chvíli, omylem poví to, co by neměli, aniž by si to uvědomili. U chlapců je patrný sklon k agresivnímu řešení situací. Často patří mezi účastníky či iniciátory rvaček. Dívky jsou spíše plačtivé se sklony k úzkosti. Mezi nejčastější udávané tělesné projevy patří: krev valící se do spánků, zrudnutí a pláč. Rázní, průbojní jedinci, velmi dominantní.

škála beznadějnost (negativního myšlení)- pocit vyloučení z kolektivu či minimální potřeba zapadat mezi spolužáky (i přesto, že v mnoha případech neexistuje pro tyto domněnky jasný fakt). Typické jsou pocity, že jsou k ničemu, že zklamali a v budoucnosti je nečeká nic dobrého. Často přemýšlí, sami o sobě, o okolí. Ve všech případech přítomnost „černých myšlenek.“

škála precitlivělost – ostýchaví, introvertní jedinci, citlivější. Z ničeho nic je přepadají pocity lítosti a smutku. Typickým jevem je také vracení se k situacím minulým, se silným emočním nábojem. Znovu rozebírání a přemýšlení nad průběhem a výsledkem události. Nejtypičtější reakci na napětí, smutek či nejistotu uvádí pláč. Zároveň jsou si vědomi, že se jim uleví.

škála vyhledávání vzrušujících zážitků – obecně živí jedinci, s mnoha zájmy, energií, optimističtí. Jsou si vědomi toho, že mají rádi vzrušení. Často bývají středem pozornosti v kolektivu. Jejich touha po vzrušení způsobuje opakující se spory s rodiči. Typická je touha předvést se, dokázat, že má jedinec odvalu udělat něco, na co si ostatní netroufají. Ve většině případů experimenty s návykovými látkami, především s alkoholem.

9. SOUHRN

V první teoretické části práce se zabýváme charakteristikou období pubescence, především probíhajícími změnami, a to z toho důvodu, abychom byli schopni pochopit a interpretovat projevy chování jedince v tomto vývojovém období. Pubescence a komplexně období dospívání je charakteristické zvýšeným výskytem rizikového chování. U většiny dospívajících se setkáme s projevy rizikového chování, u některých dojde k potlačení těchto projevů, u jiných dojde naplno k rozvoji rizikového chování.

Ve třetí kapitole se podrobněji zaměřujeme na pojem rizikové chování, jeho definici a také definice pojmů s ním souvisejících. Přecházíme plynule také ke konkrétním formám rizikového chování, které se na základě výzkumů mezi pubescenty vyskytují. Především: užívání návykových látek a sexuálně – rizikové chování.

Ve čtvrté kapitole se zabýváme myšlenkovými konstrukty a teoretickými východisky rizikového chování. Konkrétně se zabýváme teoriemi biologicko – psychologickými, sociálně psychologickými (zaměřují se na osobnostní charakteristiky) a sociologickými (důraz kladen na vliv společnosti na jedince, podle nich je společnost příčinou rizikového chování). Rizikové chování je definováno jako chování, v jehož důsledku dochází k prokazatelnému nárůstu zdravotních, sociálních, výchovných a dalších rizik pro jedince nebo společnost.

Pátá kapitola se podrobně zabývá faktory, které podmiňují rizikové chování. Mezi ně patří především rodina, škola, vrstevníci, osobnost a pohlaví. Všechny tyto faktory jsou stěžejní, především proto, že s nimi přichází jedinec prakticky denně do styku (rodina, škola a vrstevníci) a také protože jsou individuální (osobnost, pohlaví).

V rámci výzkumného šetření byly použity dvě screeningové metody (dotazník SURPS a dotazník POSIT), s pomocí nichž jsme identifikovali jedince, kteří byli přímými účastníky případových studií. SURPS (Škála osobnostních rysů představujících riziko z hlediska užívání návykových látek) měří čtyři osobnostní faktory – beznadějnost, přecitlivělost, vyhledávání vzrušujících zážitků a impulzivitu. Dotazník POSIT (Skrýningový dotazník

pro dospívající zaměřený na problémové oblasti) je zaměřen na deset problémových oblastí běžného života.

Cílovou skupinou výzkumného šetření byli žáci a žákyně 8. a 9. tříd ZŠ a víceletého gymnázia.

Administrace dotazníků proběhla ve třech základních školách a jednom gymnáziu v Moravskoslezském kraji, na území bývalého okresu Bruntál. Celkem bylo otestováno 81 chlapců a 70 dívek. Věkový průměr činil 14,15 let.

Z analýzy jsme museli vyloučit 1,3 % dotazníků. A to z důvodu chybného či neúplného vyplnění. U dotazníku POSIT, který byl tištěn oboustranně, došlo například u jednoho respondenta k vyplnění vždy pouze jedné stránky ze dvou otištěných na jednom listě.

Podařilo se nám prokázat, že dvojice beznadějnost (H) – duševní zdraví (škála C) vykazuje nejvyšší pozitivní korelaci. Impulzivita (IMP) – agresivní a delikventní chování (škála J) vykazuje druhou nejvyšší míru korelace. U škály vyhledávání vzrušujících zážitků (SS) – užívání návykových látek (škála A) také zjišťujeme pozitivní korelaci, avšak „slabší“ než u dvojic ostatních. Dvojice, u které jako jediné, konstatujeme negativní korelaci, je škála přecitlivělosti (AT) a sociální dovednosti (škála H).

Podařilo se nám tedy ověřit, že vztah mezi osobnostními faktory a rizikovým chováním (problémovými oblastmi) skutečně existuje. Tento fakt jistě skýtá možnosti pro další výzkumy v této oblasti a praktické využití výsledků například v oblasti primární prevence. Na základě vysokých hodnot skóre v obou k sobě přiřazených škálách jsme identifikovali jedince, kteří se účastnili druhé fáze výzkumu. Přími účastníci případových studií byli ti, kteří v rámci horních pásem skórovali nejvýše. Na základě druhé fáze (kvalitativní) jsme došli k výsledkům, jež tvořili charakteristické vlastnosti, typické jednání a chování pro každou ze čtyř škál.

POUŽITÉ ZDROJE A LITERATURA

1. APA. (2004). Understanding Alcohol Use Disorders and Their Treatment. získáno 20. 3. 2013, dostupné z <http://apahelpcenter.org/articles/article.php?id=45>
2. Atkinson, R. a kol. (2003). Psychologie. Praha: Portál.
3. Blatný, M., Polišenská, V., Balaštíková, V., & Hrdlička, M. (2005). Problematika rizikového chování vývoje dětí a dospívajících: Hlavní témata a implikace pro další výzkum. *Československá psychologie*, 49(6), 524-539
4. Csémy, L., Chomynová, P. (2012) Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) Přehled hlavních výsledků studie v České republice v roce 2011. Praha: Úřad vlády České republiky.
5. Csémy, L., Chomnyová, P., Sadílek, P. (2008). Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách. Česká republika 2007. Přehled hlavních výsledků za rok 2007 a trendů za období 1995 až 2007. Praha: Úřad vlády České republiky.
6. Conrod, P. J., Comeau, M. N., Stewart, S. H. (2004d). Learning to deal with hopelessness. Canada: Javin Creative Inc.
7. Conrod, P. J., Comeau, M. N., Stewart, S. H. (2004b). Learning to deal with impulsivity . Canada: Javin Creative Inc.
8. Conrod, P. J., Comeau, M. N., Stewart, S. H. (2004a). Learning to deal with anxiety sensitivity. Canada: Javin Creative Inc.
9. Conrod, P. J., Comeau, M. N., Stewart, S. H. (2004c). Learning to deal with sensation seeking. Canada: Javin Creative Inc.
10. Conrod, P. J., Stewart, S. H., Pihl, O. P., Côté, S., Fontaine, V., Dongier, M. (2000). Efficacy of brief coping skills interventions that match different personality

- profiles of female substance abuser. *Psychology of Addictive Behaviors*, 14, 231 – 242.
11. Čáblová, L., Šťastná, L. Charvát, M., Maierová, E., Endrödiová, L. & Dolejš, M. (2011). Preventure – metoda krátké cílené intervence. *Adiktologie*, (11) 2, 92 – 98.
 12. Čáp, J., Mareš, J. (2007). *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál
 13. Čermák, I. (2002). Myslet narativně (kvalitativní výzkum „on the road“. In Čermák, I., & Mioviský, M. (Ed.), *Sborník z konference Kvalitativní výzkum ve vědách o člověku na prahu třetího tisíciletí*, 11-25. Brno: Psychologický ústav AV ČR, Nakladatelství Albert. získáno 20. 3. 2013 dostupné z <http://narativniperspektiva.blogspot.cz/2009/10/cermak-myslet-narativne.html>
 14. Danesco, R. E., Marques, P. R. (2002). Development and Validation of a POSIT-Short Form: Screening for Problem Behaviors Among Adolescents at Risk for Substance Use. *Journal of Child & Adolescent Substance Abuse*, 11, 1- 35.
 15. Dolejš, M. (2010). *Efektivní včasná diagnostika rizikového chování u adolescentů*. Olomouc: Univerzita Palackého
 16. Fenwicková, E., Smith, T. (1994). *Kniha o dospívání*. Bratislava: INA
 17. Gunnarsson, M. (2012). *Psychological factors associated with substance use in adolescents*. (Doctoral dissertation. University of Gothenburg.
 18. Hajný, M. (2001). *O rodičích a dětech*. Praha: Grada
 19. Hartl, P., Hartlová, H. (2000). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
 20. Hendl, J. (2008). *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál
 21. Charvát, M., Endrödiová, L. (2010). Ukázka práce s metodikou PREVenture(indikovaná prevence) workshop AT 2010. [získáno 20. 3. 2013 dostupné z: <http://www.at->

konference.cz/data/document/20100525/41_charvat_endro_preventure_AT_2010.pdf?id=469].

22. Chrz, V. Výzkum jako narativní rekonstrukce (získáno 20. 3. 2013 dostupné z <http://narativniperspektiva.blogspot.cz/2009/10/vyzkum-jako-narativni-rekonstrukce-v.html>)
23. Jedlička, R., Kořa, J. (1998). Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže. Praha: KAROLINUM
24. Kalina, K. a kol. (2003). *Drogy a drogové závislosti: mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády České republiky.
25. Knight, J. R., Goodman, E., Pulerwitz, T., Durant, H. R. (2001). Reliability of the Problem Oriented Screening Instrument for Teenagers (POSIT) in Adolescent Medical Practice. *Journal of adolescent health*, 29, 125 – 130.
26. Komárková, M. (2011). Osobnostní rizikové faktory v příbězích žáků 2. stupně ZŠ.(nepublikovaná postupová práce). Univerzita Palackého Olomouc.
27. Labáth, V. a kol.(2001). Riziková mládež. Praha: SLON.
28. Langmeier, J., Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie*. Praha: Grada.
29. Latimer, W. W., O'Brien, S. M., McDouall, J., Toussova, O., Floyd, J. L., Vazquez,M. (2004). Screening for “Substance Abuse” Among School-Based Youth in Mexico Using the Problem Oriented Screening Instrument (POSIT) for Teenagers. *Substance Use & Misuse*, 39, 307 – 329.
30. Li, H., Martin, A. J., Armstrong, D., Walker, R. (2011). Risk, protection, and resilience in Chinese adolescents: A psycho – social study. *Asian Journal of Social Psychology*, 14, 269 – 282.
31. Macek, P. (1999). *Adolescence*. Praha: Portál.
32. Macek, P., Lacinová, L. (2006). *Vztahy v dospívání*. Brno: Barister & Principal.

33. Matoušek, O., Kroftová, A. (1998). *Mládež a delikvence*. Praha: Portál.
34. Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.
35. Miovský, M, Miovská, L., Trapková, B. (2006). Užívání alkoholu u dětí 5. a 7. tříd základních škol: Výsledky kvaziexperimentální evaluační studie. *Adiktologie*, 6, 162 - 173.
36. Miovský, M., Novák, P., Skácelová, L., Širůčková, M., Zapletlová, J, a kol. (2010). *Primární prevence rizikového chování ve školství*. Praha: Togga.
37. Nováková – Fabiánová, M. (2009). *Rizikové chování a hodnoty u dětí školního věku*. (Nepublikovaná diplomová práce). Masarykova univerzita, Brno
38. Nešpor, K. (2001). *Vaše děti a návykové látky*. Praha: Portál
39. Pešek, R., Nečesaná, K. (2009). *Prevence užívání tabáku, alkoholu a jiných drog u dospívajících*. Písek: Arkáda.
40. Plachetka, J. (2001). *Velká encyklopedie citátů a přísloví*. Praha: Academia.
41. PPP Bruntál. (2004). *Hovořte s dětmi otevřeně*. Bruntál: Citadela, o. s.
42. Pražské centrum primární prevence. (20. 3. 2013). Homepage. Získáno 20. 3. 2013 dostupné z <http://www.prevence-praha.cz/>
43. Podaná, A. (2012). *Problematika rizikového chování žáků 2. stupně základních škol*. (nepublikovaná diplomová práce). Univerzita Palackého v Olomouci.
44. Případová studie. (20. 3. 2013). Homepage. Získáno 20. 3. 2013 dostupné z http://kisk.phil.muni.cz/wiki/P%C5%99%C3%ADpadov%C3%A1_studie
45. Radimecký, J., Janíková, B. A Zábranský, T. (2009). *Trendy na drogové scéně v ČR - Ohniskové skupiny s pracovníky nízkoprahových programů: Závěrečná zpráva, Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti*. Praha: Úřad vlády České republiky.

46. Rahdert, E. (1991). *The Adolescent assessment / referral system manual*. National institute of drug abuse. Washington D. C.
47. Skopal, O. (2012). *Vztah osobnostních charakteristik adolescentů s různými formami rizikového chování*. (Nepublikovaná diplomová práce). Univerzita Palackého v Olomouci.
48. Stake, R. E. (1995). *The art of case study research*. Thousand Oaks : Sage Publications.
49. Sullerotová, E.(1998). *Krize rodiny*. Praha: Karolinum.
50. Širůčková, M. (2009). *Psychosociální souvislosti rizikového chování v adolescenci: role vrstevnických a rodinných vztahů*. Disertační práce. Masarykova univerzita, Brno.
51. Širůček, J., Širůčková, M., & Macek, P. (2007). Sociální opora rodičů a vrstevníků a její význam pro rozvoj problémového chování v adolescenci. *Československá psychologie*, 51(5), 476-488.
52. Tarter, R. E. (1990). *Evaluation and treatment of adolescent substance abuse: A decision tree method*. *American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 16 (1&2): 1-46.
53. Van den Akker, A. L., Deković, M., Asscher, J. J., Shiner, L. R. & Prinzie, P. (2012). Personality Types of Childhood: Relations To Latent Trajectory Classes of Problem Behavior and Overreactive Parenting Across the Transition Into Adolescence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 12, 42 – 58.
54. Vágnerová, M. (2000). *Vývojová psychologie*. Praha: Portál.
55. Vašutová, M. (2005). *Pedagogické a psychologické problémy dětství a dospívání*. Ostrava: Ostravská univerzita.

56. Yin, R. K. (1994) *Case study research : design and methods*. Thousand Oaks : Sage Publications.
57. Zášková, H. (1998). *Psychosociální problémy adolescentů*. České Budějovice: Jihočeská univerzita.

SEZNAM TABULEK, GRAFŮ A SCHÉMAT

Tabulka č. 1: Celkový počet respondentů ZŠ, G

Tabulka č. 2: Hrubé skóry v horních pásmech SURPS dle škál, pohlaví a typu školy (Dolejš, 2010)

Tabulka č. 3: Četnosti skórujících respondentů v jednotlivých škálách SURPS

Tabulka č. 4: Srovnání hodnot cut – off skóru (Rahdert, 1991)

Tabulka č. 5: Dvojice osobnostních rizikových faktorů (SURPS) a problémových oblastí (POSIT)

Tabulka č. 6: Počty respondentů v jednotlivých krocích tvorby příp. studií

Tabulka č. 7: Korelace SURPS a POSIT (nejvyšší hodnoty korelací vyznačeny modře)

Tabulka č. 8 a: Počty respondentů (červeně) skórujících na škálách POSIT a SURPS

Tabulka č. 8 b: Počty respondentů (červeně) skórujících na škálách POSIT a SURPS

Graf č. 1: Srovnání českých a evropských hodnot v užívání návykových látek

Graf č. 2: Počet jedinců v jednotlivých věkových kohortách

Graf č. 3.: Poměr dívek a chlapců ZŠ/gymnázium

Graf č. 4: Rozložení počtu „red flags“ v rámci výzkumného souboru

Schéma č. 1.: Počty žáků v dílčích krocích výzkumu

Abstrakt diplomové práce

Název práce: Posuzování osobnostních charakteristik ve vztahu k rizikovému chování u žáků 2. stupně ZŠ

Autor práce: Bc. Markéta Komárková

Vedoucí práce: Mgr. Miroslav Charvát, Ph.D.

Počet stran a znaků: 112 stran, 211 766 znaků

Počet příloh: 3

Počet titulů použité

literatury: 57

Abstrakt:

Cílem práce je ověření existence souvislosti mezi výskytem rizikového chování a zvýšenými hodnotami na čtyřech škálách osobnostních rysů, dále vyselektovat jedince, kteří skórovali v jedné z deseti problémových oblastí a sestavení případových studií, popisujících praktické projevy a dopady rizikového chování. Teoretická část se zabývá charakteristikou a popisem vývojového období pubescence, bio – psycho – sociálními změnami, kognitivními změnami a rozvojem identity. Dále se zabývá pojmy z oblasti rizikového chování, jako jsou rizikové chování a jeho vybrané typy, rizikové a protektivní osobnostní faktory, popisem konkrétních forem rizikového chování a v neposlední řadě teoretickými konstrukty rizikového chování. Součástí těchto kapitol jsou výsledky provedených výzkumů na toto téma. V rámci výzkumného šetření byly použity dvě screeningové metody (dotazník SURPS a dotazník POSIT), s pomocí nichž jsme identifikovali jedince, kteří byli přímými účastníky případových studií. SURPS (Škála osobnostních rysů představujících riziko z hlediska užívání návykových látek) měří čtyři osobnostní faktory – beznadějnost, přecitlivělost, vyhledávání vzrušujících zážitků a impulzivitu. Dotazník POSIT (Skrýningový dotazník pro dospívající zaměřený na problémové oblasti) je zaměřen na deset problémových oblastí běžného života. Cílovou skupinou výzkumného šetření byli žáci a žákyně 8. a 9. tříd ZŠ a víceletého gymnázia. V rámci popisu a interpretace výsledků jsme došli k závěru, že existuje souvislost mezi rizikovým chováním a zvýšenými hodnotami na škálách osobnostních rysů a zároveň se toto rizikové chování projevuje skutečně v problémové oblasti, která je přiřazena ke konkrétní škále. Chování a prožívání jednotlivých účastníků případových studií výsledky výzkumů na toto téma potvrzuje.

Klíčová slova: rizikové chování, osobnostní rizikové faktory, pubescence, SURPS, POSIT, případová studie

Abstract of thesis

Title: An assessment of personality traits in relation to risk behaviour among lower level
Secondary school pupils

Author: Bc. Markéta Komárková

Supervisor: Mgr. Miroslav Charvát, Ph.D.

Number of pages and

characters: 112 pages, 211 766 characters

Number of appendices: 3

Number of references: 57

Abstract:

The goal of the thesis is to verify the existence of a relation between risk behaviour occurrence and higher values on four scales of personality traits and compiling case studies describing the practical manifestations and impacts of the risk behaviour. The theoretical part deals with the characteristics and description of the pubescence development period, bio-psycho-social changes, cognitive changes and identity development. Furthermore, it deals with the terms used in the field of risk behaviour such as risk behaviour and its selected types, risk and protective personality factors, the description of specific forms of risk behaviour as well as theoretical constructs of risk behaviour. These chapters include results of surveys conducted in this field. Two screening methods (SURPS and POSIT questionnaires) were used within the research survey, which were used to identify individuals who became direct participants in the case studies. SURPS (Substance Use Risk Profile *Scale*, a scale of personality traits representing a risk with regard to using addictive substances) measures four personality factors – despair, hypersensitivity, seeking exciting experiences and impulsivity. The POSIT questionnaire (a screening questionnaire for the adolescent focusing on problem areas) deals with ten problem areas in common life. The target group of the research survey was pupils of Grades 8 and 9 of an elementary and an eight-year grammar school. We concluded within the description and interpretation of results that there is a relation between the risk behaviour and higher values on personality trait scales and at the same time this risk behaviour actually manifests in the problem area which is allocated to the specific scale. The behaviour and experiencing of individual participants in the case studies confirms results of researches in this field.

Key words: risk behaviour, risk personality factors, pubescence, SURPS, POSIT,
case study

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Podklad pro zadání diplomové práce

Příloha č. 2: Žádost o spolupráci při výzkumném šetření

Příloha č. 3: Informovaný souhlas pro zákonné zástupce

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Akademický rok: 2012/2013

Studijní program: Psychologie
Forma: Prezenční
Obor/komb.: Psychologie (PS)

Podklad pro zadání DIPLOMOVÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA	OSOBNÍ ČÍSLO
Bc. KOMÁRKOVÁ Markéta	Mnichov 363, Vrbno pod Pradědem - Mnichov	F080255

TÉMA ČESKY:

Posuzování osobnostních charakteristik ve vztahu k rizikovému chování u žáků 2. stupně ZŠ

NÁZEV ANGLICKY:

An assessment of personality traits in relation to risk behaviour among lower level secondary school pupils

VEDOUcí PRÁCE:

Mgr. Miroslav Charvát, Ph.D. - PCH

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

Studentka se ve své práci zaměří na zjištění souvislostí mezi osobnostními charakteristikami žáků 2. stupně ZŠ a jejich rizikovým chováním. Za tímto účelem na vzorku cca 150 žáků aplikuje metody SURPS a POSIT (či případně jiné vhodné). Studentka bude svůj postup práce pravidelně konzultovat s vedoucím práce a při vypracovávání bude postupovat v následujících krocích:

- Proveďte rešerši relevantní literatury a výzkumů k tématu
- Vybere nebo spíše vytvoří vhodnou baterii metod získávání dat
- Proveďte vlastní sběr dat na minimálně 2 školách ve spolupráci s třídními učiteli
- Interpretuje svá zjištění, uvede je do kontextu s již publikovanými výzkumy na téma rizikového chování
- Všechny výše uvedené body zapracuje do podoby diplomové práce se všemi náležitostmi podle norem katedry a v případě kvalitního zpracování opublikuje svá zjištění!

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

- Blatný, M., Polišenská, V., Balaščíková, V., & Hrdlička, M. (2005). Problematika rizikového chování vývoje dětí a dospívajících: Hlavní témata a implikace pro další výzkum. *Československá psychologie*, 49(6), 524-539
- Čáp, J., Mareš, J. (2007). *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál
- Dolejš, M. (2010). *Efektivní včasná diagnostika rizikového chování u adolescentů*. Olomouc: Univerzita Palackého
- Nováková, ? Fabiánová, M. (2009). *Rizikové chování a hodnoty u dětí školního věku*. Diplomová práce, Masarykova univerzita, Brno
- Vašutová, M. (2005). *Pedagogické a psychologické problémy dětství a dospívání*. Ostrava: Ostravská univerzita
- Širůčková, M. (2009). *Psychosociální souvislosti rizikového chování v adolescenci: role vrstevnických a rodinných vztahů*. Disertační práce, Masarykova univerzita, Brno.
- Zášková, H. (1998). *Psychosociální problémy adolescentů*. České Budějovice: Jihočeská univerzita.

Podpis studenta:

Datum:

Podpis vedoucího práce:

Datum:

Dobry den, pane řediteli,

jsem studentkou 5. ročníku oboru Psychologie na Univerzitě Palackého v Olomouci, obracím se na Vás - Vaši školu s prosbou o spolupráci při vypracování výzkumu k mé diplomové práci.

Diplomovou práci vypracovávám na téma Posuzování osobnostních charakteristik ve vztahu k rizikovému chování u žáků 2. st. ZŠ.

S čím by mi Vaše škola mohla pomoci? Potřebovala bych na 2. stupni vyplnit cca 3 dotazníky. Nejprve by jim byl dán informovaný souhlas pro zákonné zástupce, ve kterém by bylo popsáno, o co přesně ve výzkumu jde a jak bude nakládáno s daty. Výsledky výzkumu budou anonymizovány. V současné době s vedoucím práce ,Mgr. Miroslavem Charvatem, Ph.D., dotváříme přesnou podobu výzkumu.

Pokud by nebyl problém provést výzkum na Vaší škole (časová dotace na vyplnění dotazníků cca 40 min.), stavila bych se za Vámi po domluvě osobně a probrali bychom přesnou podobu a průběh.

Děkuji moc za Váš čas a odpověď.

S pozdravem

Markéta Komárková

+420 xxx xxx

xxxx@xxxx.cz

**KATEDRA
PSYCHOLOGIE**

FILIZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Korespondenční adresa: Křížkovského 10, 771 80 Olomouc
Sídlo: Vodární 6, 779 00 Olomouc
Tel.: +420 585 633 501 | Fax: +420 585 633 700
Email: psychologie@upol.cz | www.psych.upol.cz

Vážení rodiče,

jsem studentkou 5. ročníku Psychologie na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. V rámci výzkumného šetření realizovaném Katedrou psychologie UP Olomouc na téma *Posuzování osobnostních charakteristik ve vztahu k rizikovému chování u žáků 2. st. ZŠ* provádím na Vaší základní škole sběr dat.

- **Co výzkumné šetření zjišťuje?**

Cílem výzkumu je zaměření se na situace, které nejčastěji potkávají mladé lidi od 14 do 17 let a zjištění jejich nejčastějších a nejběžnějších problémů.

- **Jak výzkumné šetření probíhá?**

Sběr dat spočívá ve screeningovém šetření (vyplnění dotazníků) POSIT (Na problémy zaměřený screeningový nástroj pro mládež) a SURPS (Škály osobnostních rysů představujících riziko vzhledem k užívání drog). Následuje diskuze s žáky o jejich běžném životě, co je potkává za situace, jak je běžně řeší, co si o nich myslí apod. Do kontaktu s žáky se dostane pouze kvalifikovaná a proškolená osoba.

- **Co jsou rizikové faktory a rizikové chování?**

Výše zmíněné rizikové faktory se vyskytují u každého z nás bez rozdílu věku či pohlaví. Záleží však na osobnostním nastavení jedince, které ovlivňuje to, do jaké míry se v našem běžném životě projeví či neprojeví. S rizikovým chováním se setkává každý z nás – např. kouření, užívání alkoholu a drog, vyhledávání vzrušujících zážitků, rychlá jízda automobilem...

- **Jak bude naloženo s daty?**

Výsledky šetření budou použity pro zefektivnění a tvorbu primárních preventivních programů, které mají za úkol předcházet rizikovému chování. Výsledná data budou anonymizována, tzn., že nebude možné zjistit totožnost účastníků výzkumu. Originální data budou uchována na zaheslovaném disku, přístup k nim budou mít pouze realizátoři výzkumu. S daty bude zacházeno v souladu se zákonnými normami.

Výzkumné šetření bude vedeno pod odborným vedením Mgr. Miroslava Charváta, Ph.D. z Katedry psychologie Univerzity Palackého v Olomouci a se svolením vedení Vaší školy.

Vzhledem k tomu, že se jedná o záležitosti, které se dotýkají Vašeho nezletilého dítěte, žádám Vás tímto o svolení k jeho účasti na výzkumu. Neváhejte se na mě obrátit s jakýmkoli dotazy či připomínkami.

Díky za spolupráci.

Markéta Komárková

xxx@xxx.cz

+420 xxx xxx

KATEDRA
PSYCHOLOGIE

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Korespondenční adresa: Křížkovského 10, 771 80 Olomouc
Sídlo: Vodární 6, 779 00 Olomouc
Tel.: +420 585 633 501 | Fax: +420 585 633 700
Email: psychologie@upol.cz | www.psych.upol.cz

Souhlasím, aby se můj syn / má dcerazúčastnil (a) výzkumného
šetření Katedry psychologie UP v Olomouci *Posuzování osobnostních charakteristik ve vztahu k rizikovému
chování u žáků 2. st. ZŠ*

.....

.....

datum

podpis rodiče